

УНІВЕРСИТЕТ СУЧАСНИХ ЗНАНЬ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОВАЛЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.13:343.123(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ЩОДО ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО
ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А.О. Коваленко

Науковий керівник —
Даньшин Максим Валерійович
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Коваленко А. О. Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». — Університет сучасних знань; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних та практичних проблем реалізації повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Проведено історико-правовий аналіз становлення та розвитку інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. Встановлено, що інститут цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні зазнав суттєвих змін — від фрагментарного унормування до закріплення в окремий процесуальний інститут. Зазначене зумовлювалося змінами в правовому регулюванні інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, оскільки його розвиток змінювався залежно від соціально-політичних обставин конкретного періоду. Перші норми, які стосувалися регулювання даного інституту, мали казуїстичний характер, оскільки не було єдиного механізму відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Концептуальним етапом становлення представницької функції прокуратури слід вважати XVII століття, адже саме у цей період указом Петра I від 12 січня 1722 р. засновано посаду генерал-прокурора. Ретроспективний аналіз нормативного регулювання пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні дозволяє виділити такі основні історичні етапи його розвитку на українських землях: 1) Петровський (1722–1755 рр.); 2) Катерининський (1775–1864 рр.); 3) Олександрійський (1864–1917 рр.); 4) радянський (1917–

1991 рр.); 5) пострадянський (1991–2012 рр.); 6) сучасний (з 20 листопада 2012 р. і до цього часу).

Визначено одним із напрямів представницьку функцію прокуратури, яка відрізняється від інших видів представництва низкою специфічних ознак, а саме: колом суб'єктів, яких представляють; обсягом повноважень та органами їх реалізації. При цьому, зважаючи на останні законодавчі зміни, реалізація прокурором своїх повноважень щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні викликає чимало спірних питань, що зумовлено наявними протиріччями і прогалинами.

Аналіз законодавчих положень в аспекті предмету дослідження засвідчив, що у них спостерігається неузгодженість з приводу захисту прав та інтересів громадян і держави, а також кола суб'єктів, в інтересах яких прокурор уповноважений пред'являти цивільний позов у кримінальному провадженні. Запропоновано, по-перше, п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України викласти у такі редакції: «пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян (громадянина України, іноземця або особи без громадянства), які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самостійно захистити свої права та законні інтереси або реалізувати процесуальні повноваження, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом»; по-друге, у ч. 1 ст. 127 КПК України словосполучення «територіальній громаді» замінити на «органам місцевого самоврядування»; по-третє, у положенні ч. 1 ст. 128 передбачити право прокурора, а також особи, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано шкоди, пред'явити цивільний позов до виходу суду до нарадчої кімнати, а не лише до початку судового розгляду.

На підставі аналізу наукових позицій дослідників під правовими гарантіями запропоновано розуміти встановлену законом систему норм, засад, умов і вимог, за допомогою яких забезпечується захист та охорона прав, свобод і законних інтересів особи, а також усуваються їх порушення та

відбувається відновлення. При цьому, вагомим моментом у розумінні сутності правових гарантій є вказівка на їх законодавче закріплення, тобто у відповідних нормах права, оскільки це: по-перше, надає їм загальнообов'язкового характеру; по-друге, передбачає конкретні правила поведінки, які забезпечують захист прав, свобод та законних інтересів особи у сфері кримінального судочинства.

Підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні визначені п. 12 ч. 2 ст. 36, ст. 128 КПК України та ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», де закріплено вичерпний їх перелік. Тож, насамперед, прокурору слід урахувати, чиї саме інтереси будуть захищатися — державні чи громадян, а також у кожному разі надавати до суду відповідні докази, якими підтверджується необхідність захисту інтересу. Наявність підстав для представництва прокурорам інтересів держави або громадян в суді слід указувати в тексті цивільного позову, оскільки чинним законодавством прямо не передбачено такої форми звернення до суду як заява про наявність підстав для представництва. При цьому, обґрунтовуючи у позові наявність підстав для представництва держави, прокурор має зазначати уповноваженого суб'єкта владних повноважень, який не здійснює або неналежним чином здійснює захист інтересів держави, та в чому саме це полягає. З цією метою прокурор зобов'язаний звернутися до відповідного органу із запитом щодо отримання інформації та матеріалів, необхідних для підготовки позову. У запиті після зазначення факту порушення інтересів держави доречно з'ясувати намір компетентного органу щодо звернення до суду, роз'яснити повноваження прокуратури з цього приводу та, в залежності від того, буде позов пред'являтися відповідним органом чи ні, затребувати інформацію і документи, необхідні для пред'явлення позову.

На підставі вивчення норм Конституцій України, положень КПК України, Закону України «Про прокуратуру» та інших нормативних актів виокремлено повноваження прокурора, що безпосередньо спрямовані на

пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави в кримінальному провадженні. Констатовано, що процедура пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави є дещо бюрократичною, адже надає можливість відповідному суб'єкту владних повноважень, який не виконує або неналежно виконує свої обов'язки в частині подання цивільного позову інтересах, затягнути цей процес. Пояснюється це тим, що наразі для реалізації прокурором функції представництва інтересів держави в суді необхідно встановити та довести дві взаємопов'язані обставини: по-перше, існування порушення або загрози порушення інтересів держави; по-друге, навести конкретні докази та факти щодо нездійснення або здійснення неналежним чином захисту органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Підтримано наукову позиції про доцільності вилучення з абзацу 3 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» вказівки на оскарження суб'єктом владних повноважень підстав для представництва прокурора інтересів держави в суді.

Встановлено, що в положеннях КПК України 2012 р., на відміну від попередніх КПК, більш чітко визначено коло осіб, в інтересах яких прокурор уповноважений пред'явити цивільний позов. При цьому, у світлі останніх конституційних змін, пов'язаних із здійсненням правосуддя, представництво прокуратурою інтересів громадян як одна із функцій виключено. Визначено, що з приводу цього питання на сьогодні до ст. 36, 128 КПК України та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» відповідних змін так і не внесено. Тим часом, положення наведених статей залишаються суперечливими, що не сприяє їх одноманітному практичному застосуванню. По-перше, у п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України, на відміну від ч. 3 ст. 128 КПК України та ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», дещо розширений перелік громадян, в інтересах яких прокурор може пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні, а саме: додатково йдеться про громадян, які через фізичний

стан чи матеріальне становище не можуть самостійно захищати свої інтереси. По-друге, у Законі України «Про прокуратуру», на відміну від КПК України, окрім неспроможності самостійного захисту прав перерахованими особами також указано на неспроможність громадян захистити оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. У зв'язку з цим, запропоновано ч. 3 ст. 128 КПК України та ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» уточнити в частині наведених прогалін і викласти їх у новій редакції.

Встановлено, що заходи забезпечення цивільного позову є різновидом заходів забезпечення кримінального провадження, хоча безпосередньо не передбачені в їх системі, але впливають з них. Процесуальний інститут забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні має комплексний та міжгалузевий характер, оскільки врегульований положеннями КПК України та ЦПК України. Підтримано наукову позицію про те, що заходи забезпечення кримінального провадження можна поділити на два види: 1) непримусові; 2) примусові. Зазначено, що заходи забезпечення цивільного позову згідно з наведеною класифікацією відносяться до примусових заходів забезпечення кримінального провадження.

Аргументовано, що такий спосіб тимчасового доступу до речей і документів як їх вилучення (здійснення виїмки) є найбільш раціональним і дієвим у порівнянні з іншими. Підтримано наукову позицію, що в умовах практичної реалізації інституту тимчасового доступу до речей і документів неабияке значення має забезпечення балансу між засадами таємниці спілкування, недоторканності житла чи іншого володіння особи, недоторканності права власності та вимоги щодо швидкості, повноти та неупередженості проведення розслідування. Зауважено, що право звернення із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів надано сторонам кримінального провадження. З метою досягнення рівності прав потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого в даному питанні запропоновано у главі 15 КПК України словосполучення «сторона

кримінального провадження» заміни на слідчого, прокурора у відповідному відмінку. При цьому, наголошено, що відомості, які повинні міститися в такому клопотанні, необхідно привести у відповідність до вимог, що пред'являються до ухвали слідчого судді. У зв'язку з цим, запропоновано ст. 160 КПК України доповнити додатковими пунктами з цього питання.

Доведено, що чинна редакція норми ч. 1 ст. 167 КПК України є більш практично значимою для забезпечення цивільного позову, оскільки містить пряму вказівку на можливість позбавлення права володіти, користуватися та розпоряджатися майном не лише підозрюваного, обвинуваченого, а й інших осіб, у володінні яких перебуває відповідне майно. Арешт майна є примусовим заходом, який, у порівнянні з іншими заходами забезпечення цивільного позову, більш дієво забезпечує можливість відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Необхідність арешту майна зумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу зумовить певні труднощі в реалізації можливості відшкодування шкоди або ж взагалі призведе до неможливості виконання судового рішення в частині майнових стягнень. Позитивним у чинному законодавстві є те, що в КПК України чітко передбачено перелік майна, на яке може бути накладений арешт. Акцентовано увагу, що після внесення до КПК України відповідних змін у його положеннях закріплено обов'язок слідчого, прокурора щодо забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна.

Ключові слова: повноваження, прокуратура, цивільний позов, кримінальне провадження, правові гарантії, процесуальний порядок, тимчасове вилучення, арешт майна.

SUMMARY

Kovalenko A. O. Prosecutor's Powers on Filing a Civil Action within Criminal Proceedings. — Qualifying scientific work as the manuscript.

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.09 «Criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operative and search activity». — The University of Modern Knowledge; V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The author of the dissertation has carried out the comprehensive research of theoretical and practical problems of realizing the powers of a prosecutor on filing a civil action within criminal proceedings.

The historical and legal analysis of the formation and development of the institution on filing a civil action within criminal proceeding by a prosecutor has been carried out. It has been established that the institute of a civil action by a prosecutor within criminal proceedings has undergone significant changes — starting from fragmentary normalization to consolidation into a separate procedural institution. The conceptual stage in the formation of the representative function of the prosecutor's office should be considered the XVII century, because it was during this period, when the position of a Prosecutor General was established by the decree of Peter I dated from January 12, 1722. A retrospective analysis of the normative regulation of filing a civil action within criminal proceeding by a prosecutor made it possible to distinguish the following main historical stages of its development on Ukrainian lands: 1) Petrovskiyi (1722-1755); 2) Kateryniskiyi (1775-1864); 3) Oleksandriiskiyi (1864-1917); 4) Soviet; 5) post-Soviet (1991-2012); 6) modern.

It has been determined that the representative function of the prosecutor's office in criminal proceedings differs from other types of representation by a number of specific features, namely: by the range of subjects that are represented; the scope of powers of a prosecutor and the procedure for their implementation. It has been clarified that the latest legislative changes concerning the prosecutor's exercise of his powers in regard to filing a civil action within criminal proceeding

raise a number of controversial issues. In order to eliminate legislative contradictions and gaps on this issue, it has been offered:

first of all, c. 12 of the p. 2 of the Art. 36 of the Criminal Procedural Code of Ukraine to state in the following wording: «to file a civil action in the interests of the state and citizens (a citizen of Ukraine, a foreigner or a stateless person) who, due to their physical condition or their financial situation, minor's status, old age, incapacity or limited capacity, can not independently protect their rights and legitimate interests or to exercise procedural powers in the manner prescribed by this Code and the law»;

secondly, to replace the phrase «for territorial community» with «for local self-government agencies» in p. 1 of the Art. 127 of the Criminal Procedural Code of Ukraine;

third, to provide in the provision of p. 1 of the Art. 128 the right of a prosecutor, as well as a person who has been harmed by a criminal offense or other socially dangerous act, to file a civil action before the court leaves to the consultative room, but not only before the trial begins.

Based on the analysis of the scientific positions of researchers, legal guarantees are offered to understand as the system of (a set of) norms, principles and means established by the law, by which the protection of a person, the protection of his rights and freedoms is ensured, as well as their violation are eliminated. It has been stressed that a significant moment in understanding the essence of legal guarantees is an indication of their legislative consolidation, that is, within the relevant norms of law. The grounds for filing a civil action within criminal proceeding by a prosecutor are defined in paragraph 12 of p. 2 of the Art. 36, the Art. 128 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and p. 4 of the Art. 23 of the Law of Ukraine «On Prosecutor's Office», which consolidate their exhaustive list. Thus, first of all, a prosecutor should take into account the fact whose interests will be protected — state or citizens' interests, as well as to provide appropriate evidence to the court in each case, which confirm the need for the protection of interests. The presence of appropriate grounds should be indicated

by a prosecutor in the text of a civil action, since the current legislation does not directly provide such a form of appeal to the court as a statement of the presence of grounds for representation.

In substantiating the existence of the grounds for the representation of the state in the action, a prosecutor must indicate an authorized subject of powers that does not carry out or improperly carry out the protection of the interests of the state and that exactly it is. To this end, the prosecutor must apply to the relevant authority with the request to obtain information and materials necessary for the preparation of an action. In the request, after indicating the fact of violating the interests of the state, it is appropriate to ascertain the intention of the competent authority to apply to the court, to clarify the powers of the prosecutor's office in this regard, and, depending on whether the action is filed by the relevant agency or not, to request information and documents necessary for filing an action.

It has been stated that the procedure of filing a civil action by a prosecutor in the interests of the state is somewhat bureaucratic, since it enables an appropriate subject of powers that does not perform or improperly performs his duties in the part of filing a civil action claim, to delay this process. At the moment, a prosecutor must establish and prove two interrelated circumstances: first of all, the existence of a violation or a threat of violation of the interests of the state; and secondly, to provide concrete evidence and facts about the failure to implement or improperly implementation of the protection by the state authority, local self-government agency or other subjects of authority that is authorized to perform the relevant powers, as well as in the absence of such an agency. The scientific position on the expediency of extraction of an indication to appeal the grounds for the prosecutor's representation of the state interests in a court by the subject of authority from the paragraph 3 of the p. 4 of the Art. 23 of the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office».

It has been established that the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine of 2012, unlike the previous Criminal and Procedural Code, more clearly defines the range of persons, in whose interests a prosecutor is authorized

to file a civil action. At the same time, in the light of the latest constitutional changes related to the implementation of justice, representation of public interests by a prosecutor's office as one of the functions is excluded. It has been determined that the provisions of the Articles 36, 128 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and the Art. 23 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" remain controversial, that does not promote their homogeneous practical application. First of all, the c. 12 of p. 2 of the Art. 36 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, unlike p. 3 of the Art. 128 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and p. 2 of the Art. 23 of the Law of Ukraine «On Prosecutor's Office» contains rather expanded list of citizens, in whose interests a prosecutor may file a civil action within criminal proceedings, namely: there is additional indication about citizens who because of their physical condition or financial situation can not independently protect their interests. Secondly, the Law of Ukraine «On Prosecutor's Office», unlike the Criminal Procedural Code of Ukraine, besides the failure to independently protect the rights of the listed persons, also indicates the inability of citizens to protect the disputed rights or to exercise procedural powers. In this regard, it has been offered to clarify and agree p. 3 of the Art. 128 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and p. 2 of the Art. 23 of the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office» in part of the above stated discrepancies.

It has been established that measures for the provision of a civil action are a kind of measures of ensuring criminal proceedings, and although they are not directly provided within their system, but derive from them. The procedural institution for ensuring a civil action within criminal proceedings has a comprehensive and inter-sectoral nature, since it is regulated by both the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine and the Civil Procedural Code of Ukraine. The author has supported the scientific position that measures for ensuring criminal proceedings can be divided into two types: 1) non-coercive; 2) compulsory. It has been noted that the measures for ensuring a civil action in accordance with the above classification relate to the compulsory measures of ensuring criminal proceedings.

It has been argued that such a method of temporarily access to items and documents, such as their removal (seizure), is the most rational and effective in comparison with others. It has been noted that in the conditions of the practical implementation of this institution it is important to ensure a balance between the principles of the secret of communication, the inviolability of housing or other possession of a person, the inviolability of property rights and the requirements for the efficiency, completeness and impartiality of conducting the pre-trial investigation. It has been emphasized that the right to file a petition for temporary access to items and documents was provided to the parties of criminal proceedings. In order to achieve the equality in the rights of the victim and the suspect, the accused on this issue the author has suggested the phrase “the party of criminal proceedings” in the Section 15 of the Criminal Procedural Code of Ukraine replacing the investigator, prosecutor in the appropriate grammar case. It has been stressed that the information to be contained in such a petition must be brought in line with the requirements of the court order of the investigating judge. For this purpose the author has suggested to supplement the Art. 160 of the Criminal Procedural Code of Ukraine with additional clauses.

It has been proved that the current edition of the norm of p. 1 of the Art. 167 of the Criminal Procedural Code of Ukraine is more practically meaningful for ensuring a civil action, since it contains a direct indication of the possibility of deprivation of possession, use and disposal of property not only of the suspect, accused, but also of other persons owning the corresponding property. It has been substantiated that the arrest of property is a compulsory measure, which, in comparison with other measures of ensuring a civil action, more effectively provides the possibility of compensation for damage caused by a criminal offense. The need for the arrest of property is conditioned by a reasonable suspicion to believe that the non-application of this measure will lead to certain difficulties in realizing the possibility of the compensation for damage or in general will result in the impossibility of executing a court decision in respect of a satisfied civil action. It is also positive in the current legislation is the fact that the Criminal Procedural

Code of Ukraine explicitly provides a list of property that may be subject to the arrest. Special attention has been paid to the fact that after the relevant amendments to the Criminal Procedural Code there is the duty of an investigator, prosecutor to ensure a civil action or a possible confiscation of property within its provisions.

Key words: powers, prosecutor's office, civil lawsuit, criminal proceedings, legal guarantees, procedural order, temporary withdrawal, arrest of property.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Коваленко А. О. Правове регулювання повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона*. 2015. № 1 (28). Ч. 2. С. 143–148.

2. Коваленко А. А. Проблемные вопросы предъявления прокурором гражданского иска в интересах государства в уголовном производстве. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 5/1. С. 82–87.

3. Коваленко А. О. Правове регулювання інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі до судової реформи 1864 року. *Наше право*. 2016. № 5. С. 138–143.

4. Коваленко А. О. Заходи забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 147–152.

5. Коваленко А. О. Тимчасовий доступ до речей і документів у системі заходів забезпечення цивільного позову. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 78–85.

6. Коваленко А. А. Процессуальная характеристика предъявления прокурором гражданского иска в уголовном производстве интересах граждан. *Leges si viata*. 2017. № 11/2 (311). С. 64–67.

7. Коваленко А. О. Історичні передумови становлення інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні. *Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11–12 листоп. 2016 р.)*. К.: Центр прав. наук. дослідж., 2016. С. 138–140.

8. Коваленко А. О. Правові гарантії забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, М-во юстиції України;

Харківський НДІ суд. експертиз засл. проф. М. С. Бокаріуса. Х.: ХНУВС, 2016. С. 105–109.

9. Коваленко А. О. Окремі питання пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 543–546.

10. Коваленко А. О. Сучасний стан реалізації прокурором повноважень щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 30 берез. 2017 р.). О.: ОДУВС, 2017. С. 129–131.

11. Коваленко А. О. Щодо підстав пред'явлення прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2017. С. 280–281.

12. Коваленко А. О. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення цивільного позову. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали Х міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С.171-172.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	25
1.1. Становлення та розвиток інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі.....	25
1.2. Прокурор як суб'єкт реалізації права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.....	44
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	66
2.1. Правові гарантії та підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні.....	66
2.2. Пред'явлення цивільного позову в інтересах держави.....	85
2.3. Пред'явлення цивільного позову в інтересах громадян.....	105
Висновки до розділу 2.....	122
РОЗДІЛ 3 ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	126
3.1. Поняття та система заходів забезпечення прокурором цивільного позову.....	126
3.2. Тимчасовий доступ до речей і документів у системі забезпечення цивільного позову.....	145
3.3. Тимчасове вилучення та арешт майна як заходи забезпечення цивільного позову.....	162
Висновки до розділу 3.....	177
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	186
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України одним із основних завдань кримінального провадження, яке з-поміж інших визначає ефективність та результативність діяльності правоохоронних органів, є захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (ст. 2 КПК України). У цьому контексті представницька функція прокуратури має важливе значення, оскільки спрямована на захист порушених прав та законних інтересів громадян і держави, у тому числі шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, що в подальшому надає можливість відшкодувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням. Проте, така діяльність прокуратури є багатоаспектною і складною, адже правовідносини, що виникають під час пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, врегульовані різними галузями права (конституційним, кримінальним процесуальним, цивільним процесуальним та ін.).

За даними Генеральної прокуратури України, в 2014 р. в кримінальних провадженнях в інтересах громадян і держави прокурорами було пред'явлено 2 234 цивільні позови на суму 599 961 грн., у 2015 р. – 1 605 цивільних позовів на суму 363 224 тис. грн., у 2016 р. – 918 цивільних позовів на суму 375 798 тис. грн., у 2017 р. – пред'явлено 1 217 цивільних позовів на суму 513 522 грн., за січень – вересень 2018 р. пред'явлено 1 384 цивільних позовів на суму 682 661 грн. Водночас, останні законодавчі зміни, внесені до Конституції України, КПК України та Закону України «Про прокуратуру», наочно свідчать про наявність низки суперечностей та прогалин із цього питання, що негативно впливає на реалізацію прокурором його повноважень при пред'явленні цивільного позову в кримінальному провадженні.

Проблемним питанням пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні присвятили свої наукові праці С. Є. Абламський, С. А. Альперт, Д. К. Боков, Б. Л. Ващук, І. В. Вернидубов, О. В. Вітрук, А. Ф. Волобуєв, Н. В. Глинська, Г. І. Глобенко, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, П. П. Гурєєв, С. В. Давиденко, В. Г. Даєв, М. В. Даньшин, О. Г. Дик, Ю. М. Дьомін, В. П. Захаров, О. В. Капліна, І. О. Крепаков, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, А. Г. Мазалов, О. Р. Мала, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. В. Назаров, Л. Р. Наливайко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, М. В. Руденко, Д. С. Слінько, Д. Г. Тальберг, Г. А. Терещук, В. М. Тertiшник, В. М. Трубников, Л. Д. Удалова, Ю. В. Циганюк, О. П. Шайтуро, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, М. Г. Щербаковський, О. О. Юхно, Ю. П. Янович та деякі інші правники.

Безперечно, наукові здобутки зазначених правників сприяли вирішенню значного кола проблемних аспектів та є надійною теоретичною базою з досліджуваної тематики. Проте, значна частина праць ґрунтується на положеннях попереднього законодавства або здійснена до останніх конституційних змін, тому не висвітлює існуючу практику та особливості застосування правових норм в умовах дії чинного кримінального процесуального законодавства України.

Таким чином, необхідність удосконалення та узгодження нормативно-правових актів в частині регламентації повноважень прокурора в кримінальному провадженні, з одного боку, та відсутність наукових досліджень цієї проблематики – з іншого, обумовлюють актуальність і вказують на необхідність комплексного дослідження повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до основних положень Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501, Стратегії сталого розвитку

«Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр., затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 р., Пріоритетних напрямів наукових досліджень Університету сучасних знань на 2017-2022 рр. (протокол Вченої ради Університету сучасних знань № 3 від 08 грудня 2016 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є вивчення теоретичних і прикладних питань, пов'язаних із реалізацією повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Для досягнення поставленої мети увагу зосереджено на вирішенні таких основних **завдань**:

- охарактеризувати історичний шлях становлення та розвитку інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі;
- визначити повноваження прокурора як суб'єкта реалізації права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні;
- узагальнити правові гарантії та підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні;
- розкрити процесуальний порядок пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави;
- окреслити процесуальний порядок пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян;
- сформулювати поняття та розробити систему заходів забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні;
- встановити особливості тимчасового доступу до речей і документів у системі забезпечення цивільного позову;

– визначити місце тимчасового вилучення та арешту майна як заходів забезпечення цивільного позову.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку з пред'явленням прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань роботи в процесі дослідження використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. *Історико-правовий метод* використано під час дослідження генезису цивільного позову прокурора в кримінальному процесі (підрозділ 1.1). *Формально-юридичний* (догматичний) – застосовано для аналізу норм чинного законодавства України, що регулюють порядок пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні (підрозділ 1.1, розділ 2). *Системно-структурний метод* покладено в основу виявлення прогалин і колізій у чинному законодавстві в частині пред'явлення прокурором цивільного позову, що сприяло формулюванню пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства (розділи 1–3). *Формально-логічний метод* використовувався для розкриття поняття та системи заходів забезпечення цивільного позову (розділ 3). *Соціологічний та статистичний методи* застосовувалися під час анкетування, вивчення матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення результатів практики.

Нормативно-правовою основою дослідження є: Конституція України, міжнародно-правові акти, кримінальне процесуальне законодавство України та інших держав, галузеве законодавство, а також відомчі нормативно-правові акти Генеральної прокуратури України.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України за 2012–2017 рр., матеріали засідань колегій Генеральної прокуратури України, ухвали, розміщені в

Єдиному державному реєстрі судових рішень, публіцистика та довідкові видання, а також результати вивчення 250 кримінальних проваджень та анкетування 300 прокурорів Харківської, Сумської, Херсонської, Львівської та Одеської областей.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації комплексно, з урахуванням новітніх досягнень науки кримінального процесу, сучасних законодавчих змін досліджено теоретичні й практичні аспекти процесуальної діяльності прокурора щодо пред'явлення цивільного процесу в кримінальному провадженні. У роботі сформульовано нові концептуальні в теоретичному розумінні та важливі для юридичної практики положення і висновки, основними з яких є такі:

у перше:

– доведено, що в умовах змагальної моделі кримінального процесу доцільно за прокурором як стороною обвинувачення закріпити право пред'являти цивільний позов у кримінальному провадженні не лише до початку судового розгляду, а й до виходу суду до нарадчої кімнати;

– обґрунтовано, що під правовими гарантіями пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні слід розуміти систему (сукупність) норм, засад і засобів, за допомогою яких можна досягти неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні з метою захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, а також інтересів держави;

– з метою підвищення ефективності та результативності забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні запропоновано доповнити КПК України новою статтею 128-1 «Забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, цивільного позову», яку викласти у такій редакції: «1. За наявності достатніх даних про те, що кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду, слідчий, прокурор, суд зобов'язані вжити всіх заходів для її відшкодування. 2. З моменту пред'явлення цивільного позову слідчий, прокурор, суд зобов'язані вжити

всіх заходів, спрямованих на його забезпечення, за допомогою яких можна досягти неупередженого та своєчасного його розгляду і вирішення в кримінальному провадженні з метою захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, а також інтересів держави»;

– аргументовано доцільність у ч. 1 ст. 127 КПК України словосполучення «територіальній громаді» замінити на «органам місцевого самоврядування»;

удосконалено:

– визначення сутності поняття «заходи забезпечення цивільного позову», під якими запропоновано розуміти процесуальну діяльність уповноважених службових осіб, спрямовану на відшкодування визначеної в цивільному позові шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також виконання в установленому законом порядку процесуальних дій для його вирішення (задоволення);

– підходи до визначення поняття «правові гарантії», під якими пропонується розуміти встановлену законом систему норм, засад, умов і вимог, за допомогою яких забезпечується захист та охорона прав, свобод і законних інтересів особи, а також усуваються їх порушення та відбувається відновлення;

– наукову позицію щодо необхідності закріплення в положеннях ст. 128 КПК України права прокурора на пред'явлення цивільного позову на відшкодування витрат, понесених закладом охорони здоров'я на лікування потерпілого;

– процесуальний порядок пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави і громадян;

дістали подальшого розвитку:

– наукова періодизація становлення та розвитку інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному процесі в інтересах держави або громадян, зокрема, запропоновано розрізняти шість основних періодів: 1) Петровський (1722–1755 рр.); 2) Катерининський

(1775–1864 pp.); 3) Олександрійський (1864–1917 pp.); 4) радянський (1917–1991 pp.); 5) пострадянський (1991–2012 pp.); 6) сучасний (з 20 листопада 2012 р. і до цього часу);

– аргументи на підтримку позиції щодо недоцільності ототожнення представництва в кримінальному провадженні та представництва, що здійснюється прокурором під час виконання інших повноважень у галузі цивільного, адміністративного, господарського, трудового права, тощо;

– наукові позиції щодо системи заходів забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні;

– визначення та уточнення повноважень прокурора під час пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, які, зокрема, реалізуються шляхом: а) з'ясування законодавчо передбачених підстав (передумов) для пред'явлення цивільного позову; б) складання цивільного позову; в) звернення до суду з цивільним позовом; г) участі в справі за позовом.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення питань процесуального порядку пред'явлення прокурором цивільного позову (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 23 червня 2017 р.; акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 20 липня 2018 р.*);

– правотворчості – для удосконалення чинного законодавства України щодо регламентації порядку пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні (*акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 20 липня 2018 р.*);

– правозастосовній діяльності – як рекомендації з питань реалізації прокурором права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні;

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове слідство в поліції», підготовки окремих підрозділів (глав) підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій (*акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ від 23 червня 2017 р.*).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і висновки дисертації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики» (м. Харків, 2016); «Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (м. Київ, 2016 р.); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 2017 р.); «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 2017 р.); «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (м. Харків, 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у шести статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав та шести тезах наукових доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 230 сторінок, із них основного тексту – 168 сторінок, список використаних джерел складається з 253 найменувань на 28 сторінках, додатки розміщено на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1 Становлення та розвиток інституту цивільного позову в кримінальному процесі

Сучасний рівень злочинності ставить перед державою нові вимоги до її протидії та розширення шляхів відшкодування (компенсації) у різних формах шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням. У цьому напрямі державної діяльності одним із правових механізмів є запровадження до чинного кримінального процесуального законодавства України інституту відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні (Глава 9 КПК України), реалізація якого, серед іншого, можлива шляхом пред'явлення цивільного позову. У передбачених законом випадках і підставах прокурор уповноважений пред'являти цивільний позов у кримінальному провадженні в інтересах держави та громадян. У зв'язку з цим, виникає необхідність дослідження теоретико-прикладних проблем реалізації повноважень прокурора на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, а також визначення перспектив його ефективного правового регулювання.

Повноцінне розкриття окреслених питань неможливе без з'ясування історичних аспектів становлення та розвитку інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні. Вважаємо, що ретроспективний аналіз формування та розвитку цього інституту на різних історичних етапах надасть можливість виявити недоліки та позитивні моменти його правового регулювання, а також запропонувати шляхи вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України в аспекті предмету нашого дослідженого.

Не менш важливим є і вивчення даного питання з практичної точки зору. Зумовлено це тим, що процесуальний статус, структура і повноваження прокурора в кримінальному процесі неодноразово зазнавали суттєвих змін під впливом різноманітних політичних факторів. Тому в наш час ефективність функціонального призначення прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні не може бути реалізована належним чином без визначення відповідних інституційних передумов його формування. Тим більше, за слушним твердженням відомого вченого–процесуаліста О. Ф. Кістяківського, тільки історія якнайкраще може дати пояснення причин як сучасного стану регламентації кримінального закону, так і його стану в попередні періоди [63, с. 10].

Усвідомлюючи складність окресленого завдання, наше дослідження вважаємо за доцільне розпочати з аналізу генезису основних етапів правового регулювання правового інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Пояснюється це тим, що саме зазначений інститут є передумовою формування правового інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні, адже останній нині є одним із способів відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Загалом становлення сучасного правового інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має досить давню історію, адже його практично можна віднести до витоків виникнення держави та права в цілому. Утім, вважаємо, що вести мову про існування в ранні періоди державотворення інституту цивільного позову в кримінальному процесі не досить виправдано й доцільно. Обумовлено це тією обставиною, що виділення цивільного та кримінального процесу в самостійні галузі права, а також формування у них окремих правових інститутів, відбулося аж ніяк не відразу. Аналогічне стосується й інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі, адже органи прокуратури виникли дещо пізніше, ніж інститут відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Вивчаючи перші історичні письмові джерела права Стародавньої Русі, що збереглися до нашого часу, у них можна віднайти норми, які стосуються відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Наприклад, у найважливішому збірнику стародавнього права — Руській Правді, зокрема, у ст. 1209 Розширеної Правди «О людині», були передбачені окремі норми відшкодування шкоди, адже на той час покарання здійснювалося шляхом грошових виплат, розмір яких залежав від соціального стану потерпілого. Наприклад, передбачалися виплати, понесенні на лікування, за нанесення потерпілому тілесних ушкоджень, спричинення каліцтва та ін. [178, с. 85; 48, с. 20].

Як бачимо, Руська Правда, згрупувавши певним чином норми усного звичаєвого права (діяли протягом X ст.), врегулювала деякі питання відшкодування шкоди, завданої злочином. Тому погодимося з твердженням Т. М. Приходько з приводу того, що найбільшою пам'яткою в історії вітчизняного права початку феодалізму є «Руська Правда», до якої увійшла значна частина усного звичаєвого права. Початковий список «Руської Правди» утворився, очевидно, в кінці X ст. Більш пізні створювалися з тими чи іншими змінами в XII–XIII століттях, а можливо навіть у першій половині XIV ст. Нині відомо близько 100 списків «Руської Правди». Усі списки «Руської Правди» залежно від їх змісту прийнято ділити на 3 редакції: Коротка, Просторова і Скорочена [52, с. 13; 141, с. 156].

У контексті дослідження Є. О. Іванченко та В. Ю. Гулакова слід звернути увагу на те, що законодавець того періоду, крім загальносоціального інтересу (зокрема, захисту суспільства від злочинів), переслідував і власну мета, а саме: відновлення порушених прав і законних інтересів потерпілого від злочину шляхом створення процесуального механізму забезпечення в кримінальному судочинстві їх майнових прав [59, с. 45]. Водночас, вважаємо, що вести мову про створення на той час процесуальних механізмів забезпечення в кримінальному судочинстві відновлення майнових прав дещо завчасно. У зазначений період тільки

починають зароджуватися окремі елементи інституту відшкодування шкоди, але аж ніяк не правовий механізм.

На наш погляд, слід підтримати наукову позицію В. В. Дубравіна, який, досліджуючи питання відшкодування шкоди, заподіяної злочином, за законодавством Стародавньої Русі, виділив наступні особливості даного історичного періоду: правове регулювання відшкодування шкоди, заподіяної злочином, характеризувалося казуїстичністю норм, що містяться в джерелах права того часу; казуїстичність виражалася у відсутності єдиного (загальноновизнаного) механізму відшкодування шкоди; нормативно закріплювалася можливість або неможливість компенсації потерпілому завданої шкоди лише в залежності від конкретного злочину [48, с. 25].

У юридичній літературі зазначається, що до XV століття Руська Правда втратила своє значення як правового збірника, оскільки вже з XIV століття у законодавстві не було жодних її норм (крім статті 55 Судебника 1497 р.). Вона перетворилася на зразок, яким належало керуватися у повсякденній практиці, слідуючи скоріше її духу, ніж букві. Протягом зазначеного століття робилися спроби пристосувати її норми до нових суспільних умов. У результаті цього з'явилася так звана «Скорочена Правда», яка стала останнім етапом на шляху поступового пристосування Руської Правди до потреб судової практики [28, с. 223; 58 с. 321].

Важливе значення для укріплення публічного характеру кримінального процесу відіграли Судебники Івана III 1497 р. та Судебники Івана IV 1550 р. (діяв аж до Соборного уложення 1649 р.). Ці Судебники стали основними законодавчими актами періоду формування станово-представницької монархії. Саме у цей час, поряд із традиційним обвинувачувальним типом кримінального процесу, починає формуватися розшуковий, який проводився у справах щодо злочинів, вчинених «лихими людьми» (тобто *професійними злочинцями* — виділено нами). Під час розшукового процесу майно підозрюваного могло бути описано, вилучено й передано на зберігання

третім особам, після чого підлягало продажу з метою відшкодування шкоди потерпілому, яка була завдана злочинними діями [179, с. 145–147].

Вагомою правовою пам'яткою такого часу (XVI ст.), яка мала вплив на вирішення питань відшкодування шкоди, слід вважати «Статутну книгу розбійного наказу» 1556 р. Так, у Книзі визначалися особи, матеріально відповідальні за відшкодування шкоди, завданої злочином, до яких відносилися: поручителі; особи, які надали неправдиві свідчення або запобігали встановленню істини шляхом підкупу; особи, які не надали допомоги в затриманні злочинця, та інші [101, с. 175–176].

Слід зазначити, що на розвиток законодавства X–XX століття вплинуло створення та зміцнення централізованої держави, єдиного руського права, що відбулося в XV — середині XVII століття. На практиці даний процес насамперед відобразився у формуванні загальноросійського центрального і місцевого апарату державного управління, а також державних службовців — «державних дяків». Одночасно з цим відбувалося становлення загальноросійського права [218, с. 261].

Подальший розвиток інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, пов'язаний з дією норм Соборного Уложення 1649 року [180, с. 85–86]. Законодавчі норми, які регулювали порядок відшкодування шкоди, завданої злочином, містились у двох главах Уложення, а саме: главі X «Про суд» та главі XXI «Про розбійні та татійні справи». З-поміж іншого були передбачені й норми щодо відшкодування шкоди державі. Зокрема, у ст. 8 глави X було встановлено, якщо особа побажає дати судді обіцянку про подяку за уникнення покарання, а суддя того не знав, то така особа повинна була сплатити до державної скарбниці втричі більше, ніж обіцяла [180, с. 103].

Слід також зауважити, що в Уложенні навіть були передбачені окремі норми відшкодування шкоди, завданої злочинними діями державних службовців. Зокрема, у ст.ст. 28, 29 глави VII «Про службу всяких ратних людей московської держави» передбачалося, якщо будучи на службі в полку,

хтось вкраде рушницю, того битимуть нещадно, після чого він буде зобов'язаний повернути викрадене. А якщо будучи на службі, хтось вкраде коня, то йому за цей злочин відсічуть руку. Крім того, згідно зі ст. 102 глави X Уложення, сума позову вказувалася в челобітній (на даний час це *позовна заява*), яка подавалася до суду. При цьому, відповідно до ст. 19 Уложення, заборонялося завищувати суму позивних вимог, що каралося стягненням завищеної суми у трикратному обсязі. Також згідно зі ст. 136 за бажанням позивача дозволялося з'єднувати декілька позивних вимог до відповідача в одному процесі. Разом з тим, в якості відшкодування шкоди, завданої злочином, допускалося стягнення не тільки реальних збитків, а й пені на розсуд суду [180, с. 97–121].

Таким чином, за дослідженням Х. Р. Кахнич, аналіз Соборного Уложення 1649 року свідчить, що саме в цьому документі вперше законодавчо знайшов своє закріплення термін «відповідач», адже до цього часу обидві сторони називалися позивачами [61, с. 59].

Загалом відшкодування шкоди здійснювалося за рахунок майна обвинувачуваного, а коли його майна було недостатньо, то відшкодування було можливим за рахунок майна осіб, на яких він указав як на спільників. Розмір завданої шкоди визначався на основі даних, повідомлених обвинуваченим, а якщо останній не міг точно вказати розмір завданої шкоди, то відшкодуванню підлягала лише чверть суми пред'явленого позову.

Як бачимо, на той період Уложення відіграло суттєву роль з питань відшкодування шкоди, завданої злочином, і тому, за слушним твердженням М. С. Таганцева, воно було найбільшим правотворенням XVII століття, яке об'єднувало різнохарактерні та різновікові джерела, тим самим зробивши з них гідну пам'ятку російського права [212, с. 103].

В подальшому майже все XVIII ст. були спроби кодифікації російських законів. Так, Петро I у різний час видавав накази розробити проекти нового уложення на зразок шведського, але такі спроби не мали успіху. При цьому, зазначений історичний етап є концептуально важливим для нашого

дослідження, адже саме у цей час було засновано прокуратуру. Зокрема, указом Петра I від 12 січня 1722 року на теренах тодішньої Російської імперії засновано посаду генерал-прокурора («ока государева») [201, с. 33]. На той час прокурор у повному розумінні був «очима» короля, за допомогою якого останній міг стежити за ходом діяльності всього державного механізму, а отже, й контролювати його [168, с. 3]. Цей державний інститут виник з потреб та інтересів королівської влади (як відомо, батьківщиною прокуратури вважають Францію) і від самого початку формувався як незалежна установа. Тому його розвиток у різних державах має власну специфіку [105, с. 10].

Важливе значення для розвитку прокуратури відіграли «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Відповідно до цього документу, прокурором називався той, хто в гучній справі за дорученням когось (замість доручителя) на суді відстоює, відповідає та розправляється. Позов або позовна скарга подавалися усно як у цивільних, так і в кримінальних справах. Лише після розпорядження Данила Апостола скарги стали прийматися у письмовому вигляді. З подачею позову починалася так звана «судова контраверсія» [37, с. 314].

Що ж безпосередньо стосується становлення інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі, слід погодитися з позицією Д. К. Бокова, який для об'єктивної періодизації використовував єдиний критерій, зокрема, наявність нормативних положень, що регулюють процедуру пред'явлення і вирішення цивільного позову прокурора на захист інтересів держави. З урахуванням цього критерію автор виділив наступні періоди теоретичної моделі становлення і розвитку цивільного позову прокурора в кримінальному процесі на захист інтересів держави: 1) Петровський (1722–1755 роки) — період створення органів прокуратури з метою захисту інтересів держави; 2) Катерининський (1775–1864 роки) — період, протягом якого цивільний і кримінальний процес відокремлюються, а також створений інститут стряпчих — прокурорів, які виступали в

судочинстві з питань відшкодування «казенної та громадської шкоди»; 3) Олександрійський (1864–1917 роки) — період дії Судових уставів, згідно з якими судова влада відокремлюється від обвинувачених органів і встановлюється принцип змагальності. На прокурора було покладено обов'язок захищати в суді майнові інтереси держави; 4) радянський (1922–1993 роки) — повна відмова від «царських» досягнень в області захисту майнових інтересів держави в кримінальному судочинстві; 5) період правової та судової реформи [14, с. 10]. Вважаємо за доцільне більш детально проаналізувати кожен із вказаних періодів, а також урахувати історичні віхи розвитку інституту пред'явлення цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні вже на теренах сучасної, незалежної України.

У першій чверті XVIII століття на території Російської імперії значно виріс рівень злочинності, особливо в державній сфері, що стало поштовхом для створення органу, діяльність якого була направлена на подолання цього негативного явища. Саме діяльність органів прокуратури повинна була забезпечити єдність законності й правопорядку в державі в цілому, а також владних чинів у центрі та на містах зокрема [23, с. 443]. Як бачимо, уже на той час органи прокуратури не відносилися до жодної з гілок влади й відстоювали власне державні інтереси в суді, в тому числі щодо відшкодування шкоди, завданої державі злочинами.

Зазначений період був відмічений особливим зростанням крадіжок державних коштів (казнокрадство) та хабарництвом, що викликало історичну потребу у створенні державного органу з протидії таким негативним явищам. Тому, приступаючи до перетворення країни, Петро I розпочав будувати фундаментальні основи державності, які об'єднали всі землі імперії на засадах єдності волі і твердих правил управління [18, с. 10].

За твердженням І. Л. Петрухіна, прокуратура першої половини XVIII століття була багатофункціональною, централізованою й перебувала поза системою виконавчої та судової влади, а також була наділена правом об'ємного нагляду (за Петра I це фіскали, при Катерині — прокурори, яких

називали «око государеве»). За його словами, саме ця модель побудови прокуратури була використана в 1922 році для зміцнення законності та правопорядку [131, с. 204].

У свою чергу, С. М. Братановський та О. В. Уриваєв зауважили, що створення прокуратури як самостійного державного органу та подальше її функціонування було підпорядковано основоположному завданню — забезпечити правовий порядок в державі. Однак, досягнення такого завдання безумовно було пов'язане із значними труднощами, які були викликані територіальними масштабами держави, особливостями культурної ситуації певного періоду та іншими негативними обставинами [18, с. 3].

Таким чином, викладене дає змогу зробити попередній висновок про те, що у законодавстві XVIII — початку XIX століття відбулися суттєві зміни в правовій регламентації правового інститут цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні, а саме в напрямі деталізації його порядку. До того ж, як зауважив Д. Г. Тальберг, до приходу Петра I право розвивалося майже винятково на ґрунті народної юридичної самосвідомості та практичних потреб, адже наші предки навіть не знали жодних абстрактних юридичних понять [214, с. 33].

Після смерті Петра I наступила суперечлива епоха переворотів, що звичайно не могла не відбитися на статусі прокуратури в державі. Після приходу Катерини I влада поступово зосередилася в руках аристократії, що спочатку позначилося на становищі Генерал-прокурора, а потім і всієї прокуратури. Загалом у період правління Катерини I значно звужується державне значення прокуратури, а також її очільника — Генерал-прокурора. Безумовно, це негативно вплинуло на правове регулювання інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі [18, с. 14].

Тим не менш, незважаючи на зниження призначення і статусу прокуратури за часи правління Катерини I, важливою епохою в історії розвитку цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні слід

вважати часи правління Катерини II, у 1765 році указом якої було заборонено стягувати відшкодування шкоди за правилами, що діяли раніше [48, с. 28].

Подальші губернські реформи імператриці Катерини II 1775 року призвели до створення інституту стряпчих, до повноважень яких увійшли питання про «кримінальні злочини і проступки», а також «про казенну та громадську шкоду» [14, с. 15]. Створення в імперії губерній і відповідних губернських прокурорів, а також прокурорських посад при судах, які продовжували здійснювати роль «ока государева» у регіонах, істотно розширило по вертикалі діапазон нагляду за законністю діяльності місцевої влади і органів судочинства. В «Установі для правління губерній Російської імперії» від 7 листопада 1775 року була передбачена спеціальна глава «Про прокурорські та стряпчі посади». У главі встановлювалися широкі повноваження прокурора щодо загального та судового нагляду, а також були конкретизовані посадові обов'язки прокурорів [102, с. 22]. Не стало виключенням із цього й передбачення обов'язку прокурора пред'являти цивільний позов у кримінальному процесі з метою відшкодування шкоди, завданої злочинам. Крім того, ухвалення Установ про губернії 1775 року поклало початок формальному відокремленню кримінального і цивільного процесу, зокрема, шляхом утворення двох палат для цивільного і кримінального суду.

Водночас, як зазначає Д. Г. Тальберг, у проектах Уложень, розроблених при Катерині II в 1754 і 1756 роках, у рамках кримінального процесу передбачався розгляд цивільно-правових вимог про відшкодування шкоди. Положення Уложень в основному ґрунтувалися на нормах Соборного Уложення 1649 р. та Нововказаних статей 1669 р. з дуже незначними змінами. Так, передбачалося, що при встановленні відсутності складу злочину розшук припинявся, а відшкодування шкоди передавалося на розгляд цивільного суду [214, с. 43–44; 189, с. 48].

Отже, за часи правління імператриці Катерини II значення прокуратури значно змінилося, вона фактично стає вищим органом управління загальної

компетенції, при цьому продовжуючи бути органом надзору в сфері юстиції, фінансів і контролю за державними казначействами. Підтвердженням цього виступали завдання, що ставилися до прокуратори, а саме щодо захисту державних інтересів і законності. Тому на той час органи прокурори здійснювали: 1) охорону загального благоустрою в губернії; 2) нагляд за казенним управлінням; 3) нагляд за судом [102, с. 22].

Наступним етапом розвитку інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі було законодавство періоду Судової реформи, що діяло аж до 1919 року. Початок цього періоду пов'язаний із прийняттям Зводу законів Російської імперії 1832 року, в якому кримінальному процесу було відведено том XV книги II «Закони про судоустрій в справах про злочини і проступки» [181].

Унаслідок загальної суспільної кризи першої половини XIX ст., яка особливо поглибилась після поразки Російської імперії в Кримській війні, гостро постала необхідність в реформуванні державного управління, в тому числі прокуратури, діяльність якої вже не відповідала потребам того часу.

Прийнятий в 1857 році законодавчий акт «Загальні губернські установи» розширив коло реалізації повноважень прокуратури, зробивши їх досить різноманітними. Так, у результаті реформування системи організації діяльності прокуратури її повноваження були значно розширені. Зокрема, у кінці 40-х років Олександром II розпочата розробка нового законодавства і до початку 1861 року на розгляд Державної ради було представлено 14 законопроектів, якими пропонувалися різні зміни в структурі судової влади та прокуратури, а також кримінального і цивільного судочинства загалом [62, с. 2; 18, с. 17; 137 с. 23]. Таким чином, починають відбуватися більш радикальні зміни в діяльності прокуратури, не стає виключенням із чого й представницька діяльність, адже захист влади мав пріоритетне значення.

Загальними положеннями про перетворення Судової частини 1862 року вперше було закладено єдність і сувору централізацію органів прокуратури,

очолюваних Генерал-прокурором. Пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави в кримінальному процесі здійснювалося від імені всієї системи органів прокуратури. Прокурор як державний орган підкорювався лише імператору, що дозволяло забезпечити його незалежність від місцевих органів влади [181].

Важливим стало прийняття Державною радою 29 вересня 1862 року Основних положень про прокуратуру, якими було визначено конкретне призначення прокуратури, а саме нагляд за точним і однаковим виконанням законів. При кожному суді засновувалися посади прокурорів і його помічників, які у своїй діяльності були незалежними від місцевих органів влади. Прокурори наділялися такими основними повноваженнями: 1) виявлення та припинення правопорушень; 2) нагляд за однаковим і точним виконанням законів; 3) спостереження за діяльністю судів у кримінальних і цивільних справах і надання за результатами їх розгляду відповідних висновків [137, с. 23–24].

Перша світова війна, в яку Російська імперія вступила 19 липня 1914 р., була викликана різким загостренням протистояння між двома ворожими угрупованнями великих капіталістичних держав. До одного з них входили Німеччина, Австро-Угорщина, Італія (Троїстий союз), до іншого — Англія, Франція, Росія (Антанта). Обидва ці угруповання, передусім Троїстий союз, розв'язали першу світову війну, маючи загарбницькі цілі, зокрема, такі як: перерозподіл уже поділеного світу; захоплення колоній, ринків збуту і джерел сировини; гноблення інших народів [37, с. 603].

Зважаючи на політичну ситуацію того часу, 27 серпня 1915 р. було затверджено «Положення про воєнно-промислові комітети», яке наділяло ці комітети досить широкими правами, що забезпечували виконання покладених на них завдань, зокрема, подавати позови і відповідати за позовами у суді [37, с. 609].

Після падіння в лютому 1917 року російської монархії на теренах України було здійснено спробу створити власну державність з усіма її

атрибутами, включаючи й органи прокуратури. Хоча прокуратура створювалася при судах, вона і в Українській Народній Республіці була автономним держаним інститутом, який виконував тільки йому властиві функції. У листопаді 1917 року Центральна рада Третім універсалом проголосила Українську Народну Республіку. Згодом, 4 січня 1918 року, було схвалено Закон «Про урядження прокурорського нагляду на Україні», що стало продовженням уже розпочатої роботи зі створення структур прокурорського нагляду УНР [105, с. 10]. Тож, як і раніше, органам прокуратури відводилося суттєве значення щодо захисту інтересів держави.

Водночас, лютнева революція 1917 р. та процеси державотворення того часу, які спостерігалися до 1919 р., значним чином не вплинули на розвиток як кримінального процесу в цілому, так і правового інститут цивільного позову прокурора в кримінальному процесі зокрема. Лише після утворення СРСР стали помічатися певні позитивні зміни в правовому регулюванні цього питання.

Утворення Української Соціалістичної Радянської Республіки було проголошено на I Всеукраїнському з'їзді Рад, який працював 11–12 (24–25) грудня 1917 р. у місті Харкові [239, с. 350]. Після цього в Україні розпочалася боротьба за створення радянської моделі держави і права, в тому числі й органів захисту радянського режиму [111, с. 75].

На той час важливе значення мали Декрети про суд. Зокрема, у ст. 16 Декрету про суд № 2 передбачалося: «якщо у кримінальній справі пред'явлено цивільний позов, то негайно, а саме після вирішення питання про покарання, він передається в належний цивільний суд, де у всіх відносинах розглядається за правилами цивільного судочинства. Але від кримінального суду залежить прийняття невідкладних заходів забезпечення позову» [44; 1, с. 16]. Тобто була передбачена можливість пред'явлення цивільного позову в кримінальному судочинстві, але вже його безпосередній розгляд здійснювався в порядку цивільного судочинства.

Перший Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 р. (далі — КПК УСРР 1922 р.) був затверджений постановою Всеукраїнського центральної виконавчого комітету від 13 вересня 1922 року «Про введення в дію Кримінально-процесуального кодексу УСРР» та введений в дію 20 листопада 1922 року [95]. Відтак, його можна вважати першим кодифікованим актом у сфері регулювання кримінальних процесуальних відносин, оскільки він об'єднав усі процесуальні правила здійснення кримінального судочинства, які на той час діяли на території Радянських Республік.

Згодом із прийняттям Основ судоустрою СРСР і союзних республік 1924 року повноваження органів прокуратури були розширені, зокрема, на них покладался нагляд за законністю судової діяльності. У свою чергу, органи прокуратури республік отримали право оскаржувати в касаційному та наглядовому порядку ухвали та вироки судів республік [188, с. 120].

У 1933 році прокуратура СРСР стала самостійним державним органом, який володів слідчим апаратом. У той же час нижчі органи прокуратури і віднесені до них слідчі продовжували перебувати в системі наркомату юстиції [15, с. 280]. Тим часом введені демократичні положення мали декларативний характер, адже панували єдині для всіх радянські стандарти і правила державного буття.

Як зазначили В. Т. Маляренко та І. В. Вернидубов, оскільки на той час головною функцією прокуратури був загальний нагляд, прокурори мало уваги приділяли виконанню функції обвинувачення та обов'язків, пов'язаних з кримінальним судочинством [112, с. 17]. Безумовно, це стосувалося й пред'явлення цивільного позову в кримінальному процесі. Це додатково свідчило про необхідність докорінного реформування національного законодавства, що мало здійснюватися комплексно, а не лише запровадженням хаотичних і нелогічних змін та доповнень.

28 грудня 1960 року Верховною Радою Української РСР було прийнято Кримінально-процесуальний кодекс України (далі — КПК України 1960 р.), а

введено його в дію 1 квітня 1961 року [223]. Цей кодекс діяв 51 рік 7 місяців та 19 днів, тобто більш як півстоліття. Тобто строк його дії охоплює як радянське минуле України, так і період розбудови незалежної демократичної правової держави Україна, що й обумовлює науковий і практичний інтерес до його положень та їх зміни у часі.

Загалом про значимість правового інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні свідчить його історичне законодавче закріплення. Зокрема, ще в п. 3 ст. 44 КПК РСФРР та в ч. 2 ст. 29 КПК України 1960 р. передбачалося, що прокурор пред'являє або підтримує поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином, якщо цього вимагає охорона інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права [223, с. 15]. Тобто вже на той час законодавець вказував на право прокурора як пред'являти, так і підтримувати цивільний позов в інтересів громадян, але їх перелік був досить умовним і невичерпним, адже містилася вказівка на інші поважні причини.

У сучасній науковій літературі акцентується увага на тому, що панування радянського впливу на теренах багатьох європейських країн призвело до того, що у більшості країн колишнього соціалістичного табору була насаджена радянська правова система та рецепійовані основні правові інститути [64, с. 112]. Водночас, в умовах євроінтеграційних процесів законодавцем все ж таки здійснювалися поступові кроки запровадження більш демократичних засад ведення кримінального провадження, зокрема: істотне розширення змагальності, диспозитивності та публічності кримінального процесу; закріплення спрощених процедур здійснення кримінального провадження; передбачення можливості укладення угоди про примирення, що значно полегшує відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Початком нових змін слід вважати проголошення 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України [43], в якій задекларовано

такі важливі принципи як: суверенність, народовладдя, рівність громадян і гарантування їх прав і свобод та ін. Тобто українською владою було обрано новий курс і вектор розвитку національного законодавства, що стало знаковою історичною подією в житті українського народу. У зв'язку з цим, 24 серпня 1991 року Верховна Рада України проголосила утворення самостійної незалежної держави. Цим історичним актом було продовжено багатовікову традицію українського державотворення. Перед українським народом постало завдання величезної ваги — побудова демократичної, правової держави [37, с. 3].

З цього часу перед українським суспільством постало досить непросте завдання — утвердити права і свободи людини, запровадити демократичні цінності розвитку держави, які б гарантували кожній особі рівність перед законом і судом, повагу до людської гідності, прав, свобод і законних інтересів інших осіб та ін. Крім того, зазначені процеси зумовлювалися внаслідок суперечливості законодавства того часу, яке дісталось Україні в результаті правонаступництва, а також консерватизму у підходах до його реформування. Все це негативно впливало на рівень довіри до органів державної влади, в тому числі прокуратури. Відтак, постало нагальне питання напрацювання системного, узгодженого й науково обґрунтованого реформування органів прокуратури, які мали стати дієвим інструментарієм у правовому механізмі захисту прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному процесі. Не було виключенням із цього аспекту й питання вдосконалення повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Важливим кроком у зазначеному напрямі було прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України [85], норми якої базуються на Загальній декларації прав людини 1948 р. [53], Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. [83], Пактах ООН про економічні, соціальні і культурні права та низці інших міжнародних правових актів. Як справедливо зауважили В. Я. Тацій, Ю. П. Бітяк, Ю. М. Groшовий та М. В. Цвік,

затвердження Конституції стало створенням міцного законодавчого фундаменту для розбудови суверенної, демократичної, правової, соціальної держави. Нова Конституція України втілює кращі національні традиції, створює правову основу для всеосяжного регулювання суспільних відносин у напрямі докорінного реформування суспільства. Вона є важливою передумовою і гарантією стабілізації відносин в Україні [84, с. 3–4]. Тож, слід визнати, що з цього часу розпочато новий етап державотворення.

Насамперед, на наш погляд, це стосується положення про те, що всі люди рівні перед законом і судом, а також мають однакові права, зокрема, й щодо їх захисту в разі порушення. З огляду на це, усі права та свободи є невідчужуваними, а прийняття нових законів не повинно їх звужувати чи взагалі скасовувати. Отже, розробники намагалися якнайкраще врахувати як міжнародний досвід, так і усталені багатовікові традиції державотворення демократичних країн, зокрема, Франції та Німеччини. При цьому, беззаперечно, не можна забувати власну історію творення системи права, яка пронизана духом народу в боротьбі за самоутвердження й незалежність.

Соціально-політичні умови того часу вимагали дальшого вдосконалення національного законодавства. З цією метою 8 квітня 2008 р. указом Президента України затверджено Концепцію реформування кримінальної юстиції України, в якій визначено, що докорінні зміни життя суспільства і держави та прийняття Конституції України створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі дальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством. Відповідно до пункту 2 Розділу II цієї концепції, одним із завдань реформування кримінального процесуального законодавства має стати запровадження процедури відновлення прав потерпілого та відшкодування завданої йому матеріальної і моральної шкоди у повному обсязі через компенсаційні

процедури, фонди, а також розширення сфери застосування відновних і примирних процедур [86].

В умовах реформування органів прокуратури їх функції зазнали концептуальних змін, що зумовлено урахуванням європейських правових стандартів. Прийняття КПК України від 13 квітня 2012 р. та Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. стало важливим кроком у напрямі захисту законних інтересів держави органами прокуратури. З цього часу представницька діяльність прокуратури трансформувалася, у зв'язку з чим виникла необхідність в роз'ясненні законодавчих положень в частині пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян і держави, напрацюванні відповідних рекомендацій до їх правозастосування та вдосконаленні окремих із них.

Слід зауважити, що в своїх висновках щодо проектів Закону України «Про прокуратуру» Венеціанська комісія неодноразово наголошувала, що функції прокуратури значно перевищені за обсягом, який вона повинна мати у демократичному суспільстві. У зв'язку з цим та беручи до уваги взяті урядом України міжнародні зобов'язання, комісією було наголошено на необхідності зміни ролі та значення прокуратури з метою приведення її функцій у відповідність до європейських стандартів [24].

На сьогодні згідно з ч. 1 ст. 36 КПК України прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог закону, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора. Також він є учасником кримінального провадження, який бере участь в усіх стадіях, здійснюючи нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування та підтримуючи державне обвинувачення в суді. Тобто закон указує на особливу й важливу роль, яку відіграє прокурор у кримінальному провадженні.

Що ж стосується пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні, на відміну від попереднього законодавства, в чинному КПК України 2012 р. законодавцем чітко визначено перелік осіб, в інтересах яких прокурором може бути пред'явлено цивільний позов. Водночас, введення в дію низки нових законодавчих актів вимагає виявлення недоліків та прорахунків, а також тих проблемних питань, які виникли у зв'язку із суттєвою зміною обсягу повноважень прокурора, можливостей інформаційного забезпечення, визначення шляхів щодо їх вирішення. У цьому напрямі, спираючись на власний практичний досвід, слід відмітити той факт, що у зв'язку із суттєвими законодавчими змінами відносно порядку реалізації повноважень при здійсненні представництва інтересів громадянина або держави в суді, у тому числі сплати судового збору, а також структури органів прокуратури галузевим управлінням Генеральної прокуратури України вжито низку організаційних та навчально-методичних заходів з метою підготовки прокурорів до роботи в нових умовах.

У той же час, за дослідженням Г. А. Терещук, законодавче регулювання інституту прокурорського представництва при здійсненні судочинства на сучасному етапі позначене певними недоліками, які потребують подальшого опрацювання та удосконалення, особливо враховуючи вимоги сучасного реформування органів прокуратури та визначення її місця і ролі серед органів державної влади. Окрім того, захист прав та законних інтересів в демократичній державі є основним і пріоритетним напрямом у сфері правоохоронної та правозахисної діяльності. При вирішенні питання про майбутнє закріплення правового статусу прокурора як представника інтересів необхідно враховувати особливості сучасних правових реалій в Україні й багаторічну зарубіжну прокурорську практику. Це допоможе створити нормативно-правову базу, яка за всіма критеріями відповідатиме європейським стандартам [216, с. 26].

Таким чином, резюмуючи проведене дослідження, слід констатувати, що розбудова України як правової держави європейського зразка покладає на

уряд і суспільство в цілому запровадження таких правових механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів людини, пріоритетом яких є особа, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоду.

1.2. Прокурор як суб'єкт реалізації права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні

Як засвідчило проведене вище дослідження, саме з часу здобуття Україною незалежності в державі розпочато концептуально новий етап реформування національного законодавства, зокрема, й кримінального процесуального. Але і на сьогодні в Україні триває процес реформування органів прокуратури, у тому числі в межах дії Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV [154]. Механізм, визначений зазначеною програмою, включає в себе адаптацію законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення й правозастосування. Тому вагому роль у механізмі ефективного функціонування правових інститутів у демократичній, соціальній, правовій державі покликаний відіграти інститут прокуратури, однією з функцій якого є представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом [38, с. 26].

Пріоритетним постулатом чинного КПК України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Досягнення цього завдання у першу чергу покладено на правоохоронні органи, особливе місце серед яких займає прокуратура, яка уповноважена представляти інтереси громадян і держави в суді.

Останніми роками у зв'язку зі збільшенням кримінальних правопорушень, внаслідок вчинення яких завдається шкода, позовна діяльність органів прокуратури в кримінальному провадженні набуває особливої важливості та актуальності. Проте, під час реалізації прокурором своїх повноважень щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні виникає чимало спірних питань при застосуванні чинного законодавства України.

Загалом із часу проголошення незалежності України на її території було вчинено понад 14 млн. кримінальних правопорушень. Зокрема, згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури, тільки у 2016 році було зареєстровано 592 604 кримінальних порушення, тобто на 27 422 більше, ніж у 2015 році, та на 63 465 більше, ніж у 2014 році. Водночас, кількість особливо тяжких злочинів у 2016 році зменшилась у порівнянні з 2015 р. на майже 2,5 тис. і склала 19 021. Натомість, суттєво зросла кількість тяжких злочинів: з облікованих 177 855 у 2015 році до 213 521 у 2016 році, що на 35 666 (або на 20%) більше. У цілому з часу введенню в дію КПК України 2012 року третину кримінальних правопорушень становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини [56].

Найпоширенішими у минулому році, так само як у 2015 році, були злочини проти власності — 405 549 правопорушень, зокрема, з них 312 тисяч — це крадіжки, 46 019 — шахрайство та 27 119 — грабежі. Злочинів проти життя та здоров'я особи у 2016 році зафіксували 45 979, з них умисних вбивств 5992, це на 2232 менше, ніж у 2015 році.

Отже, наведені статистичні дані наглядно свідчать про те, що за 27 років незалежності України рівень злочинності в країні виріс у півтора рази. Така негативна ситуація має стати додатковим поштовхом у напрямі підсилюючого захисту прав, свобод та законних інтересів громадян та інтересів суспільства й держави з боку правоохоронних органів, у тому числі прокуратури шляхом реалізації представницької функції.

За своєю правовою природою представництво є правовідносинами, в яких одна особа (представник) на підставі певних повноважень виступає від імені іншої особи (довірителя) і виконує процесуальні дії в суді в її інтересах, набуваючи (змінюючи, припиняючи) для неї права та обов'язки. Представництво прокурором інтересів громадян і держави в суді відрізняється від інших видів представництва низкою специфічних ознак, зокрема, складом представників та колом суб'єктів, інтереси яких вони представляють, обсягом повноважень, формами їх реалізації. Отже, під представництвом інтересів громадян і держави в суді треба розуміти правовідносини, в яких прокурор, реалізуючи повноваження щодо захисту інтересів держави, вчиняє в суді процесуальні дії. Ці дії включають звернення прокурора до суду з позовною заявою, участь у справах, порушених за його заявою, у разі, коли це передбачено законом або визнано за необхідне арбітражним судом, або за ініціативою прокурора, якщо цього вимагає захист інтересів держави [175; 123].

У загальному вигляді в наукових джерелах під представництвом прокурора розуміють процесуальну діяльність, яка реалізується за його участю в судовому розгляді з метою захисту прав і законних інтересів громадян, держави, а також вжиття інших заходів з поновлення порушеного права чи інтересу [17; 247; 245; 186].

З часу прийняття у 2012 р. КПК України законодавцем суттєво змінено порядок проведення кримінального провадження, а також оновлено або введено нові правові інститути. Це неодмінно зумовлює необхідність в переосмисленні усталеної практики застосування положень КПК України з метою формування відповідних пропозицій і рекомендацій ефективної їх реалізації. Не є виключення із цього питання реалізація повноважень прокурора в кримінальному провадженні, до яких, з-поміж інших, входить пред'явлення цивільного позову в інтересах держави і громадян. Додаткового поштовху зазначене питання отримало із введенням у дію нового Закону

України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року та внесенням змін до Конституції України щодо представницької функції прокуратури.

На наш погляд, необхідність наділення прокурора зазначеним правом зумовлена тим, що кожного року в результаті вчинення кримінальних правопорушень громадянам і державі взагалі завдається шкода. Проте, аналіз офіційної статистики з цього питання указує на той факт, що навіть після притягнення винної особи до кримінальної відповідальності значна частина завданої шкоди не відшкодовується. Так, за даними Генеральної прокуратури України, протягом 9 місяців 2016 р. органи прокуратури в інтересах громадян і держави заявили цивільні позови на суму 213 тис. 494 грн., з яких задоволено лише 5 638 [56], що свідчить про важливість даного аспекту. Водночас, незважаючи це, нині не проведено комплексного дослідження та вивчення окресленого питання, що підтверджує актуальність цієї тематики. У першу чергу постає необхідність у формуванні науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання та порядку пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні.

Слід зазначити, що в сучасних умовах реалізація прокурором права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні ускладнюється тією обставиною, що даний інститут має міжгалузевий характер. Проблема виділення спеціальних, зокрема, суто процесуальних галузей права, носить в основному кількісний характер, оскільки визначається вже розробленими механізмами реалізації норм права або наявністю достатніх передумов для створення такого власного механізму. Існуючі на даний час галузі процесу за своєю природою є універсальними, тобто «обслуговують» в міру можливості всю систему права. Навіть така спеціалізована галузь права як кримінальний процес не тільки керується вимогами всієї системи права, але й при певних умовах прямо забезпечує належну реалізацію цивільно-правових відносин. Прикладом цього саме і є правовий інститут цивільного позову в кримінальному процесі [6, с. 73].

За слушною думкою С. А. Альперта, у кожному кримінальному провадженні, яке розглядається судом, отримують своє вираження функції обвинувачення, захисту і правосуддя. Однак, система процесуальних функцій не може бути обмежена лише ними, оскільки різноманіття напрямів процесуальної діяльності породжує інші. Тому, на думку вченого, до їх числа слід віднести: 1) розслідування кримінального провадження; 2) нагляд за точним виконанням законів (прокурорський нагляд); 3) обвинувачення; 4) захист; 5) правосуддя; 6) підтримання цивільного позову; 7) заперечення проти цивільного позову [7, с. 16]. Разом з тим, низка вчених виділяють лише три перші наведені процесуальні функції [209, с. 189; 170, с. 56], інші ж дещо розширюють їх систему, зокрема, включаючи до них підтримання цивільного позову та захист від нього [224, с. 47–48], а окремі зовсім заперечують існування підтримання цивільного позову в кримінальному процесі як самостійної функції [171, с. 86]. Ми ж вважаємо, що пред'явлення та підтримання цивільного позову в кримінальному провадженні слід розглядати не як окрему процесуальну функція, а як функцію представництва, гарантовану Конституцією України.

У контексті дослідження підтримаємо висловлену в науковій літературі позицію про те, що головний недолік концепції трьох основних функцій полягає в тому, що вона не відображає всієї повноти кримінальної процесуальної діяльності, залишаючи осторонь діяльність значного числа учасників процесу [171, с. 47; 246, с. 16; 253, с. 53; 51, с. 69]. Очевидним вбачається, що така ситуація була зумовлена ідеологією радянського періоду, зокрема, й щодо пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному процесі. З огляду на це, більшістю вчених зазначений напрям взагалі заперечувався, з чим у сучасних реаліях аж ніяк не можна погодитися, оскільки в сучасних реаліях життєдіяльності суспільства і держави представницька діяльність органів прокуратури має важливе значення.

Крім того, як слушно зауважив Д. В. Боков, ефективне використання правового механізму відшкодування майнової шкоди шляхом пред'явлення

цивільного позову в кримінальному процесі дозволить вирішити комплекс значущих завдань. Зокрема, на думку вченого, це максимально повно зможе компенсувати заподіяну шкоду, а також сприятиме вихованню громадян у дусі поваги до закону і захисту найважливішого з речових прав — права власності, незалежно від його форми [14, с. 3]. Мабуть, беззаперечним є і той факт, що у разі спричинення кримінальним правопорушенням шкоди пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні виступає дієвим правовим механізмом її відшкодування.

На сьогодні одним із важливих учасників кримінального провадження, на якого покладено обов'язок реалізації зазначеного завдання, є прокурор, який відіграє важливу роль у забезпеченні правової охорони прав і законних інтересів громадян і держави у кримінальному провадженні. До того ж це є одним із способів реалізації представницької функції, гарантованої Конституцією України. З цією метою прокурор уповноважений у випадках і в порядку, передбаченому законом, пред'являти цивільний позов у кримінальному провадженні. У такому разі він реалізує представницьку функцію, передбачену п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, п. 12 ч. 1 ст. 36 КПК України, п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру». Крім того, відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру», представництво інтересів громадянина або держави в суді, пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, здійснюється Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою.

Звернемо увагу на те, що відповідно до Закону України «Про прокуратуру» з 15 грудня 2015 р. утворено місцеві прокуратури та припинено діяльність міських, районних, міжрайонних, районних у містах прокуратур. Наразі під час судового розгляду справ за участю прокурорів місцевих прокуратур виникають питання щодо їх повноважень і правонаступництва при здійсненні представництва інтересів громадян та держави в суді за позовами прокуратур, діяльність яких припинено. У зв'язку з цим, виходячи з норм Конституції України та Закону України «Про прокуратуру», виконання

прокуратурою конституційних функцій повинно бути стабільним і безперервним. Про вказані ознаки існування влади зазначено у рішенні Конституційного Суду України від 29.05.2013 р. № 2-рп/2013 у справі № 1-11/2013 [174].

Згідно з чинним законодавством України, прокуратура становить єдину систему, діяльність якої забезпечується організаційними засадами, спрямованими на ефективне виконання прокурорами своїх повноважень. Однією із засад, на яких ґрунтується така діяльність, є територіальність. Територіальна юрисдикція місцевих прокуратур визначена додатком до Закону України «Про прокуратуру». Зокрема, у ч. 4 ст. 7 цього закону передбачено, що регіональна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо місцевих прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури. Разом із тим, відповідно до ч. 2 ст. 15 указанного закону, прокурори мають єдиний статус незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України чи посади, яку прокурор обіймає у прокуратурі [164].

Ураховуючи наведені законодавчі положення, а також те, що наказами Генерального прокурора України здійснено реорганізацію міських, районних, міжрайонних, районних у містах прокуратур, їх правонаступниками в реалізації представницької функції є новостворені місцеві прокуратури.

Повноваження прокурорів місцевих прокуратур, які здійснюють представництво інтересів громадян та держави у судовому розгляді, підтверджуються службовим посвідченням. Це стосується і справ за позовами, пред'явленими прокурорами як самостійними позивачами за відсутності органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах. Видача довіреності для представництва інтересів громадян та держави в суді законодавством не передбачена.

Крім того, наразі Генеральною прокуратурою України вжито низку практичних заходів, спрямованих на вдосконалення організації діяльності

позовної роботи прокурорів у нових умовах. Насамперед, Генеральним прокурором України було затверджено нову структуру управління представництва в суді, захисту інтересів громадян та держави при виконанні судових рішень центрального апарату і управлінь представництва, захисту інтересів громадян та держави в суді прокуратур обласного рівня.

Як зазначено в листі-орієнтуванні Генеральної прокуратури України «Про організацію роботи управлінь представництва, захисту інтересів громадян та держави в суді прокуратур обласного рівня» від 20.01.2015 р., до новоутворених управлінь увійшли наступні відділи:

- організації представництва інтересів громадян і держави в судах;
- представництва при виконанні судових рішень;
- організаційно-методичні відділи, окрім прокуратур Волинської, Закарпатської, Черкаської та Чернігівської областей.

З огляду на проведену реструктуризацію, виконання організаційно-методичної роботи було покладено на працівників відділу організації представництва у зазначених областях [162]. Таку структуру було розроблено як оптимальну, а саме з урахуванням єдиних засад для центрального й обласних апаратів. Це дало змогу забезпечити належну організацію представницької діяльності органів прокуратури в сучасних умовах.

З метою ефективної реалізації представницької функції, у тому числі в кримінальному провадженні, Генеральною прокуратурою України на відділи організації представництва на захист інтересів громадян або держави в суді покладено такі обов'язки:

- виявлення підстав для пред'явлення позовів, у тому числі шляхом опрацювання повідомлень у засобах масової інформації;
- розгляд звернень громадян і повідомлень органів влади з питань представництва;
- підготовка цивільних позовів, заяв;
- вивчення якості позовів підпорядкованих прокуратур, зокрема, причин відмови у їх задоволенні;

– моніторинг незаконних судових рішень із подальшим інформуванням відділу представництва інтересів громадян і держави в судах про виявлення таких фактів для вжиття заходів до їх оскарження.

До повноважень відділів представництва інтересів громадян і держави в судах віднесено:

– участь у розгляді справ окружними адміністративними, господарськими та, за наявності, апеляційними судами за позовами управлінь і підпорядкованих прокурорів;

– участь у розгляді судами справ за цивільними позовами інших осіб у разі вступу в справу;

– оскарження незаконних судових рішень, у тому числі виявлених за результатами їх моніторингу та за інформацією відділів організації представництва на захист інтересів громадянина або держави.

Згідно з вимогами Генеральної прокуратури України, при комплектуванні посад в управліннях необхідно дотримуватись виваженого підходу до добору претендентів. Вимоги до них визначені у наказі Генерального прокурора України від 12 жовтня 2016 р. № 357 «Про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України» [160].

Зокрема, до них віднесено такі:

– професійна підготовленість,
– принциповість,
– добросовісність,
– високі моральні якості та компетентність, яка з огляду на специфіку представницької діяльності підтверджується знанням процесуального законодавства і судової практики, а також досвідом роботи в підрозділах представництва.

До того ж на сьогодні важливим питанням залишається подальше здійснення взаємодії між підрозділами прокуратури з метою виявлення підстав для звернення до суду щодо завданої громадянам і державі шкоди. У цьому напрямі активізовано роботу відділів організації представництва на

захист інтересів громадянина або держави шляхом отримання та опрацювання відомостей про невідшкодовану шкоду в закритих кримінальних провадженнях і тих, що перебувають у провадженні слідчих підрозділів правоохоронних органів, а також про позови, які залишено судами без розгляду.

Також на теперішній час особливого значення набуває налагодження належної взаємодії між прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, та працівниками або підрозділами, якими реалізуються представницькі повноваження в суді. Останні повинні своєчасно, зокрема, в межах строків давності, отримувати необхідні матеріали для пред'явлення цивільного позову, вступу в провадження або ініціювання перегляду судових рішень. Це також стосується і випадків, коли цивільний позов у кримінальному провадженні судом залишено без розгляду або з певних причин він взагалі не заявлявся. Крім того, при пред'явленні позову необхідно максимально ефективно використовувати процесуальне право, зокрема, положення ст.ст. 133, 134 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 38 Господарського процесуального кодексу України, ст.ст. 73–75 Кодексу адміністративного судочинства України, а також ініціювати питання про витребування доказів судом. Указане здебільшого стосується цивільного, господарського та адміністративного судочинства.

Таким чином, в умовах концептуального реформування національного законодавства Генеральною прокуратурою України постійно вживаються різноманітні заходи щодо покращення прокурорами представництва інтересів громадянина та держави в суді, зокрема, й шляхом подання цивільних позовів у кримінальному провадженні.

Продовжуючи, зауважимо, що до 2 червня 2016 р. представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді було передбачене п. 2 ч. 1 ст. 121 Конституції України, однак, на підставі Закону України №1401-VIII Розділ VII «Прокуратура» було виключено з Основного Закону [149]. Нині реалізація прокурором даної функції здійснюється згідно зі ст. 131-1

Конституції України, але тільки стосовно представництва інтересів держави в суді. Отже, вбачається явне порушення вимог ч. 3 ст. 22 та ч. 2 ст. 29 Конституції України, якими не допускається звуження змісту та обсягу прав і свобод людини при прийнятті нових законів чи внесенні змін до чинних.

Слід звернути увагу на те, що в пояснювальній записці до зазначеного закону вказано, що однією з важливих його новел є істотна зміна юридичного статусу органів прокуратури в Україні. З цією метою розділ VII «Прокуратура» Конституції України було виключено в повному обсязі та включено до розділу VIII «Правосуддя», в якому передбачено лише одну статтю, що стосується прокуратури. З позиції законодавця це зроблено з метою приведення національного законодавства України у відповідність до міжнародних та європейських стандартів, що визначають юридичний статус органів прокуратури. Проте, з цим важко погодитися, оскільки низка наукових досліджень свідчить про належність органів прокуратури та судової системи до різних гілок влади, що обумовлено історичними факторами її формування та розвитку в тій чи іншій європейській країні. Більш того, відповідно до ст. 124 Конституції України, правосуддя здійснюють виключно суди, а делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Це положення додатково вказує на неузгодженість і суперечливість нововведених конституційних норм.

Крім того, з переліку раніше передбачених у Конституції України функцій органів прокуратури вилучено нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина. На думку законодавця, обумовлено це необхідністю приведення функцій органів прокуратури до європейських стандартів. Таким чином, зі змісту п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України вбачається, що з часу введення законодавчих новел прокурор у кримінального провадженні буде представляти лише державні інтереси. При цьому, на думку ініціаторів таких новел, внаслідок запропонованих змін органи прокуратури отримають

широкі процесуальні можливості для набагато якіснішого виконання властивих прокуратурі функцій, а саме:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;
- процесуального керівництва досудовим розслідуванням;
- вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження;
- нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Запропонована зміна функцій прокуратури, як вказано в пояснювальній записці, відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства та європейським стандартам стосовно функціонування органів (служби) публічного обвинувачення у демократичному суспільстві, керованому верховенством права [139].

Підтримуючи вказані нововведення, М. Руденко зазначає, що обґрунтовується така позиція існуванням в Україні інституту омбудсмена та створенням центрів безоплатної правової допомоги, які у разі необхідності можуть представляти інтереси громадянина в суді. Водночас, встановлені обмеження також узгоджуються з рекомендаціями Венеціанської комісії та Парламентської асамблеї Ради Європи щодо виконання Україною взятих на себе зобов'язань при приєднанні до Ради Європи [185, с. 30–31].

У межах предмету дослідження звернемо увагу на те, що нині в юридичній літературі не досягнуто єдиної думки стосовно того, чи набуває прокурор процесуального статусу цивільного позивача у випадку пред'явлення ним цивільного позову в кримінальному провадженні.

У контексті цього аспекту відомий процесуаліст Р. Д. Рахунов вважав, що у разі безпосереднього пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави, громадських організацій чи громадян, а не лише його підтримання, у кримінальному судочинстві він набуває процесуального статусу цивільного позивача [171, с. 251]. Однак, з такою позицією не можна

погодитися. Також, на наш погляд, з цього питання не виправданою видається й точка зору О. Клейменова, який стверджував, що шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні незацікавлені особи, зокрема, цивільний позивач або прокурор, реалізують право на відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином [65].

Вважаємо за доцільне підтримати точку зору А. Г. Мазалова, який зазначив, що цивільним позивачем є особа (фізична або юридична), якій злочином завдано шкоди, оскільки правом на отримання відшкодування користується тільки вона, а не прокурор, і рішення суду відбудеться саме на користь позивача. Після пред'явлення прокурором позову така особа набуває прав, якими закон наділяє цивільного позивача, в тому числі право вступити у провадження і підтримувати цивільний позов, а також оскаржити вирок в частині цивільного позову. Якщо позивач не вступив у провадження, відмова прокурора від позову не може спричинити для позивача тих юридичних наслідків, які спричиняє відмова самого позивача [108, с. 87]. Водночас, не можна погодитися з думкою вченого з приводу того, що в тій же мірі, у якій прокурор надає позивачеві сприяння в підтримці цивільного позову, він має надавати таке ж сприяння цивільному відповідачеві в здійсненні ним своєї функції [65]. У останньому випадку, на наше переконання, буде втрачена сама сутність представницької функції, оскільки прокурор перетвориться на звичайного консультанта.

Таким чином, вважаємо, що прокурор на стадії досудового розслідування здійснює прокурорський нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва, а під час судового провадження підтримує державне обвинувачення. З огляду на це, по-перше, прокурор не може мати подвійного процесуального статусу; по-друге, це буде суперечити змісту положення ст. 61 КПК України «Цивільний позивач». Так, у ній визначено, що цивільним позивачем у кримінальному провадженні є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, а також

юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди та яка в порядку, встановленому КПК України, пред'явила цивільний позов.

Отже, можна зазначити, що у разі пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави чи громадян цивільним позивачем буде не прокурор, а відповідна особа. Саме зазначені особи є суб'єктами спірних матеріально-правових відносин, які потребують захисту свого суб'єктивного права, порушеного злочином, і лише на них розповсюджуються матеріально-правові наслідки прийнятого судом рішення щодо позову прокурора [57, с. 59]. Однак, прокурора не можна вважати і представником цивільного позивача, оскільки він пред'являє позов не за дорученням останнього та не пов'язаний з його волевиявленням. Як у разі пред'явлення позову, так і в разі підтримання заявленого іншою особою цивільного позову прокурор є органом, який здійснює нагляд за законністю [109, с. 194].

Продовжуючи дослідження, варто зауважити, що відповідно до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

Питанню правового регулювання повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні (реалізації представницької функції) також приділено увагу і в галузевих наказах Генеральної прокуратури України. Так, у пункті 1.5 наказу Генеральної прокуратури України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19.12.2012 р. № 4гн наголошено на необхідності пред'явлення процесуальними керівниками цивільних позовів у кримінальному провадженні в установлених законом випадках [158].

У свою чергу, в пункті 2 наказу Генеральної прокуратури України «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні

судових рішень» від 28.05.2015 р. № бгн встановлено, що основними завданнями здійснення представництва прокурора в суді є:

- 1) захист інтересів громадянина у випадках, визначених законом;
- 2) захист інтересів держави у випадках порушення або загрози їх порушення, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу [161].

Що ж стосується кримінального процесуального аспекту цієї діяльності, то вона врегульована ст.ст. 36, 128 КПК України. Зокрема, зі змісту п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України вбачається, що в кримінальному провадженні прокурор уповноважений пред'явити цивільний позов в інтересах держави або громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самотійно захистити свої права. Подальша деталізація реалізації прокурором такого права закріплена в положеннях ч. 3 ст. 128 КПК України, у якій передбачено, що цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором.

Таким чином, комплексно дослідивши наведені положення, можна зробити *такі висновки*.

По-перше, на законодавчому рівні спостерігається неузгодженість з приводу захисту прав та інтересів громадян і держави. Зокрема, у КПК України вказано на осіб, які неспроможні захищати свої права, а в галузевих наказах Генеральної прокуратури мова йде про захист лише їх інтересів. У свою чергу, в Законі України «Про прокуратуру» також йдеться про неспроможність реалізації процесуальних повноважень. При цьому, завданням кримінального провадження є захист як прав, так і законних інтересів. У зв'язку з цим, вважаємо більш доцільним вести мову про захист як прав, так і законних інтересів особи та держави. *Пропонуємо пункт 12 ч. 2 ст. 36 КПК України викласти в наступній редакції:*

«12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян (громадянина України, іноземця або особи без громадянства), які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самостійно захистити свої права та законні інтереси або реалізувати процесуальні повноваження, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом».

По-друге, у положенні ст. 2 КПК України в якості одного із завдань кримінального провадження є захист особи, суспільства і держави, а в ч. 1 ст. 127 КПК України вказано на відшкодування шкоди, заподіяної територіальній громаді. Водночас, згідно зі ст. 36 КПК України та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», до повноважень прокурора не входить пред'явлення цивільного позову в інтересах територіальних громад.

Відповідно до ст. 140 Конституції України, місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада — жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [157]. При цьому, відповідно до ст. 5 цього закону, система місцевого самоврядування включає: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; старосту; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення.

Беручи до уваги наведені положення, вбачається за доцільне у ч. 1 ст. 127 КПК України словосполучення «територіальній громаді» замінити на «органам місцевого самоврядування».

Необхідність внесення таких змін підтверджено й практикою, оскільки судді відмовляють у прийнятті цивільного позову прокурора в інтересах органів місцевого самоврядування. Так, ухвалою Сихівського районного суду м. Львова від 16.11.2016 року повернуто цивільний позов прокурора в інтересах Львівської міської ради до ОСОБА_6 про відшкодування шкоди. Своє рішення суд обґрунтував тим, що відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» Львівська міська рада є органом місцевого самоврядування, а не органом державної влади. Відтак, цивільний позов прокурором заявлено не в інтересах держави, а в інтересах органу місцевого самоврядування, що не передбачено ст. 128 КПК України. Крім того, орган місцевого самоврядування не позбавлений можливості заявити позов самостійно, в тому числі в порядку цивільного судочинства. З огляду на те, що цивільний позов заявлений неуповноваженою особою, його слід повернути прокурору [238].

Ми не можемо погодитися з наведеною позицією судді, оскільки рішенням Конституційного Суду України від 8 квітня 1999 р. № 3-рп/ 99 визначено, що поняття «інтереси держави» є оціночним, тому прокурор у кожному конкретному випадку самостійно визначає, в чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [175].

По-третє, звернемо увагу на те, що в умовах змагального кримінального процесу в положенні ч. 1 ст. 128 КПК України законодавцем не передбачено право особи, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, пред'явити цивільний позов після судового розгляду. З цього питання А. М. Стебелев зауважив, що новий КПК України змінив часові межі для пред'явлення цивільного позову. Так, якщо за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р. цивільний позов міг бути пред'явлений як під час досудового слідства й дізнання, так і під час судового розгляду справи, то за

новим КПК України 2012 р. цивільний позов може бути пред'явлений лише до початку судового розгляду [207, с. 265]. На такій прогалині акцентував увагу і С. Є. Абламський [4, с. 4]. Натомість, ще за часів дії КПК України 1960 року Б. Л. Ващук відстоювала позицію про необхідність пред'явлення цивільного позову до завершення досудового розслідування. В іншому разі, на її думку, пред'явлення цивільного позову після завершення досудового розслідування не дає можливість прокурору здійснити свій обов'язок щодо доказування цивільного позову, оскільки із цього моменту вчинення будь-яких слідчих дій у справі є неможливим. Крім того, за умови залучення в такому разі до участі в справі цивільного відповідача він фактично позбавляється можливості ознайомитись із матеріалами кримінальної справи, що стосується цивільного позову [20, с. 15].

Наразі наведене стосується і пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. Зважаючи на це, суди відмовляють прокурору в прийнятті цивільного позову у вже розпочатому судовому розгляді, оскільки у відповідності з вимогами ч. 2 ст. 347 КПК України судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі. Тож у ст. 128 КПК України закріплені положення, які на практиці створюють перешкоди для ефективного захисту порушених прав і законних інтересів.

У зв'язку із цим, з метою усунення вказаної законодавчої прогалини вважаємо доцільним ч. 1 ст. 128 КПК України викласти у такій редакції:

«Прокурор, а також особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право до виходу суду до нарадчої кімнати пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння».

Розглядаючи інші проблемні аспекти пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні, варто також звернути увагу на те, що в практичній площині непоодинокими є випадки відмови суду в прийнятті цивільного позову прокурора з посиланням на те, що він не відповідає вимогам ст. 119 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України)), а саме: до позовної заяви не додано документ, що підтверджує сплату судового збору. Наприклад, у своїй ухвалі від 05.01.2016 р. суддя Вінницького міського суду посилається на те, що відповідно до ч. 4 ст. 128 КПК України форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановлених до позовів, які пред'являються в порядку цивільного судочинства. Згідно зі ч. 5 ст. 119 ЦПК України, до позовної заяви додається документ, що підтверджує сплату судового збору. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір», за подання до суду позовної заяви майнового характеру, яка подана юридичною особою, справляється судовий збір 1,5 % ціни позову, але не менше одного розміру мінімальної заробітної плати. Також судом зазначено, що органи прокуратури не звільняються від сплати судового збору [230]. Проте, судом не прийнято до уваги вимоги ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір», у якій визначено перелік позивачів, що звільняються від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях, зокрема:

п. 2 позивачі – у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи;

п. 6 позивачі – у справах про відшкодування матеріальних збитків, завданих внаслідок вчинення кримінального правопорушення [166].

Вбачається, що складність визначення питання, чи слід прокурору сплачувати судовий збір у разі пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні в інтересах держави чи громадян про відшкодування шкоди, зумовлено дискусійністю та неоднозначністю того, чи слід визнавати прокурора позивачем. Крім того, бачимо, що в наведеному пункті 6 закону мова йде про відшкодування матеріальної шкоди, завданої

внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Проте, у ст. 55 КПК України говориться і про завдання потерпілому моральної та фізичної шкоди, яка також має бути відшкодована.

Беручи до уваги нашу позицію щодо недоцільності віднесення прокурора до цивільного позивача, слід у ч. 1 ст. 5 «Про судовий збір» серед переліку суб'єктів, які звільняються від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях, передбачити прокурора.

Тож пропонуємо ч. 1 ст. 5 «Про судовий збір» доповнити додатковим пунктом 21, який викласти у такій редакції:

«21) прокурор — у разі пред'явлення цивільного позову в інтересах громадян або держави».

Підсумовуючи проведені дослідження, можна зробити декілька узагальнюючих висновків:

— *по-перше*, на нашу думку, під пред'явленням прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні слід розуміти вчинення процесуальних дій, в яких прокурор, вступаючи в правовідносини, на підставі та в порядку, передбаченому законом, реалізує свої повноваження;

— *по-друге*, під час пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні процесуальна діяльність прокурору реалізується шляхом:

а) з'ясування законодавчо передбачених підстав для пред'явлення цивільного позову;

б) складання цивільного позову;

в) звернення до суду з цивільним позовом;

г) участі в справі за позовом.

З метою ефективної реалізації прокурором права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні вважаємо доцільним внести до КПК України та Закону України «Про прокуратуру» запропоновані зміни та доповнення. Про необхідність усунення законодавчих протиріч і прогалин свідчать практичні реалії сьогодення, які не дозволяють у повному обсязі досягнути завдань кримінального провадження в частині захисту особи,

охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, суспільства і держави, яким злочином завдано шкоду.

Отже, сьогодні нагальним питанням є удосконалення законодавчих положень в частині пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні, оскільки в іншому разі їх неузгодженість лише призведе до розмиття меж реалізації представницької функції прокуратури та спричинить неоднозначність в правозастосовчій практиці.

Висновки до розділу 1

1. Проведене дослідження дає змогу визначити, що становлення і розвиток інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні на українських землях доцільно розглядати в контексті виникнення органів прокуратури в першій чверті XVIII століття, що було зумовлено соціально-економічними чинниками, а також значним рівнем злочинності, особливо у сфері державного управління, зокрема, крадіжок державних коштів та хабарництва. З'ясовано, що в законодавстві XVIII — початку XIX ст. відбулися суттєві зміни в правовій регламентації правового інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні, а саме в напрямі деталізації його порядку. Цей інститут зазнав суттєвих змін — від фрагментарного унормування до закріплення в окремий процесуальний інститут, що зумовлено трансформацією його правового регулювання, супроводженою змінами, які відбулися в контексті проведення судово-правової реформи.

Загалом еволюція даного інституту охоплює такі основні історичні періоди: 1) Петровський (1722–1755 рр.); 2) Катерининський (1775–1864 рр.); 3) Олександрійський (1864–1917 рр.); 4) радянський; 5) пострадянський (1991–2012 рр.); 6) сучасний (з 20 листопада 2012 р. і до цього часу).

2. У сучасних умовах процесуальна діяльність прокурора під час пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні реалізується шляхом:

- а) з'ясування законодавчо передбачених підстав для пред'явлення цивільного позову;
- б) складання цивільного позову;
- в) звернення до суду з цивільним позовом;
- г) участі в справі за позовом.

У такому разі недоцільно прокурора вважати цивільним позивачем, оскільки він не може мати подвійного статусу, а також це суперечить змісту положень ст. 61 КПК України.

На сьогодні першочерговим завданням в напрямі його вдосконалення є узгодження законодавчих положень з урахування зазначених недоліків. По-перше, необхідно вказати на захист як прав, так і законних інтересів; по-друге, слід розширити перелік суб'єктів, стосовно яких прокурор матиме право пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, зокрема, внести до нього представників уповноважених державних органів та органів місцевого самоврядування. В іншому разі їх неузгодженість лише призведе до розмиття меж реалізації представницької функції прокуратури та спричинить неоднозначність в правозастосовчій практиці.

Основні положення цього розділу було відображено в наукових роботах дисертанта: [69; 71; 73].

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1 Правові гарантії та підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні

Процесуальний механізм пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні є невід'ємною частиною правової конструкції, що в цілому містить важливий аспект гарантій забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, суспільства та держави. Беззаперечним є той факт, що без законодавчого визначення й закріплення належних правових гарантій та підстав пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні не може бути ефективно досягнуто його завдання. Насамперед це стосується захисту прав і свобод особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, що безпосередньо закріплено в ст. 2 КПК України. Тому, як цілком доречно відмітив Н. С. Кравченко, необхідними умовами розвитку та функціонування демократичної правової держави є посилення правового захисту особи, зміцнення й розширення її гарантій, прав і свобод, а також утвердження незалежної судової влади як визначального гаранту цих прав і свобод, справедливості й законності. Основне місце в системі таких гарантій повинне належати процесуальним гарантіям, які визначатимуть напрямок держави на демократизацію й гуманізацію кримінального процесуального законодавства України [88, с. 254–255].

До того ж в умовах реформування кримінального процесуального законодавства постає необхідність в закріпленні додаткових правових гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному провадженні, оскільки законодавцем введено нові інститути, а низка інших зазнали концептуальних змін. Тож слід більш ґрунтовно дослідити правові

гарантії та підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. В першу чергу з'ясуємо сутність цих правових дефініцій, у зв'язку з чим звернемося до доктринального їх тлумачення, адже на законодавчому рівні вони не розкриті.

Звертаючись до юридичних джерел, бачимо, що на сьогодні можна зустріти досить широкий спектр наукових точок зору вчених щодо трактування поняття «правові гарантії» та їх класифікації, оскільки навколо цього питання протягом тривалого часу невпинно точаться дискусії.

Так, у тлумачних словниках слів іноземного походження термін «гарантія» (має французьке походження — «garantie») перекладається як записка, умова, яка забезпечує що-небудь [193, с. 143; 194, с. 113], або умова, що забезпечує успіх у чомусь [195, с. 300].

У юридичному словнику визначено, що правові гарантії — це встановлені законом засоби забезпечення використання, дотримання, виконання і застосування норм права [135, с. 555].

За слушним твердженням А. М. Бірюкової, ключовим елементом у визначенні сутності гарантій є певні умови, що більшою чи меншою мірою забезпечують щось. Умови, з погляду рівня розвитку сучасної цивілізації, можуть бути різноманітними [13]. Разом із тим, на думку В. М. Коркунова, поняття гарантії є досить умовним, оскільки те, що в одному випадку виступає гарантією, в іншому випадку не є такою. Тому, на думку вченого, все те, що сприяє досягненню певного кінцевого результату, вже можна вважати гарантією [87, с. 59]. Однак, на наш погляд, позиція В. М. Коркунова не сприяє одноманітному розумінню сутності змісту гарантій та й не завжди гарантії сприяють досягненню певного кінцевого результату. Наприклад, гарантії щодо забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні не завжди впливають на кінцевий результати розслідування чи розгляду провадження в суді по суті. Те ж стосується гарантій відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Зокрема, не завжди сума позову буде

задоволена в повному обсязі, адже суд із урахуванням матеріалів кримінального провадження, їх обґрунтованості, а також наявності доказів, які безпосередньо містяться в матеріалах провадження, може прийняти рішення про часткове задоволення позову або взагалі відмову в цьому.

Як свідчить дослідження наукових джерел, неодноразові спроби визначення понять «гарантії», «правові гарантії», «гарантії прав і свобод людини та громадянина» зроблені вченими різних галузей права, що наочно вказує про актуальність цього питання, оскільки правові гарантії пов'язані з реалізацією норм права.

Так, з позиції представників теорії держави та права, зокрема, О. Ф. Скакун, гарантії прав та свобод людини і громадянина – це система соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [191, с. 187].

В контексті нашого дослідження доцільно зупинитися саме на визначенні кримінальних процесуальних гарантіях, тобто галузевих. Зокрема, як вважає М. Я. Никоненко, кримінально-процесуальні гарантії – це передбачені кримінально-процесуальним законом умови, засоби і способи щодо забезпечення прав суб'єктів кримінального процесу, захисту їх законних інтересів, забезпечення реалізації їх прав, а також здійснення правосуддя в кримінальних справах та виконання завдань кримінального судочинства [125, с. 52].

На думку Т. В. Омельченка, кримінально-процесуальні гарантії – це закріплені в Конституції України правові положення (юридичні засоби), що регламентують право кожного звернутися за захистом порушених прав до певних державних органів і їх обов'язок реагувати відповідним чином, встановлюють принципи процесуальної форми розслідування і розгляду кримінальних справ, закріплюють основи правового статусу суб'єктів процесу, надають можливість зацікавленим особам брати активну участь у судочинстві, визначають порядок і міру можливого обмеження їх

конституційних прав і свобод з метою встановлення обставин вчиненого злочину [127, с. 14].

У свою чергу, Л. М. Лобойко визначає кримінальні процесуальні гарантії як визначені процесуальним законом засоби забезпечення ефективного функціонування кримінального процесу. В системі таких гарантій вчений називає і кримінальну процесуальну форму [107, с. 277–278]. Як бачимо, трактуючи поняття кримінальних процесуальних гарантій, правник з-поміж іншого до їх системи включає процесуальну форму, що також слід підтримати.

Обґрунтовуючи свою позицію, В. Т. Трофименко зауважив, що кримінально-процесуальні гарантії — це система або сукупність правових способів та засобів, що забезпечують усім і кожному рівні правові можливості для придбання та реального здійснення своїх прав і свобод при розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ [221, с. 7]. Таке визначення, за виключенням вказівки на придбання, теж заслуговує на увагу.

До сутнісних ознак кримінальних процесуальних гарантій професор М. А. Погорецький додає й спрямованість на реалізацію: а) повноважень осіб, які ведуть кримінальний процес; б) прав та обов'язків осіб, які залучаються до кримінального процесу; в) обов'язків суб'єктів кримінального процесу; а також г) публічність; д) диспозитивність [133].

В контексті дослідження правових гарантій діяльності адвокатів О. Г. Яновська зазначила, що система правових гарантій складається з двох видів: гарантій–умов і гарантій–засобів. До правових гарантій–умов учена відносить права та обов'язки адвокатів, процесуальну форму кримінального процесу і процесуальні санкції — це такі гарантії, які, на її думку, своїм існуванням зумовлюють можливість їх здійснення. Правові гарантії–засоби — це правова форма закріплення цих гарантій, діяльність учасників процесу, в ході якої здійснюються права адвокатів і виконуються їх обов'язки, суб'єкти реалізації цих гарантій, — це гарантії, які складають і визначають механізм реалізації правових гарантій–умов [254, с. 37–39].

Вважаємо, що аналогічну класифікацію доцільно застосовувати до будь-якого суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності. Проте, й тут важливим елементом є дотримання процесуальної форми в кримінальному провадженні, адже відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Виконання цього обов'язку є неможливим без існування дієвого механізму захисту прав і свобод особи у випадку їх порушення. Виконання зазначеного обов'язку безпосередньо покладено на державні органи та посадових осіб, особливе місце серед яких займають органи прокуратури. Нині діяльність органів прокуратури охоплює різні сфери суспільного та державного життя, до якої, з-поміж іншого, відноситься виконання такої функції як представництво інтересів громадянина або держави в суді.

Беручи до уваги наведені точки зору вчених, слід підтримати тих, які вважають, що правові гарантії — це встановлена законом система норм, засад, умов і вимог, за допомогою яких забезпечуються захист та охорона прав і свобод особи, а також усуваються їх порушення [113, с. 737; 209, с. 196]. На нашу думку, вагомим моментом розуміння сутності правових гарантій є вказівка на їх законодавче закріплення, тобто у відповідних нормах права. У контексті цього С. Смоков підтримав позицію М. І. Капінуса з приводу того, що соціальне значення юридичних гарантій полягає, по-перше, у тому, щоб нормативно закріпити загальні гарантії, тобто надати їм загальнообов'язковий характер. По-друге, юридичні гарантії деталізують положення загальних гарантій, створюючи конкретні правила поведінки, що забезпечують права та свободи громадян у різних сферах суспільної діяльності [198, с. 90; 59]. З огляду на це, можна зазначити, що загальноправові гарантії забезпечення прав і свобод людини закріплені в Конституції України і вже з урахуванням відповідної галузі права деталізуються в нормативно-правових актах*.

* Нормативно-правовий акт — це офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими фізичними особами у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних джерел права, що містить норми права, має неперсоніфікований

Загалом правове регулювання представницької функції прокурора здійснюється Конституцією України та низкою інших законів і підзаконних нормативно-правових актів. З метою запобігання обмеженням, звуженню чи відміні прав і свобод людини у ст. 22 Конституції України передбачено, що права і свободи гарантуються й не можуть бути скасовані, а також не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих прав і свобод. Винятком із цієї вимоги є обмеження з метою охорони конституційного ладу, національної безпеки, забезпечення громадського порядку, поваги прав і свобод інших громадян.

Отже, можна констатувати, що наведені конституційні положення створюють певні межі правового регулювання діяльності державних органів, зокрема, й прокуратури, адже визначають юридичні орієнтири гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи. Безумовно, це стосується і пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави та громадян, що здійснюється у випадках і порядку, передбаченому чинним законодавством.

У межах дослідження правових гарантій пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні доречно також звернути увагу на положення ч. 5 ст. 128 КПК України. Зокрема, у ній закріплено, що цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

З приводу наведеного положення вважаємо, що у даному випадку не є правильним з точки зору правозастосовця повністю ототожнювати представництво у кримінальному провадженні та представництво, що здійснюється прокурором під час виконання інших повноважень (у

характер і розрахований на неодноразове застосування. Тобто це документ, прийнятий у визначеному порядку компетентним державним органом, у якому містяться норми права.

цивільному, адміністративному провадженні, тощо). Тому вважаємо за доцільне підтримати висловлену в юридичній літературі думку про допустимість застосування у кримінальному процесі норм цивільного процесуального права в тій мірі, якою вони доповнюють норми кримінального процесуального права й не суперечать принципам останнього [108, с. 15]. У цьому випадку, як слушно зазначає С. В. Щербак, слід повністю підтримати думки професора В. Т. Нора про те, що регулювання відносин, які виникають між учасниками кримінального провадження у зв'язку із заявленням цивільним позивачем на основі норм цивільного процесуального права, може здійснюватися лише за наявності таких умов:

1) фактичні відносини, що виникають між учасниками процесу у зв'язку із цивільним позовом, не врегульовані кримінальним процесуальним законом;

2) ці відносини урегульовані цивільним процесуальним законом;

3) застосування норм цивільного процесуального права для врегулювання відносин не суперечить нормам кримінального процесуального права та принципам кримінального провадження [126, с. 37].

По своїй сутті відповідна норма викладена у ч. 5 ст. 128 КПК України, якою передбачено, що цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими КПК. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, КПК не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства.

Ураховуючи викладене, а також ґрунтуючись на положеннях чинного кримінального процесуального законодавства України, *під правовими гарантіями пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні слід розуміти систему (сукупність) норм, засад і засобів, за допомогою яких можна досягти неупередженого та своєчасного розгляду та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні з метою*

захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, а також інтересів держави.

Далі розглянемо підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні, оскільки неправильне їх встановлення й наведення в самому позові є однією з умов відмови суду в його прийнятті. При цьому, слід враховувати, що пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні в інтересах громадян можливе лише за наявності певних передумов, на що звертали свою увагу ще радянські вчені–процесуалісти. Так, П. П. Гурєєв та А. Г. Мазалов виділили три основні такі передумови, а саме: 1) процесуальна дієздатність заявника; 2) підвідомчість суду; 3) відсутність судового рішення, яке вступило в законну силу, або ухвали суду про відмову в прийнятті позову чи затвердження мирової угоди винесеного за спором між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав [41, с. 12; 108, с. 54–55]. Не погодився в повній мірі з такою позицією В. Г. Даєв, оскільки вважав за необхідне також брати до уваги передумови права на пред'явлення цивільного позову, розроблені в теорії цивільного права, адже вони, на його думку, стосуються і кримінальних процесуальних відносин в частині позову. Зокрема, учений виділив такі передумови: 1) суб'єктивні — безпосередньо стосуються особистості суб'єкта такого права (процесуальна дієздатність; відсутність відмови від позову); 2) об'єктивні — пов'язані з характером спору, який підлягає винесенню на судовий розгляд і вирішенню (підвідомчість; попередній розгляд) [42, с. 44–45].

У сучасній періодиці вони розширені. Зокрема, передумовами права прокурора на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні в інтересах громадян виступають: а) внесення відомостей про кримінальне правопорушення (яким завдано майнової та/або моральної шкоди відповідній особі) до Єдиного реєстру досудових розслідувань; б) наявність неспроможності певного громадянина самостійно захистити свої права (пред'явити цивільний позов); в) відсутність судового рішення, яке набрало

законної сили, або ухвали суду про прийняття відмови відповідача від позову, або рішення про затвердження мирової угоди, винесеного за спором між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. При цьому, слід ураховувати наявність таких обставин процесуального характеру як: особиста явка цивільного позивача (громадянина або його представника) у судові засідання, якщо від нього не надійшло клопотання про розгляд позову за його відсутності або якщо обвинувачений як цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов; відсутність відмови позивача від позову, яка не суперечить закону, правам та інтересам інших осіб (ст. 326 КПК України).

Таким чином, виходячи з норм чинного законодавства, до обставин, які виключають можливість пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні, слід віднести такі: 1) відсутність матеріально-правової підстави; 2) відсутність на стадії досудового розслідування передумов для пред'явлення цивільного позову, а в стадії судового розгляду – передумов, необхідних для розгляду цивільного позову разом з матеріалами досудового розслідування; 3) закриття кримінального провадження на будь-якій його стадії, незалежно від підстав такого [20, с. 8; 36, с. 241; 35, с. 58–59].

За слушним твердженням О. В. Вітрук, встановлення законом порядку підтвердження судом підстав для представництва є важливою гарантією від безпідставного втручання прокуратури в правовідносини [27, с. 229]. Тобто це наочно вказує на важливість, актуальність й необхідність комплексного дослідження підстав пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні, адже дасть можливість виявити законодавчі прогалини і неузгодженості з цього питання і вже на цій основі запропонувати конструктивні шляхи їх усунення.

У наукових джерел зазначається, що підстави цивільного позову в кримінальному процесі є у своїй сукупності фактичним (юридичним) складом. Підтвердженням цього виступає повна відповідність ознак підстав

цивільного позову у кримінальному провадженні та ознак фактичного (юридичного) складу, а саме:

1. Складаються з юридичних фактів і юридично значущих умов. Зокрема, юридичні факти — це вчинення злочину, внаслідок якого завдано шкоду; юридично значущі умови — це причинний зв'язок між злочином та настанням шкоди. Тобто у даному разі йдеться про матеріальну ознаку цивільного позову.

2. Сукупність елементів підстав пред'явлення цивільного позову в кримінальному процесі передбачена у відповідних нормах закону. Наразі підстави для пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні закріплені в ст. 128 КПК України та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру».

3. Між елементами, які не є однозначними, існує тісний системний зв'язок. Тобто у разі пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні він має довести і обґрунтувати наявність усіх законодавчо передбачених підстав.

4. Являють собою складну систему, в якій відбувається послідовне нагромадження елементів у певному порядку внаслідок взаємодії фактичних і юридичних відносин: злочин > причинний зв'язок > шкода.

5. Лише в сукупності елементів настають правові наслідки. Тобто лише за наявності всіх закріплених у законі підстав прокурор буде уповноважений пред'явити цивільний позов [118, с. 76; 242, с. 11–12; 77, с. 491].

На доктринальному рівні вченими неодноразово робилися спроби розкрити підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні.

Досліджуючи предмет доказування в цивільному позові у кримінальному процесі, Б. Л. Ващук дійшла висновку, що підставою для пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні є сукупність доказів, що містять відомості про наявність шкоди, яку можливо

компенсувати у грошовому еквіваленті, та про факт її заподіяння шляхом вчинення саме даного розслідуваного кримінального правопорушення [20, с. 13]. Тобто йдеться про випадки, коли склад кримінального правопорушення містить і ознаки цивільного правопорушення, оскільки більшість зазначених в Особливій частині Кримінального кодексу України (КК України) злочинів передбачає заподіяння потерпілому шкоди (моральної, фізичної або майнової), що є підставою для виникнення поряд із кримінальною також цивільно-правової відповідальності [5, с. 57].

Торкаючись аналізу підстав пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні, О. В. Вітрук зазначає, що фактична основа являє собою комплекс юридично значущих обставин (юридичних фактів), з якими матеріальний закон пов'язує виникнення правовідносин між державою, що зазнала майнової шкоди, та особами, зобов'язаними її відшкодувати (обвинуваченим, цивільним відповідачем), і з яких прокурор виводить свою матеріально-правову вимогу. У свою чергу, процесуальні передумови цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні складають власну систему, яку, як вважає автор, можна відобразити таким чином: 1) внутрішнє переконання прокурора в необхідності пред'явлення позову; 2) наявність шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням; 3) повідомлення громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень про встановлення прокурором підстав для представництва; 4) отримання прокурором письмової згоди законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи й інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва [27, с. 229].

На наш погляд, однозначно погодитися із запропонованим вище поділом передумов пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні не можна. Зокрема, по-перше, вважаємо, що наведений перелік важко назвати передумовами, адже третя та четверта із них уже безпосередньо стосуються діяльності прокурора щодо самого

пред'явлення цивільного позову; по-друге, що ж стосується першої передумови, то прокурор зобов'язаний діяти не за своїм внутрішнім переконанням, а у межах чинного законодавства, як того вимагає засада законності.

Убачається, що більш поширену класифікацію підстав пред'явлення цивільного позову в кримінальному процесі надав З. Л. Шхагапсоев. Так, ґрунтуючись на кримінальному процесуальному та цивільному процесуальному законодавстві, автор запропонував розрізнити:

- а) матеріальні підстави;
- б) специфічні передумови (матеріально-правові та процесуально-правові);
- в) умови реалізації права на задоволення цивільного позову в кримінальному процесі.

Матеріально-правові підстави пред'явлення цивільного позову представлені сукупністю елементів складу злочину (об'єкт, суб'єкт, об'єктивна і суб'єктивна сторона).

Фактичними підставами для пред'явлення цивільного позову є відомості, що дозволяють припускати: по-перше, що шкода заподіяна злочином; по-друге, шкода (майнова, моральна чи фізична) заподіяна потерпілому саме внаслідок учинення злочину, а не якогось іншого діяння.

Спеціальні матеріально-правові передумови — це передбачені нормами матеріального права обставини, з якими у низці випадків закон пов'язує можливість задоволення вимоги про відшкодування шкоди, навіть за відсутності складу злочину в діях обвинуваченого.

Процесуальні передумови — це такі обставини процесуально-правового характеру, які зумовлюють виникнення права на пред'явлення позову в кримінальному провадженні. До них відносяться підсудність та відсутність підстав для закриття провадження.

Умовою реалізації права на задоволення позову є його доведеність, правова і фактична обґрунтованість, що наводиться судом при винесенні

рішення та підтверджує матеріальне право цивільного позивача на стягнення з відповідача шкоди. До умов реалізації права на пред'явлення позову відносяться: дотримання встановленої законом форми пред'явлення позову; наявність доказів, достатніх для розгляду позову в суді; відсутність істотних порушень кримінального процесуального законодавства під час визначення фактичних підстав і підготовки позову.

Грунтуючись на такій класифікації, учений дійшов висновку, що підстави цивільного позову — це певні обставини, з якими закон пов'язує виникнення правовідносин між потерпілим / позивачем та обвинуваченим / цивільним відповідачем. У своїй єдності вони свідчать про правомірність вимоги про відшкодування шкоди [249, с. 219–220; 248].

Слід зауважити, що вивчення матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що найбільш розповсюдженими недоліками при пред'явленні прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні є такі: порушення правил підсудності; невизначення або неправильне визначення позивача; ненадання витребуваних судом доказів та неявка в судові засідання учасників процесу; пропуск строку позовної давності; недоведеність позовних вимог; безпідставність позовних вимог; непідтвердження підстав представництва [75, с. 280].

Як бачимо, одним із недоліків при пред'явленні прокурором цивільного позову є непідтвердження підстав представництва, що, в свою чергу, унеможлиблює його пред'явлення в кримінальному провадженні. З цього питання слід зазначити, що на практиці виявлені факти безпідставного вступу прокурора до провадження за позовом. Наприклад, прокурором Кременецького району Тернопільської області здійснено вступ у розгляд районним судом справи за позовом гр. Т. про стягнення з Старопочаївської сільської ради судових витрат у сумі 3 тис. грн., понесених нею під час судового розгляду справи. Водночас, як засвідчило вивчення матеріалів, прокурором не було враховано те, що пред'являючи цивільний позов у кримінальному провадженні, він повинен обґрунтувати наявність підстав для

здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру».

Також Верховним Судом України 18.11.2015 р. скасовано судові рішення у справі № 917/2579/14, якими задоволено позов прокурора про стягнення з ТОВ «АФ ім. Довженка» збитків, завданих викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря без спеціального дозволу. При цьому, найвища судова інстанція встановила, що прокурор (Полтавська область) пред'явив позов через більш як три роки після виявлення порушень вимог природоохоронного законодавства. Причинами відмови у задоволенні апеляційних та касаційних скарг були, як правило, неспростування висновків судів першої інстанції про безпідставність позовних вимог, пропущення строків звернення до суду та необґрунтування поважності їх пропуску, неправильне обрання виду судочинства.

Як свідчать узагальнені дані Генеральної прокуратури про стан представницької діяльності в умовах законодавчих змін, у прокуратурах Івано-Франківської, Луганської, Одеської та Черкаської областей мали місце факти залишення без руху та повернення прокурорам позовів, оскільки у них, в порушення вимог ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», не обґрунтовано наявність підстав для представництва та зі змісту позовних вимог неможливо визначити, в чому саме полягає порушення інтересів держави [165].

До того ж трапляються випадки посилення прокурорами на підставі для пред'явлення цивільного позову, які були передбачені ст. 36-1 попереднього Закону України «Про прокуратуру», який наразі втратив свою чинність. Так, прокурор Катеринопільського району Черкаської області 17.07.2015 р. подав до суду цивільний позов в інтересах держави в особі селищної ради, але останній був відхилений судом у зв'язку з тим, що позов був поданий на підставі положень ст. 36-1 Закону України «Про прокуратуру», який на той час вже втратив чинність.

Варто наголосити, що відповідні підстави здійснення прокурором представництва передбачені в ст. 23, а не ст. 25 Закону України «Про прокуратуру». Зокрема, в ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» закріплено, що прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для цього. Таке підтвердження здійснюється шляхом винесення судом відповідних процесуальних рішень — ухвал про відкриття провадження у справі, відкриття провадження за заявою про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, відкриття апеляційного або касаційного провадження, допуск справи до провадження Верховного Суду України.

Насамперед, при визначенні підстав для пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні прокурору слід урахувувати, чиї саме інтереси будуть захищатися — державні чи громадян. При цьому, в кожному разі прокурору слід надати до суду відповідні докази, якими підтверджується необхідність захисту інтересу. Таким чином, при вирішенні питання щодо наявності підстав для застосування представницьких повноважень з метою захисту інтересів держави та громадян прокурору необхідно особливу увагу звертати на існування порушення чи загрози порушення державного (суспільного) інтересу або порушень прав громадян, зважено враховуючи всі наявні в матеріалах кримінального провадження обставини, пов'язані з виявленими порушеннями, їх негативні наслідки [75, с. 280].

Якщо це стосується захисту інтересів держави, то згідно зі ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підставами для того є порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Відтак, у вказаній частині закону законодавець визначив вичерпні підстави, при настанні яких у прокурора виникають повноваження на здійснення представництва держави.

Відтак, наявність вказаних підстав для представництва прокурорам слід зазначати (і на сьогодні це прокурорами зазначається) у тексті самого цивільного позову, оскільки у положеннях КПК України та Закону України «Про прокуратуру» прямо не передбачено такої форми звернення до суду як заява про наявність підстав для представництва [75, с. 280].

Не менш важливе значення має і положення ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», згідно з яким прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень [164]. У зв'язку з цим, підстави для здійснення представництва мають бути ґрунтовно вмотивовані в позові (заяві, поданні), апеляційній та касаційній скаргах, заявах про вступ прокурора в розгляд справи, перегляд справи за нововиявленими обставинами, допуск справи до провадження Верховного Суду України.

Крім того, варто брати до уваги вимоги абзацу 3 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», згідно з яким виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії [164]. При цьому, сукупність цих двох чинників (документи є саме у цього органу; орган не захищає інтереси держави) є обов'язковими для звернення прокурора до відповідного органу із запитом щодо отримання інформації та матеріалів, необхідних для підготовки позову. Однак, у зв'язку з відсутністю у прокурора повноважень

вимагати від контролюючих органів проведення перевірок та ревізій, встановлених Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р., у практичній площині процес отримання доказової бази на обґрунтування позовних вимог є ускладненим.

На сьогодні такі перевірки призначає тільки слідчий суддя. Так, відповідно до підпункту 78.1.11 п. 78.1 ст. 78 Податкового кодексу України, документальна позапланова перевірка здійснюється за наявності рішення слідчого судді про призначення перевірки. Аналогічним чином діють норми ст.ст. 2, 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», згідно з якими здійснення державного фінансового контролю шляхом ревізії можливе за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні [21, с. 108].

Тому в указаному запиті після зазначення факту порушення інтересів держави доречно з'ясувати намір компетентного органу щодо звернення до суду, роз'яснити повноваження прокуратури з цього приводу та, в залежності від того, буде позов пред'являтися відповідним органом чи ні, затребувати інформацію і документи, необхідні для пред'явлення позову прокурором — процесуальним керівником.

Посилання на відповідь органу стосовно того, що ним цивільний позов у кримінальному провадженні не пред'являвся і робота з цього приводу не велася, необхідно зазначати в якості обґрунтування в своєму позові «нездійснення або неналежним чином здійснення органом» захисту інтересів держави, а сам запит та відповідь на нього додавати до позову.

Крім того, при з'ясуванні наявності підстав для вжиття заходів представницького характеру прокурору необхідно установлювати, ким і в який період були допущені порушення, правомірність дій службових осіб суб'єкта владних повноважень та самих відповідачів за позовом прокурора, можливість стягнення шкоди з винної особи. У комплексі з такими діями прокурору обов'язково слід отримувати дані щодо притягнення винних осіб

до передбаченої законом відповідальності та, за наявності підстав, ініціювати питання щодо внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [75, с. 281].

Також такі матеріали перевірок можна витребувати у кримінальному провадженні в порядку ст. 93 КПК України, частина 2 якої передбачає, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, негласних, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів і ревізій, а також актів перевірок [21, с. 108].

З метою ефективного захисту інтересів держави в будь-якому разі, якщо кримінальним правопорушенням заподіяно збитки та завдано шкоду державним інтересам, прокурору необхідно забезпечити своєчасне пред'явлення позову в кримінальному провадженні. У зв'язку з цим, особливого значення набуває налагодження взаємодії між прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, та органами, які уповноважені захищати інтереси держави [75, с. 281].

Якщо захист стосується інтересів громадян, то згідно зі ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підставами для того є неспроможність громадян самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. У цьому разі прокурору необхідно: по-перше, надати відповідні документи, які підтверджують неповноліття особи, недієздатність або обмежену дієздатність; по-друге, докази на підтвердження того, що законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

До викладеного також слід вказати, що ст. 128 КПК України жодним чином не кореспондується зі ст. 314 КПК України, якою передбачено порядок проведення підготовчого судового засідання, та ст. 291 КПК України щодо обсягу документів, які надаються до початку судового розгляду. Так, у ході підготовчого судового засідання з метою доведення суду підстав для представництва прокурор має надати документи, які підтверджують відповідні підстави пред'явлення цивільного позову. Тож положення ст. 314 КПК України порушують вимоги ст. 291 КПК України.

Зважаючи на викладене, вважаємо за доцільне останній абзац ч. 4 ст. 291 КПК України викласти у такій редакції:

«Надання суду інших документів, за виключенням тих, що підтверджують підстави пред'явлення прокурором цивільного позову, до початку судового розгляду забороняється».

З урахуванням викладеного під підставами пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні слід розуміти сукупність умов, передбаченим законодавством, які свідчать про правомірність процесуальної діяльності прокурора щодо висування вимог про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Їх можна кваліфікувати на фактичну та юридичну.

Фактичною підставою є вчинення кримінального правопорушення, яким завдано шкоду (матеріальну, моральну, фізичну), що підлягає відшкодуванню шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. При цьому, обов'язково повинен бути причинний зв'язок між кримінальним правопорушенням та завданою шкодою, а також у встановленому законом порядку доведена вина конкретної особи (в такому разі форма вини не має значення).

Разом з тим, слід пам'ятати, що відповідно до ст. 1171 ЦК України шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної

або юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами (крайня необхідність), відшкодовується особою, яка її завдала.

Натомість, по-іншому вирішується питання відшкодування шкоди, завданої при виникненні необхідної оборони. Так, згідно зі ст. 1206 ЦК України особа, яка вчинила злочин, зобов'язана відшкодувати витрати закладові охорони здоров'я на лікування потерпілого від цього злочину, крім випадку завдання шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або у стані сильного душевного хвилювання, що виникло раптово внаслідок насильства або тяжкої образи з боку потерпілого.

Юридичною підставою є сукупність законодавчих норм, які надають особі права пред'явити позов, але з певних причин вона це не може самостійно зробити. Існування таких підстав має бути обґрунтовано прокурором в суді і лише після підтвердження цього у нього виникає представницька функція, зокрема, й право на пред'явлення цивільного позову.

Підводячи підсумок, слід наголосити, що запровадження нової концепції пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні в практичній площині створює чимало правових проблем, можливість вирішення яких уже сьогодні викликає серед учених і практиків сумніви.

2.2. Пред'явлення цивільного позову в інтересах держави

Нині Україна переживає важкі часи свого соціально-економічного, політичного та правового розвитку. Одним із негативних чинників цього є значний рівень злочинності, унаслідок чого державі завдається значна матеріальна шкода. У зв'язку з цим, на відповідні державні органи та уповноважених службових осіб покладено обов'язок представляти інтереси

держави в суді, у тому числі шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Така діяльність здійснюється насамперед з метою повернення до державного і місцевого бюджету понесеної внаслідок вчинення кримінального правопорушення шкоди. Водночас, як показало проведене вище дослідження, останні зміни з питань реалізації прокурором представництва інтересів держави в суді свідчать про те, що така діяльність зазнала суттєвих перетворень. З огляду на це, сучасна практика реалізації законодавчих положень з дослідженого питання виявила чимало недоліків, усунення яких сприятиме однозначному їх розумінню та правозастосуванню.

У межах дослідження цього питання О. Р. Мала доречно зазначила, що вказана проблема заслуговує самої серйозної уваги як з теоретичного, так і з практичного боку. Сутність її полягає в тому, що стан законності і правопорядку залежить від додержання норм і принципів не тільки матеріального, але ще в більшому ступені і процесуального права. Тому участь прокурора в кримінальному судочинстві на захист інтересів держави в повній мірі може сприяти зміцненню законності в сфері економічних та інших правовідносин України. У разі порушення в результаті злочинної діяльності інтересів держави прокурор повинен пред'явити позов в інтересах відповідного органу, якому завдано шкоду, якщо вказаним органом не пред'явлена позовна заява самостійно. В іншому випадку прокурор повинен підтримувати такий позов в суді [109, с. 195]. При цьому, зауважимо, що ефективність виконання прокурором завдання щодо захисту інтересів держави у публічно-правових відносинах прямо залежить від досконалості процесуальних норм, які утворюють правовий інститут пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. Однак, на сьогодні у кримінальному процесуальному законодавстві відсутній єдиний ефективний правовий механізм реалізації прокурором цього права, а також належним чином не визначено, що слід розуміти під інтересом держави. Сукупність таких проблемних аспектів призводить до відмови суду в прийнятті та подальшому розгляді цивільного позову в інтересах держави.

Загалом питанням реалізації представницької функції прокурора в суді, зокрема, й щодо захисту інтересів держави шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, присвячено чимало наукових праць. І це цілком закономірно, адже представницька діяльність прокурора з питань захисту інтересів держави в суді є дієвим засобом їх відновлення, а також утвердження законності й правопорядку в суспільстві.

Окремим аспектам піднятої проблематики присвятили свої праці такі науковці, як: С. А. Альперт, Д. В. Боков, О. В. Вітрук, Ю. М. Грошевий, В. Г. Даєв, А. Г. Мазалов, О. Р. Мала, Л. Р. Наливайко, В. Т. Нор, Р. Д. Рахунов, М. Є. Шумило та інші. У той же час стрімкі законодавчі зміни в частині законодавчого регулювання пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави в кримінальному провадженні вимагають їх теоретичного і прикладного переосмислення крізь призму загальної моделі побудови кримінального процесу. Крім того, принципово нові зміни в діяльності правоохоронної системи України ставлять нові вимоги до протидії корупції, легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також запобігання іншим негативним злочинним проявам в державі.

У першу чергу, варто зауважити, що про практичну важливість інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні свідчить перелік відомостей, наведених в офіційній звітності про роботу прокуратури, де в якості обов'язкової графі включено дані щодо подання та розгляду цивільного позову в суді.

Так, згідно з офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, протягом 2014 р. органами прокуратури було заявлено 2 234 цивільних позови про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, на загальну суму близько 600 тис. грн. Із них 1 953 цивільних позови на суму 428 тис. грн. були пред'явлені в кримінальних провадженнях і лише 281 цивільний позов на суму 172 тис. грн. — поза межами кримінальних проваджень. У 2015 р. такий показник зменшився, зокрема, органами прокуратури заявлено 1 605 цивільних позовів

про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, на суму 363 тис. грн. Із них 1 414 цивільних позови на суму 337 тис. грн. пред'явлені в кримінальних провадженнях. За 2016 р. органами прокуратури заявлено 918 цивільних позови про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, на загальну суму 375 тис. 798 грн. За січень–вересень 2017 р. прокурорами вже пред'явлено 1 239 цивільних позови на суму 483 056 грн. Таким чином, наведена статистика наочно свідчить про значимість інституту пред'явлення цивільного позову в інтересах держави.

Сьогодні, як свідчить практичний досвід автора, пріоритетними напрямками представництва прокуратурою інтересів держави в суді, у тому числі шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, є питання, пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої внаслідок незаконних обгородок із землею, забрудненням довкілля, порубкою лісів, понесенням витрат закладами охорони здоров'я на лікування потерпілих від злочинів та ін.

Як зазначив Д. К. Боков, цивільний позов прокурора на захист інтересів держави в кримінальному процесі — це виражена у встановленій процесуальній формі вимога прокурора на захист інтересів держави і суспільства, які зазнали майнову шкоду від злочину, до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого або інших осіб, що несуть майнову відповідальність за їх дії, про відшкодування цієї шкоди, заявлена суду та вирішувана спільно з кримінальним провадженням або в порядку цивільного судочинства [14, с. 9–10]. На наш погляд, наведене визначення в повній мірі відображає сутність досліджуваного інституту.

Варто відзначити, що відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. У свою чергу, згідно з пунктом 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, органи прокуратури

здійснюють представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Одним із способів реалізації цієї функції і є право прокурора на пред'явлення в кримінальному провадженні цивільного позову в інтересах держави (п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України).

Трансформація представницької функції прокуратури обумовлена євроінтеграційними процесами, які наразі переживає наша країна. Зокрема, з питань представництва прокурором законних інтересів держави в суді Венеціанською комісією було зазначено, що цей аспект виникає лише у зв'язку з економічними інтересами держави та якщо ці інтереси дійсно не захищаються належним чином державними органами та іншими юридичними особами публічного права. З огляду на це, прокурор може представляти інтереси держави в суді, якщо є наявна інформація стосовно загрози економічним інтересам держави унаслідок дій або бездіяльності будь-яких юридичних осіб, які перебувають у відносинах з державою [24].

Відповідно до вимог чинного законодавства України, у разі спричинення шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відповідний орган державної влади, у сфері якого знаходиться державне майно, зобов'язаний подати заяву про вчинення кримінального правопорушення та пред'явити цивільний позов в інтересах держави. Якщо захист законних інтересів держави не здійснюється або неналежним чином здійснюється відповідним органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, або ж відсутні такі органи, прокурор має право пред'являти цивільний позов і представляти в суді державні інтереси.

Таким чином, беручи до уваги наведене, слід зазначити, що в чинному Законі України «Про прокуратуру» були враховані наведені вимоги Венеціанської Комісії. Однак, як свідчить практика з цього питання та власний досвід автора, показники реалізації функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді в останні роки значно зменшилися. У свою чергу, це негативно впливає на відновлення законних інтересів

держави, а отже, знижує авторитет уряду країни. Першопричиною цього є ускладнена правова процедура вступу прокурора в провадження на захист законних інтересів держави.

У наш час дискусійним залишається й визначення поняття «інтерес держави», оскільки воно на законодавчому рівні не розкривається, що на практиці викликає певні непорозуміння в його тлумаченні, адже воно є оціночним поняттям. Спробу розкрити зазначене поняття було зроблено у рішенні Конституційного Суду України від 08.04.1999 р. у справі № 1-1/99 щодо офіційного тлумачення положень ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді). Зокрема, у пункті 2 цього рішення вказано, що державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин, адже в їх основі завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, тощо [175; 93, с. 234].

Крім того, у пункті 4 наведеного вище рішення зазначено, що інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте, держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й в діяльності приватних підприємств, товариств [175].

У зв'язку з цим, суд дійшов цілком логічного й справедливого висновку, що дефініція «інтереси держави» є оціночним поняттям, з огляду на що прокурор у кожному конкретному випадку самостійно визначає з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, в чому саме

відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їх захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [175].

На думку Л. Р. Наливайко та О. Р. Малої, найбільш доцільно визначити «інтереси держави» як закріплену Конституцією та законами України, міжнародними договорами (іншими правовими актами) систему фундаментальних цінностей у найбільш важливих сферах життєдіяльності українського народу і суспільства (політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та ін.). З викладеного випливає, що саме соціальна цінність тих чи інших суспільних відносин, яка визначається суспільством і державою, складає найважливіший елемент поняття «державний інтерес» [110; 122, с. 161–162]. Разом із тим, учені цілком справедливо зазначають, що поняття «інтерес» є фундаментальним, у зв'язку з чим його неможливо охопити однією дефініцією. Вказана категорія є предметом дослідження багатьох наук: філософії, соціології, економічної теорії, правознавства, психології, тощо. Ця обставина вказує на те, що інтерес є загальнонауковою категорією [121, с. 111]. Тож, визначаючись з порушенням конкретного державного інтересу, прокурору необхідно мати на увазі той факт, що поняття «державний інтерес», «порушення інтересів держави», а тим більше «загроза порушень інтересів держави» за межами свого семантичного змісту є доволі широкими, що покладає на прокурора як на суб'єкта оцінювання цих понять обов'язок довести суду ґрунтовність своєї позиції щодо наявності підстав для представництва інтересів держави [38, с. 27].

Таким чином, головною й пріоритетною умовою захисту інтересу держави є посилення прокурором на відповідну законодавчу норму, з якої вбачається порушення інтересу держави та необхідність здійснення захисту державного інтересу. У цьому разі немає значення, який саме інтерес держави було порушено — чи то майновий, чи то репутацію та ін. Відтак,

захист, відновлення та відшкодування прокурором шкоди, завданої державі внаслідок вчинення кримінального правопорушення, цілком логічно корелюється із засадами публічності, законності, недоторканності права власності, доступу до правосуддя та ін. Грунтуючись на цьому, досягається й першооснова завдання кримінального провадження, зокрема, захист суспільства та держави від кримінальних правопорушень. З цією метою законодавцем передбачено низку процесуальних дій (заходів забезпечення цивільного позову), реалізація яких саме спрямована на пред'явлення і вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні.

У продовженні звернемо увагу на те, що згідно з ч. 3 ст. 36-1 старого Закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р., прокурор мав право представляти законні інтереси держави в суді лише з підстави наявності порушень або загрози порушень інтересів. У свою чергу, в ч. 3 ст. 23 чинного Закону України «Про прокуратуру» встановлено, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Разом із цим, відповідно до ч. 4 цієї ж статті, наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді. Проте, як свідчить власний досвід автора, у деяких випадках без наявності зазначених матеріалів прокурор не має можливості зробити висновок про неналежний захист інтересів держави суб'єктом владних повноважень, а такий суб'єкт не зацікавлений надавати відповідну інформацію. Тому, звертаючись зі запитом до відповідного суб'єкта владних повноважень з метою отримання необхідної інформації, органи прокуратури отримують відписки.

Слід відмітити, що невжиття заходів також може підтверджуватися й тим, що органу було достовірно відомо про існуючі порушення інтересів

держави чи їх загрозу (звернення громадян, скарги, які направлялись прокуратурою, публікації у ЗМІ, тощо). Крім того, такий орган відповідно до приписів і вимог чинного законодавства повинен мати право на звернення до суду, при цьому не реалізує його або робить це неналежним чином. Доказами такої бездіяльності суб'єкта владних повноважень може бути непред'явлення взагалі ним позову, залишення позову без розгляду та невжиття заходів щодо його повторного пред'явлення, тощо.

Одним із способів встановлення та підтвердження прокурором фактів зазначеної бездіяльності є надіслання прокурором запиту до суб'єкта владних повноважень. Такі листи мають стосуватись лише конкретних фактів, які можуть свідчити про порушення або загрозу порушення державних інтересів на вказаному напрямі. У цьому аспекті, спираючись на правозастосовчій практиці, рекомендуємо у листах на адресу суб'єктів владних повноважень у конкретних випадках, що можуть свідчити про порушення державних інтересів, ставити питання про надання інформації про вжиті цими суб'єктами заходи на захист інтересів держави, у тому числі в судовому порядку, а також причини невжиття цих заходів.

Разом із тим, акцентуємо увагу на тому, що при підготовці таких запитів не слід посилатися на Закон України «Про доступ до публічної інформації». При цьому, суб'єкт владних повноважень повинен усвідомлювати підстави та мету звернення прокурора із запитом про надання відповідної інформації для визначення обсягу прав прокурора, а також меж своїх обов'язків щодо надання такої інформації.

У позовній заяві доцільно прямо вказувати, що захист порушених державних інтересів відповідними посадовими особами або органом не здійснюється, незважаючи на очевидність таких порушень. Тому в кожному конкретному випадку прокурору в цивільному позові слід самостійно визначати та обґрунтовувати, в чому саме полягає бездіяльність суб'єкта владних повноважень. Причини такої бездіяльності компетентних посадових осіб або органів (відсутність коштів для сплати судового збору, проста

халатність (необачність), незнання закону) не мають правового значення для встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді.

Крім того, слід мати на увазі, що у положеннях ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» встановлено заборону на представництво прокурором інтересів держави в особі державних компаній. Водночас, поняття «державна компанія» чинним законодавством не визначено, у зв'язку з чим у суді виникають питання, чи може прокурор здійснювати представницькі повноваження в інтересах державних підприємств. У кожному з таких випадків рішення про наявність підстав для представництва приймається за результатами опрацювання відповідних документів і матеріалів.

З метою усунення вказаних законодавчих прогалин пропонуємо до ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» внести відповідні зміни в частині надання прокурору права пред'являти цивільний позов в інтересах державних компаній. Вважаємо, що це надасть змогу досягнути більш ефективного захисту державних інтересів, особливо зважаючи на теперішню складну соціально-економічну ситуацію в Україні.

Як бачимо, відповідно до Закону України «Про прокуратуру», прокурор здійснює представництво інтересів держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. Аналогічне положення закріплено і в п. 2 ч. 3. ст. 128 КПК України. При цьому, ще до звернення до суду прокурор також зобов'язаний попередньо повідомити про це відповідного суб'єкта владних повноважень. І тільки у разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Однак, наявність підстав для представництва може бути оскаржена суб'єктом владних повноважень [164].

Таким чином, обґрунтовуючи у позові наявність підстав для представництва держави, прокурор має зазначати уповноваженого суб'єкта владних повноважень, який не здійснює або неналежним чином здійснює захист інтересів держави, та в чому саме це полягає (усунення від захисту або

неналежний захист). При цьому, слід мати на увазі, що підстави для пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні та наявність порушень інтересів держави не можуть бути ототожені. Тому окремим блоком у цивільному позові має бути зазначено, в чому полягають інтереси держави та яким чином вони порушуються спірними правовідносинами. Відтак, у кримінальному провадженні прокурор звертається з цивільним позовом в інтересах держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави виключно після оцінки реалізації повноважень компетентними органами, безпосередньо обґрунтовуючи це в цивільному позові [75, с. 280-281].

Комплексний аналіз чинного законодавства України свідчить про обмеження повноважень прокурора щодо отримання доказової бази для встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді. З метою встановлення наявності підстав для представництва в суді інтересів держави у разі відсутності суб'єкта владних повноважень, до компетенції якого належить захист її інтересів, прокурор має право витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних та комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться у цих суб'єктів, отримувати від посадових та службових осіб вказаних органів усні або письмові пояснення. Отримання пояснень від інших осіб можливе виключно за їхньою згодою. Разом із тим, якщо органом не здійснюється або неналежним чином здійснюється захист законних інтересів держави, прокурору надано лише право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить суб'єкту владних повноважень, до компетенції якого належать відповідні повноваження, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії [164]. Проте, як ми вже відмічали, в практичній площині це є проблемою, що заважає прокурору в повній мірі здійснити

ефективний захист інтересів держави в суді.

Ураховуючи вивчення матеріалів правозастосовчої практики, можна констатувати, що однією з проблем також є визначення моменту та ознак, за якими слід вважати, що уповноважений орган не здійснює або неналежним чином здійснює захист інтересів держави. Зокрема, якщо в ході досудового розслідування не відшкодовані заподіяні кримінальним правопорушенням збитки та завдана шкода державним інтересам або інтересам територіальних громад, а компетентний орган не звернувся з позовом на захист законних інтересів держави та не заявив про намір звернутися за таким захистом, прокурор повинен вжити заходів для пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні та направити його разом з обвинувальним актом або подати такий позов у підготовчому судовому засіданні. Тобто безпідставне неперед'явлення на стадії досудового розслідування позову відповідним органом можна розглядати як «нездійснення або неналежним чином здійснення органом» захисту інтересів держави, саме цей факт повинен лягати в основу обґрунтування в позові «усунення від захисту або неналежний захист» інтересів держави з боку уповноваженого органу.

Беручи до уваги вищевикладене, можна стверджувати, що наведена процедура пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави є дещо бюрократичною, адже надає можливість відповідному суб'єкту владних повноважень, який не виконує або неналежно виконує свої обов'язки в частині подання цивільного позову інтересах, затягнути цей процес. Пояснюється це тим, що наразі відповідно до вимог ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» для реалізації прокурором функції представництва інтересів держави в суді необхідно встановити та довести дві взаємопов'язані обставини: по-перше, існування порушення або загрози порушення інтересів держави; по-друге, навести конкретні докази та факти щодо нездійснення або неналежним чином здійснення захисту органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні

повноваження, а також у разі відсутності такого органу [164; 67, 78-79]. Однак, ураховуючи сучасний стан корупційних проявів, прокурору дуже важко довести в суді бездіяльність уповноважених суб'єктів. Тож прокурору залишається лише сподіватися на розуміння суду щодо дійсної необхідності здійснення захисту інтересів держави.

Як слушно зауважив практичний співробітник органу прокуратури О. А. Байжанов, саме на цьому етапі представницької діяльності прокуратури посадовці мають змогу створювати перепони щодо відновлення прав і законних інтересів держави, відстоюючи свої корисні цілі або цілі третіх осіб [10, с. 245]. У цьому сенсі ми повністю підтримуємо позицію автора з приводу того, що з абзацу 3 ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» слід вилучити вказівку на оскарження суб'єктом владних повноважень підстав для представництва прокурором інтересів держави в суді.

Продовжуючи розгляд піднятого питання, звернемо увагу на положення ч. 7 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру», у якій закріплено, що повноваження прокурорів здійснюються виключно на підставах та в межах, передбачених процесуальним законодавством. При цьому, у положеннях ст. 36 та главі 9 «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов» КПК України жодного процесуального механізму підтвердження прокурором наявності підстав для представництва інтересів держави в суді не передбачено. У цьому аспекті слід звертатися до цивільного процесуального та господарського процесуального законодавства України. З огляду на це, вважаємо, що нагальним питанням є вдосконалення положень КПК України в цій частині, зокрема, слід закріпити відповідний процесуальний механізм підтвердження прокурором наявності підстав для представництва інтересів у суді.

Крім того, з аналізу наведених положень бачимо, що з точки зору логіко-структурного нормотворення не досить коректною є законодавча вказівка на «інших суб'єктів владних повноважень, до компетенції яких віднесені відповідні повноваження», адже в Законі України «Про

прокуратуру» дане поняття не розкривається. Це, на нашу думку, з однієї сторони, ускладнює тлумачення та правозастосування зазначеної правової конструкції, а з іншої — існує реальна загроза прояву суб'єктивізму стосовно тлумачення цього питання, що в правозастосуванні може призвести до порушення законних інтересів держави. У контексті цього аспекту велике значення мають пошук та аналіз зазначеної правової дефініції, що дозволить запропонувати певні шляхи вдосконалення чинного законодавства [67, с. 79].

На сьогодні законодавче визначення поняття «суб'єкт владних повноважень» закріплено в Кодексі адміністративного судочинства України. Зокрема, в п. 7 ч. 1 ст. 3 кодексу зазначено, що це органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові чи службові особи, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [78]. Отже, вбачається, що необхідною та єдиною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення цим суб'єктом владних управлінських функцій. При цьому, такі функції повинні здійснюватися суб'єктом саме в тих правовідносинах, у яких виник спір. У випадку, якщо суб'єкт (у тому числі орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа) у спірних правовідносинах не здійснює вказаних владних управлінських функцій, то такий суб'єкт не знаходиться при здійсненні управлінських функцій, а отже, і не має встановлених необхідних ознак суб'єкта владних повноважень [250; 240].

З урахуванням викладеного можна зробити попередній висновок про те, що до суб'єктів владних повноважень входять всі суб'єкти, перераховані в ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру». Однак, закріплена в першому абзаці ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» правова конструкція є доволі широкою, що лише ускладнює визначення конкретного суб'єкта владних повноважень. Але, як відомо, нормотворення має забезпечуватися простотою й зрозумілістю законодавчих положень. В іншому разі воно: по-перше, лише перешкоджає здійсненню засаді доступу до правосуддя (ст. 21

КПК України); по-друге, ускладнює або унеможлиблює реалізацію здійснення судового захисту законних інтересів держави.

З огляду на викладене, вважаємо за доцільне перший абзац ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» викласти в такій редакції:

«Прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює відповідний суб'єкт владних повноважень».

На нашу думку, закріплення такого положення надасть змогу уникнути непорозумінь під час наділення позивача чи відповідача відповідним обсягом прав і обов'язків як суб'єкта владних повноважень у судовому процесі.

У контексті дослідження також звернемо увагу, що в п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України передбачено право прокурора пред'являти цивільний позов в інтересах держави. У такому випадку постає питання: хто буде визнаний цивільним позивачем? Постановка такого питання обумовлена тим, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 61 КПК України цивільним позивачем у кримінальному провадженні може бути тільки фізична або юридична особа. Відтак, вбачається, що жодної вказівки на можливість визнання держави цивільним позивачем немає і по логіці не може бути.

З цього питання слід врахувати думку Д. К. Бокова про те, що оскільки держава — це не абстрактне утворення, а форма організації публічної політичної влади, об'єктивним вираженням якого є сукупність державних органів, то й при вчиненні злочину шкода заподіюється конкретній організації, яка виступає від імені держави [14, с. 5]. До того ж, підтримуючи таку позицію, зауважимо, що згідно з ч. 2 ст. 2 Цивільного кодексу України держава є учасником цивільних правовідносин в особі органів державної влади, які виступають в суді в межах компетенції, передбаченої нормативно-правовими актами, що визначають статус цих органів. Здебільшого органи державної влади також є юридичними особами публічного права, оскільки мають здатність від свого імені набувати майнових і немайнових прав, нести

обов'язки, самостійно брати участь у правовідносинах, а також бути позивачем або відповідачем у суді. Наприклад, при вчиненні податкових злочинів шкода завдається саме державі, а саме у вигляді недоодержання коштів до державного бюджету. У такому разі представником держави, уповноваженим пред'явити позов в інтересах держави, є Державна фіскальна служба України або прокурор. Проте, виходячи зі змісту п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України, у даному випадку цивільний позов не може бути пред'явлений в інтересах держави, а повинен пред'являтися в інтересах державних органів. Інакше кажучи, прокурор, який пред'явив цивільний позов в інтересах держави, буде зобов'язаний визнати державу цивільним позивачем, що суперечить приведеному положенню ч. 1 ст. 61 КПК України. Отже, вбачається протиріччя в положеннях КПК України, що не дає змогу прокурору пред'явити цивільний позов в інтересах держави, адже вона не може набувати статусу цивільного позивача в кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає із приписів ч. 1 ст. 61 КПК [67, с. 80].

В іншому випадку постає питання: якщо в законі передбачено право прокурора на пред'явлення цивільного позову в інтересах держави, то чи може він це зробити в інтересах органів державної влади? З буквального тлумачення змісту положень КПК України впливає, що ні. Відтак, ураховуючи важливість правового інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави, слід удосконалити положення КПК України в частині розширення переліку учасників, які можуть бути визнані цивільним позивачем у кримінальному провадженні [67, с. 80].

Таким чином, прокурор повинен пред'являти цивільний позов в інтересах органів державної влади, у сфері яких знаходиться державне майно чи права, яким злочином спричинено шкоду. Тим часом, згідно із Законом України «Про прокуратуру», не допускається здійснення прокурорами представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України,

створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань. Представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися лише Генеральною прокуратурою України або регіональною прокуратурою виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора України або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції.

Відповідно до підпункту 63 пункту 5 розділу XII Закону України «Про прокуратуру», Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» доповнено статтею 28, якою передбачено, що міністерства, інші центральні органи виконавчої влади та їх територіальні органи звертаються до суду, якщо це необхідно для здійснення їхніх повноважень, у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України. Тому захист інтересів держави прокуратурою представницькими заходами слід здійснювати виключно через оцінку реалізації повноважень цими органами [159].

В практичній площині, як правило, в інтересах держави прокурори пред'являють позови на відшкодування витрат, які поніс заклад охорони здоров'я на лікування потерпілого. Проте, як вбачається з аналізу положень КПК України, заклад охорони безпосередньо не віднесено до суб'єктів, які мають право пред'явити цивільний позов. На такий недолік нормативного регулювання цього питання вказали Л. Р. Наливайко, О. Р. Мала, М. В. Лепей та інші [121, с. 115; 104, с. 251–252; 103, с. 53–55].

У цьому аспекті зауважимо, що зазначене питання було врегульовано в положеннях ч. 1 ст. 29, ст. 93-1 КПК України 1960 р., які передбачали можливість відшкодування понесених витрат закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочину. В такому разі орган дізнання, слідчий, прокурор і суд зобов'язані були вжити заходів до забезпечення цивільного позову. Винятком були випадки завдання такої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або в стані сильного душевного

хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого [55].

У сучасних умовах слід керуватися Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнених з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання» від 16 липня 1993 р. № 545 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 868 від 19.09.2012 р.). Зокрема, у пункті 3 даної постанови передбачено, що визначена сума коштів на лікування потерпілого стягується судом з обвинуваченого або фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, при ухваленні вироку за позовом закладу охорони здоров'я або прокурора [155].

У той же час практика пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні щодо відшкодування шкоди, понесеної закладом охорони здоров'я на лікування потерпілого, неоднозначна. Зокрема, трапляються випадки як залишення цивільного позову прокурора, поданого в інтересах закладу охорони здоров'я, без руху, так і його задоволення. Наприклад, ухвалою Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 11.10.2016 р. прийнято до розгляду в кримінальному провадженні цивільний позов, заявлений прокурором в інтересах держави в особі Управління Державної казначейської служби України у Камінь-Каширському районі Волинської області до ОСОБА_1 про стягнення витрат, понесених на стаціонарне лікування потерпілої від злочину. Так, на обґрунтування доводів для представництва інтересів держави в суді прокурор, який бере участь у кримінальному провадженні, у позові посилається на те, що в даному випадку має місце порушення інтересів держави, оскільки витрачені на лікування потерпілої у кримінальному провадженні кошти до бюджету не відшкодовано, що, в свою чергу, призводить до порушення економічних

інтересів держави, державних гарантій по оплаті праці, інших соціальних виплат та фінансування закладів охорони здоров'я. При цьому, ні керівництвом Управління Державної казначейської служби України у Камінь-Каширському районі Волинської області, ні керівництвом лікувального закладу належних заходів для стягнення понесених витрат на лікування на стадії досудового розслідування не вжито [218]. Аналогічно своєю ухвалою суддя Ізяславського районного суду Хмельницької області задовольнив цивільний позов прокурора в інтересах Ізяславської центральної районної лікарні на суму 1722 грн 71 коп [233].

Натомість, ухвалою Красноокнянського районного суду Одеської області від 11.02.2016 р. цивільний позов Котовської місцевої прокуратури Одеської області в інтересах держави в особі Красноокнянської центральної районної лікарні до ОСОБА_1 про відшкодування матеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у сумі 5274,79 грн, залишено без руху. Обґрунтовано це тим, що Красноокнянська ЦРЛ, як вбачається з витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб–підприємців та громадських формувань, є комунальною установою, а тому взагалі незрозуміло, у чому полягає інтерес держави, який нібито намагається захистити прокурор [235].

Також ухвалою Роменського міськрайонного суду Сумської області від 11.01.2017 р. у кримінальному провадженні стосовно гр-на Г., який обвинувачувався у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 246 КК України (незаконний поруб дерев), та завданні у зв'язку з цим шкоди навколишньому природному середовищу, судом відмовлено у прийнятті позовної заяви прокурора в інтересах держави в особі Державної екологічної інспекції у Сумській області та Роменського дочірнього агролісогосподарського підприємства «Роменський агролісогосп» про стягнення шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням навколишньому природному середовищу. Своє рішення суд обґрунтував тим, що Роменське дочірнє агролісогосподарське підприємство «Роменський

агролісгосп» не є державною організацією, з цивільним позовом до суду про стягнення шкоди не зверталось, а Державна екологічна інспекція у Сумській області також не зверталось до суду з позовом про відшкодування збитків у даному кримінальному провадженні. Крім того, останні не є потерпілими по даному кримінальному провадженні, в матеріалах відсутні докази на підтвердження того, що даним організаціям завдано шкоди. Тож прокурор в позовній заяві про стягнення шкоди належним чином не обґрунтував, в чому полягають інтереси держави [237]. Аналогічні рішення не є виключенням і містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Таким чином, наведене свідчить про необхідність вдосконалення положень КПК України з окресленої проблематики. У цьому аспекті, спираючись на проведені дослідження, М. В. Лепей запропонував ст. 128 чинного КПК України доповнити новою нормою. Проте, на наш погляд, не зовсім доцільною є позицію автора щодо надання права пред'явлення цивільного позову на відшкодування витрат, понесених закладом охорони, органам Міністерства фінансів України [103, с. 54–55]. Вбачається, що така вказівка суперечить положенням наведеної Постанови КМУ від 16 липня 1993 р. № 545, адже в ній прямо вказано, що сума коштів на лікування потерпілого стягується судом за позовом закладу охорони здоров'я або прокурора. Тому вважаємо, що саме таку вимогу доцільно закріпити в положеннях ст. 128 чинного КПК України.

Беручи до уваги викладене вище, на нашу думку, положення ч. 3 ст. 128 КПК України необхідно доповнити таким змістом:

«Кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від кримінального правопорушення, за винятком випадку завдання шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого, стягуються судом при постановленні вироку за позовом закладу охорони здоров'я або прокурора в порядку, передбаченому чинним законодавством».

Проведене дослідження свідчить про необхідність вдосконалення чинного законодавства України в частині реалізації функції прокуратури щодо представництва інтересів держави в суді. Безумовно, це є одним із дієвих засобів захисту інтересів держави в суді, однак, неузгодженість законодавчих положень позбавляє органи прокуратури можливості оперативно реагувати й у повному обсязі реалізовувати представницьку функцію. З метою ефективного захисту прокурором інтересів держави в цілому, зокрема, пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, доцільно напрацювати відповідну методикку з цього питання.

2.3 Пред'явлення цивільного позову в інтересах громадян

Як ми вже переконалися, правовий інститут відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, сягає своїм корінням глибоко в історію Росії, адже, як свідчить історія, норми, що містять його правову основу, зустрічалися у Руській Правді. Законодавець того періоду крім загальносоціального інтересу — захисту суспільства від злочинності, переслідував і приватну мета — відновлення порушених прав і законних інтересів потерпілих від злочину шляхом створення процесуального механізму забезпечення в кримінальному судочинстві їх майнових прав [59, с. 45].

У наш час, відповідно до ст. 3 Конституції України, головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Тож, як цілком справедливо наголошено, держава повинна належним чином і всіма можливими способами гарантувати та забезпечувати охорону і захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що визначається також одним з її першочергових завдань [122, с. 157]. Тобто у даному разі слід вести мову про широке тлумачення поняття громадян, а саме не лише громадян України, а й осіб без громадянства або які мають громадянство інших країн, при цьому знаходяться на території України і

внаслідок вчинення кримінального правопорушення їм завдано шкоди. Захист порушених прав, свобод та законних інтересів кожної людини зумовлений змінами сьогодення, що протікають в країні у зв'язку із взятими Україною міжнародними зобов'язаннями привести національне законодавство у відповідність до вимог міжнародних правових актів у сфері захисту прав і свобод людини. У зв'язку з цим, урядом країни приймається низка заходів, спрямованих на реформування вітчизняного законодавства.

Таким чином, входження до європейського політичного, інформаційного, економічного, правового простору визначено стратегічним пріоритетом зовнішньої політики нашої держави, реалізації якої сприятиме відповідність України копенгагенським і мадрридським критеріям, що висуваються до країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу. Серед таких критеріїв особливого значення набуває забезпечення стабільності установ (організацій), які гарантують демократію, верховенства права, права людини та повагу і захист меншин в Україні. В умовах демократичного вибору українського суспільства та обраного ним євроінтеграційного курсу існує потреба переосмислення функцій законності та правопорядку в Українській державі й реформування національної системи правоохоронних органів. Окрім того, нові політико-правові реалії у правоохоронній сфері зумовлюють необхідність відмови від певних стереотипів, консервативних поглядів, реалізації стратегічних напрямів модернізації системи правоохоронних органів. Складовою реформування правоохоронної політики держави мають стати оновлені підходи до розуміння ролі силових структур у розбудові громадянського суспільства з метою максимального удосконалення механізму забезпечення правоохоронної діяльності, гарантування демократичного процесу її здійснення, сприяння підвищенню авторитету цих органів у суспільстві [9, с. 62].

Забезпечення прав людини у сфері кримінального процесу, за слушним визначенням О. В. Верхогляд-Герасименко, — це діяльність компетентних державних органів, які здійснюють кримінальне провадження, що полягає у

виконанні певних процесуальних дій, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації прав кожним суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, їх охорону, а у випадку порушення (або можливого порушення) — вжиття заходів щодо попередження їх порушення або ефективного відновлення (захисту прав) [22, с. 17].

На наш погляд, у цьому разі йдеться про суб'єктивне право громадянина на захист своїх порушених прав, свобод і законних інтересів, у тому числі з боку прокуратури, шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Це зумовлено не лише реалізацією представницької функції, але й значенням даного державного органу як правозахисного, який у своєму розпорядженні має відповідні правові інструментарії. Такий захист гарантований і регламентований положеннями низки галузей права, на чому, до речі, ми вже акцентували увагу. Тому і від того, наскільки правове унормування представницької функції прокуратури в інтересах громадян у суді закріплено на законодавчому рівні, залежать якість та повнота відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, шляхом пред'явлення цивільного позову.

Засоби забезпечення прав учасників кримінального провадження перш за все виступають як умови надійного захисту від незаконного обмеження їх прав, а також дозволяють виключити або звести до мінімуму слідчі та судові помилки. Особа та правова держава — не протилежні сторони, тому межі влади повинні бути чітко визначено. Забезпечення прав людини не повинно руйнувати можливостей захисту суспільного інтересу. І, навпаки, захист суспільного інтересу не повинен перешкоджати правовій можливості захисту особистого інтересу [129, с. 12; 57, с. 77].

Згідно зі статистичними даними, упродовж останніх 25 років до правоохоронних органів України надійшло близько 70 млн. заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень, унаслідок яких стали потерпілими майже 12 млн. осіб, яким завдано шкоди на загальна суму понад 100 млрд. грн. На противагу цьому наведемо статистичні дані

Республіки Таджикистан. Зокрема, згідно з даними Генеральної прокуратури Республіки Таджикистан, у 2012 р. було зареєстровано 18 336 злочинів, що на 10,5% більше, ніж за 2011 р., та на 48% більше, ніж за 2009 р. Унаслідок вчинення цих злочинів матеріальні збитки визначено на суму 15,2 млн. сомоні. При цьому, була відшкодована лише половина суми шкоди, завданої злочинними діями. Разом із тим, завдана злочинами шкода не вичерпується виключно врахованим по розглянутих кримінальних провадженнях. У 2012 р. встановлено 1114 незареєстрованих злочинів, заподіяну шкоду від яких не було відшкодовано (12, 3) [219, с. 240].

Беручи до уваги наведені дані, досить-таки справедливим є зауваження В. В. Наразова з приводу того, що для потерпілої від кримінального правопорушення особи важливими є саме реальність та обсяги відшкодування такої шкоди, при цьому обидва критерії прямо залежать від ефективності та своєчасності спрямованих на забезпечення такого відшкодування дій органів досудового розслідування. Проте, аналіз матеріалів кримінальних проваджень у різних регіонах України за попередні роки показав, що у середньому 40 % потерпілих не отримують жодного відшкодування завданої їм кримінальним правопорушенням шкоди, що не узгоджується з нормами, які регламентують відносини у сфері відшкодування шкоди, не лише вітчизняного законодавства, а й міжнародно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України. Такий стан речей пояснюється не лише недоліками законодавства, а й недоліками в роботі органів досудового розслідування, оскільки питання відшкодування шкоди розглядаються ними як другорядні через велике навантаження слідчого, байдужість до проблем потерпілого та через елементарні помилки у визначенні особи, яка повинна нести відповідальність за заподіяну шкоду; визначенні характеру та розміру шкоди, заподіяної потерпілій особі; проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, спрямованих на виявлення та повернення викраденого чи пошкодженого майна, що зберіглося в натурі, або його грошового

еквівалента в повному обсязі; накладенні арешту на майно, гроші, інші цінності та їх збереженні з метою відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням [119, с. 160].

Системні зміни в сфері кримінальної процесуальної діяльності органів прокуратури спрямовані на розбудову України як правової держави європейського зразка, в якій захист особи, охорона її прав, свобод та законних інтересів мають першочергове значення. Водночас, у наш час кримінальна процесуальна діяльність прокуратури не повною мірою відповідає суспільним потребам щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінальним правопорушенням, одним із способів чого є пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. При цьому, даний напрям має важливе значення, адже від повного відшкодування завданої правопорушенням шкоди залежить оцінка населення щодо ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів громадян.

У той же час прийняття КПК України 2012 р., нового Закону України «Про прокуратуру», а також внесення до Конституції України змін переорієнтували увесь вектор розвитку кримінальної процесуальної діяльності прокуратури, у тому числі в частині пред'явлення цивільного позову в інтересах громадян. Проаналізувавши конституційні нововведення, можна констатувати, що системні зміни з окресленого аспекту не відповідають потребам сучасної правозастосовчої практики, оскільки звужують конституційні права і свободи людини, що суперечить нормам ст. 22, 29 Конституції України, відповідно до яких права і свободи гарантуються й не можуть бути скасовані, а також не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих прав і свобод. Це стосується обмеження права на захист окремої категорії громадян, адже конституційні зміни позбавили прокурора права пред'явити в їх інтересах цивільний позов у кримінальному провадженні. У цьому контексті погодимося з твердженням Ю. Дьоміна про те, що ми є свідками зміни вектору діяльності органів прокуратури із захисту

порушених прав громадян на захист інтересів держави у передбачених законом випадках. З приводу цього виникає запитання: навіщо посилювати сторону захисту держави, якщо держава може захистити свої інтереси за рахунок багатосуб'єктної потужної системи державних органів, установ, підприємств, організацій [50, с. 26]? Ми цілком підтримуємо позицію вченого і вважаємо, що в державі європейського зразку не повинно відбуватися звуження захисту прав і свобод людини, тим паче що це стосується окремої категорії громадян (похилого віку, недієздатних, неповнолітніх, тощо), які потребують особливої турботи й охорони своїх прав і законних інтересів з боку держави.

Натомість, М. Руденко зазначив про те, що вказані конституційні зміни вирішують питання щодо позбавлення прокуратури представницької функції взагалі. Прихильники такої позиції вважають, що означена функція є рудиментом «радянщини», проявом патерналізму в стосунках «громадянин — держава» [185, с. 31; 98].

Слід звернути увагу, що міжнародною спільнотою неодноразово наголошувалося на необхідності створення ефективних правових механізмів захисту прав осіб, яким внаслідок вчинення кримінального правопорушення завдано шкоди. Так, у Рекомендації R (85) 11 Комітету міністрів державам-членам стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу зазначено, що мета системи кримінального правосуддя традиційно формулювалася з точки зору норм, які насамперед стосуються відносин між державою і правопорушником. При цьому, внаслідок дії такого механізму системи іноді можуть посилюватися проблеми потерпілого, зокрема, й щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У зв'язку з цим, у рівній мірі також необхідно зміцнити довіру потерпілого і схилити його до співпраці. З цією метою в рамках системи кримінального правосуддя необхідно звертати більше уваги на заподіяну потерпілому фізичну, психологічну, матеріальну і соціальну шкоду, а також розглянути заходи, які доцільно прийняти в зв'язку з цим для

задоволення його потреб. З огляду на це, рекомендовано урядам держав-членів переглянути національне законодавства та практику, зокрема, й щодо інформування потерпілого про можливості отримання сприяння, практичної та правової допомоги, відшкодування шкоди з боку правопорушників і компенсації з боку держави [172; 211, с. 54]. Тому, як справедливо відзначив С. Є. Абламський, у положеннях КПК України слід передбачити обов'язок особи, яка провадить досудове розслідування, одночасно з роз'ясненням прав потерпілому додатково роз'яснити порядок складення й пред'явлення цивільного позову та надати потерпілому відповідний бланк і допомогу в складенні цивільного позову [2, с. 157].

В цьому контексті варто навести думку Г. А. Терещук, яка зазначила, що найголовнішим на сьогодні є здатність українського суспільства, зокрема, тих членів суспільства, які відіграють ключову роль у реформуванні органів прокуратури в Україні, не залишити поза увагою проблеми соціально незахищених верств населення [216, с. 27]. До того ж, як слушно вказала А. Е. Руденко, справедливість, інтереси фізичних та юридичних осіб вимагають у кожному випадку повного відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [184, с. 46]. Відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, на підставі судового рішення за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні, відповідно до ст. 127 КПК України, є одним зі способів захисту прав і законних інтересів осіб.

Стосовно ж питання цивільного позову в кримінальному провадженні, то вже неодноразово в юридичній літературі зверталась увага на те, що прагнучи забезпечити в сучасному світі умови для утвердження прав і свобод людини, світове співтовариство приділяє особливу увагу захисту потерпілих, в першу чергу жертв насильницьких злочинів, коли шкода заподіюється життю та здоров'ю потерпілих [8, с. 10]. Крім того, у цьому ракурсі слушно наголосив О. В. Вітрук, зокрема, про те, що це зумовлено недостатнім рівнем надання правової допомоги громадянам, у зв'язку з чим прокурор мав би

захищати інтереси більшості потерпілих у кримінальному провадженні [27, с. 230]. З огляду на це, автор вважає доцільним залишити дискреційні повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову, а також надати йому право самостійно визначати наявність підстав для представництва інтересів потерпілого. Однак, з такою позицією в повній мірі не можна погодитися. На нашу думку, пред'явлення цивільного позову в інтересах потерпілого необхідно здійснювати за його письмовою заявою незалежно від фізичних вад і майнового стану останнього. В іншому разі втрачається сутність захисту інтересу, адже він буде здійснюватися всупереч волевиявленню потерпілого.

Право на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні належить особі (прокурору на її користь), що зазнала шкоди від кримінального правопорушення. Тобто закон передбачає захист інтересів лише тих осіб, яким завдано шкоди безпосередньо внаслідок кримінального правопорушення. Ними, наприклад, можуть бути як власник майна, так і його законний володілець; перевізник цінностей, які в процесі перевезення було викрадено або пошкоджено; потерпілі, що через вчинення кримінального правопорушення втратили працездатність, заробіток або були вимушені витратити кошти на лікування; особи, які мають право на відшкодування збитків у зв'язку із втратою годувальника; підрозділи органів місцевого самоврядування (при позовах про стягнення сум, що були витрачені на стаціонарне лікування потерпілого), тощо [190, с. 32; 35, с. 57].

У контексті тематики дослідження зауважимо, що протягом досить тривалого часу усталеною була практика, згідно з якою прокурор пред'являв або підтримував поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування шкоди, завданої злочином, якщо цього вимагала охорона його інтересів, а також відносно тих громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не могли самостійно захистити свої права (ч. 2 ст. 29 КПК України 1960 р. в останній редакції). Тож чинним законодавством звужено коло учасників кримінального провадження, в інтересах яких прокурор може

пред'являти цивільний позов.

Порівнюючи чинний КПК України 2012 р. з попереднім законодавством, Н. С. Кравченко звернув увагу на те, що на сьогодні чіткіше визначено коло осіб, інтереси яких може представляти прокурор шляхом пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні. До них віднесено громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність не спроможні самостійно захистити свої права. Таким чином, КПК України чітко передбачив категорію осіб, в інтересах яких прокурор може пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні, замінивши невичерпний перелік, що був передбачений ч. 2 ст. 29 КПК 1960 року [88, с. 257].

Вбачається, що зазначене питання набуло своєї актуальності й дискусійності з часу внесення до Конституції України змін, пов'язаних із здійсненням правосуддя. Як бачимо, на відміну від попередньої норми п. 2 ч. 1 ст. 121 Конституції України (наразі цю статтю взагалі виключено), нововведена ст. 131-1 передбачає представництво прокурором лише стосовно інтересів держави. У той же час відповідно до ст.ст. 36, 128 КПК України та ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» за прокурором залишається повноваження щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні в інтересах громадян.

З приводу викладеного доходимо висновку, що наразі органи прокуратури не можуть здійснювати представництво інтересів громадян в суді, які через фізичний та матеріальний стан, похилий вік неспроможні самостійно захистити свої інтереси в суді. Згідно із Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [167] та Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [142], указаними повноваженнями наділено Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та місцеві центри надання безоплатної вторинної правової допомоги. У цьому разі громадянам, які звертаються за представництвом інтересів у суді, прокурор повинен роз'яснювати межі компетенції органів прокуратури

та їх право на звернення безпосередньо до зазначених органів.

Тим часом, незважаючи на останні зміни, норми наведених статей залишаються суперечливими. Зокрема, у п. 12 ч. 2 ст. 36 чинного КПК України передбачено, що прокурор уповноважений пред'являти цивільний позов в інтересах громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самотійно захистити свої права. Натомість, у положеннях ч. 3 ст. 128 КПК України встановлено, що цивільний позов може бути поданий прокурором лише в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самотійно захистити свої права.

У свою чергу, ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» закріплено, що представництво прокурором в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземців або осіб без громадянства) можливе лише у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієдатність або обмежену дієдатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Отже, резюмуючи аналіз наведених законодавчих положень, що стосуються пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян, можна констатувати, що:

– *по-перше*, у п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України, на відміну від ч. 3 ст. 128 КПК України та ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», дещо розширений перелік громадян, в інтересах яких прокурор може пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні, а саме: додатково йдеться про громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище не можуть самотійно захищати свої інтереси.

– *по-друге*, у Законі України «Про прокуратуру», на відміну від КПК

України, окрім неспроможності самостійного захисту прав перерахованими особами також указано на неспроможність громадян захистити оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Тобто, на відміну від КПК України, у в Законі України «Про прокуратуру» передбачені дещо ширші повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в інтересах захисту прав громадян.

Враховуючи викладене та беручи до уваги необхідність внесення конструктивних змін до чинного законодавства з піднятого питання, доцільним вбачається узгодити положення вказаних статей.

По-перше, пропонуємо ч. 3 ст. 128 КПК України викласти у такій редакції:

«3. Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. Цивільний позов може бути поданий прокурором в інтересах громадян (громадянина України, іноземця або особи без громадянства), які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самостійно захистити свої права та законні інтереси або реалізувати процесуальні повноваження, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом».

По-друге, ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» викласти в наступній редакції:

«2. Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, недієдатність або обмежену дієдатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Наявність таких обставин обґрунтовується прокурором у порядку,

передбаченому частиною четвертою цієї статті».

Аналіз наведених законодавчих положень свідчить про використання такого критерію як «фізичний стан» чи «матеріальне становище», при цьому законодавець не розкриває змісту цих правових дефініцій. У зв'язку з цим, у наукових джерелах цілком слушно наголошується, що поняття «фізичний та матеріальний стан» є оціночними, тому їх прокурор має визначати самостійно у кожному конкретному випадку залежно від конкретних обставин [192, с. 92; 120, с. 19]. У такому випадку твердження прокурора у позовній заяві про неможливість громадянина самостійно пред'явити цивільний позов може бути визнано судом обґрунтованим і достатнім для її судового розгляду при умові, якщо воно підтверджено відповідними документами, доданими до заяви [36, с. 242]. Тож якщо це стосується певного фізичного стану особи, який не дає їй можливості самостійно пред'явити цивільний позов, то це засвідчується, наприклад, копією посвідчення інваліда; медичним висновком про стан здоров'я; копією пенсійного посвідчення та ін. Якщо ж це стосується матеріального становища, то це має підтверджуватися, наприклад, відповідною довідкою з місця роботи про заробітну плату, перебування на обліку в центрі зайнятості, склад родини та ін.

Звернемо увагу, що згідно зі ч. 2 ст. 11 Закону України «Про інформацію» до конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження [156]. До конфіденційної належить і медична інформація, тобто свідчення про стан здоров'я людини, історія її хвороби, мета запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі й про наявність ризику для життя і здоров'я. Конституційний Суд України у Рішенні у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень ч.ч. 1, 2 ст. 32, ч.ч. 2, 3 ст. 34 Конституції України від 20.01.2012 р. роз'яснив,

що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) — це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування, тощо, дані про особисті майнові та немайнові стосунки цієї особи з іншими особами, зокрема, членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка обіймає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених закомом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [94, с. 382].

Варто також пам'ятати, що відповідно до вимог Закону України «Про прокуратуру», на прокурора покладено обов'язок попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина, в інтересах якого пред'являється позов, та його законного представника. Таке повідомлення повинно здійснюватися у письмовій формі, зокрема, шляхом направлення відповідного листа, телефонограми, тощо. При цьому, необхідно отримати відповідний документ, що підтверджує його відправлення (наприклад, квитанція, відтиск печатки на другому примірнику листа, тощо), для долучення їх до позову.

Крім того, прокурор повинен надати до суду документи, що підтверджують недосягнення повноліття, недієдатність або обмежену дієдатність відповідного громадянина, а також письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва.

Згідно зі ст. 39 ЦК України, фізична особа може бути визнана судом

недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу нездатна усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними. Суд може обмежити цивільну дієздатність особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними, або якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Фізична особа визнається недієздатною чи обмежено дієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це (ст.ст. 36, 40 ЦК України). Порядок визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною встановлено ЦПК України (глава 2 розділу 4) [91, с. 153].

Продовжуючи, варто також звернути увагу на законодавчу вимогу щодо необхідності додати до позовної заяви її копії та копії всіх доданих до неї документів у кількості підозрюваних, обвинувачених і цивільних відповідачів для вручення їх кожному з них. Така вимога прямо не закріплена у положеннях ст. 128 КПК України, але випливає з аналізу ч. 5 цієї статті. Річ в тім, що в ч. 1 ст. 120 ЦПК України закріплено, що позивач повинен додати до позовної заяви її копії та копії всіх документів, що додаються до неї, відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб. При цьому, в ч. 2 даної статті передбачено, що правила подання копій документів не поширюються на позови про відшкодування шкоди, завданої внаслідок злочину чи каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [241]. Вважаємо, що така законодавча вимога видається дещо невиправданою, оскільки недоречно норми кримінального процесуального законодавства, зокрема, це стосується і наведеної вимоги, прирівнювати до цивільного процесуального законодавства.

У цьому питанні слід урахувати вимоги ст. 290 КПК України,

зокрема, в тій частині, що прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого або сприяти пом'якшенню покарання. Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів.

До того ж у положеннях ч. 4 ст. 291 КПК України закріплено, що до обвинувального акта, з-поміж іншого, додаються: цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 КПК); розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного.

Подібні вимоги стосуються й судового провадження. Зокрема, в ст. 317 КПК України встановлено, що після призначення справи до судового розгляду головуєчий повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання. Під час ознайомлення учасники судового провадження мають право робити з матеріалів необхідні виписки та копії.

Таким чином, слід наголосити, що при внесенні відповідних змін в

частині піднятого питання законодавцем не враховано європейські та міжнародні вимоги щодо захисту прав і законних інтересів громадян органами прокуратури. Зокрема, Рада Європи (наприклад, Рекомендація державам–учасникам Комітету міністрів Ради Європи від 19 вересня 2012 р.) закликає до створення таких державних органів, які б ефективно здійснювали захист прав і свобод громадян.

Останніми роками Венеціанська комісія неодноразово наголошувала на тому, що захист прав людини як функція прокуратури є несумісним з її призначенням у демократичному суспільстві. Тому представницька функція прокуратури повинна бути обмежена певними випадками, якщо того вимагає публічний інтерес та немає конфлікту з основними правами і свободами особи. В інших випадках захист прав людини має здійснювати не прокуратура, а омбудсмен [24; 25]. Але, на думку В. Долежана, такий підхід, як породження ультраліберальної концепції суцільного антагонізму між інтересами держави і людини, суперечить ст. 3 Конституції України і не може бути прийнятним для сучасної України. Права та свободи людини і громадянина мають органічно поєднуватися з інтересами держави, а їх захист державою, зокрема, й за участю прокуратури, становить пріоритетний державний інтерес [45, с. 19]. Ми цілком підтримуємо таку позицію.

У цьому сенсі також слід враховувати практику Європейського суду з прав людини, оскільки Законом України «Про ратифікацію конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 року Україна визнала обов'язковою юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У процесі проведення реформи у 2010 році правосуддя України розпочало впровадження конвенції та рішень ЄСПЛ як джерела права. Тож застосування практики Європейського суду є вкрай важливим у процесі реалізації органами прокуратури конституційної функції представництва.

Однією із основних засад, на які вказує Європейський суд, є субсидіарність та винятковість. Так, у справі *«Бацаніна проти Росії»* Європейський суд дійшов висновків, що підтримка прокурором однієї із сторін процесу в певних обставинах може бути виправданою. Зокрема, суд вказав, що, реалізуючи функцію представництва, прокурор має на меті захист державної власності, а тому ним не порушується принцип рівності сторін і, відповідно, пункт 1 статті 6 конвенції щодо права на справедливий суд [138]. У вказаній справі за позовом прокурора визнано недійсним договір обміну і виселено сім'ю заявниці з наданої в порядку черговості квартири більшої площі. З'ясовано, що скаржниця продала свою квартиру перед укладенням договору обміну та стосовно неї порушено кримінальну справу за фактом присвоєння чужого майна.

Наступною засадою, яку слід використовувати органам прокуратури у представницькій діяльності, є пропорційності, сутність якої полягає в дотриманні справедливої рівноваги між інтересами суспільства та фундаментальними правами окремої людини. Необхідність забезпечення справедливої рівноваги відображено у ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [130]. Намагання забезпечити цей баланс відображено у структурі статті 1 в цілому, включаючи другий пункт. Тому мають бути витримані розумні пропорції між використаними засобами і досягнутими цілями. Більш того, в інших сферах соціальної, фінансової та економічної політики національні органи користуються певною свободою самостійного оцінювання під час імплементації законів, що регулюють власність та договірні відносини. Зважаючи на це, у пункті 34 справи *«Федоренко проти України»* ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце непропорційне втручання до мирного володіння майном, і тому Суд вважає, що мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до конвенції [173].

Пов'язуючи позовну роботу органів прокуратури із вказаним вище принципом, необхідно зазначити, що наявність лише формальних порушень

законодавства, виявлених у діяльності суб'єктів правовідносин, не є достатньою підставою для застосування представницьких повноважень.

Підводячи підсумок, слід констатувати, що у теперішній час порядок пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян занадто ускладнений, що в окремих випадках не дає можливість повноцінно здійснювати захист їх прав та законних інтересів. Вважаємо, що подальша адаптація національного законодавства стосовно представницької функції органів прокуратури в інтересах громадян має здійснюватися згідно з європейськими вимогами, що надасть змогу уникнути прогалин і суперечностей з правових питань у цій сфері діяльності прокуратури.

Висновки до розділу 2

1. Комплексне вивчення наукових джерел дає змогу зазначити, що правові гарантії пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні становлять собою систему (сукупність) норм, засад і засобів, за допомогою яких можна досягти неупередженого та своєчасного розгляду та вирішення цивільного позову з метою захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, а також інтересів держави.

У свою чергу, під підставами пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні слід розуміти сукупність умов, передбачених законодавством, які свідчать про правомірність процесуальної діяльності прокурора щодо висування вимог про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Їх можна класифікувати на фактичні та юридичні. Фактичною підставою є вчинення кримінального правопорушення, яким заподіяно шкоду (матеріальну, моральну, фізичну), що підлягає відшкодуванню шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Юридичну підставу становить сукупність

законодавчих норм, які надають прокурору право пред'явити в кримінальному провадженні цивільний позов в інтересах громадян або держави.

Встановлено, що одним із недоліків при пред'явленні прокурором цивільного позову є не підтвердження підстав представництва, що унеможлиблює його пред'явлення в кримінальному провадженні. Наголошено, що підстави для представництва прокурорам інтересів держави або громадян у суді слід зазначати в тексті самого цивільного позову, оскільки в положеннях КПК України та Закону України «Про прокуратуру» прямо не передбачено такої форми звернення до суду як заява про наявність підстав для представництва. При цьому, підстави для пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні та наявність порушень інтересів держави чи громадян не можуть бути ототожені. Тому окремим блоком у позові має бути зазначено, у чому полягають інтереси та як саме вони порушуються.

2. Визначено, що пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави в кримінальному провадженні є одним із пріоритетних напрямів його процесуальної діяльності, що здійснюється з метою, по-перше, повернення до державного і місцевого бюджету збитків, понесених унаслідок вчинення кримінального правопорушення; по-друге, додержання законності й правопорядку в державі; по-третє, зміцнення економічної складової, соціальних цінностей та інших правовідносин. У цьому разі відшкодування шкоди шляхом пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави цілком логічно корелюється із засадою публічності, законності, недоторканності права власності, доступу до правосуддя та ін. Крім того, досягається й вирішення першочергового завдання кримінального провадження — захист суспільства та держави від кримінальних правопорушень. З цією метою прокурор зобов'язаний звернутися до відповідного органу із запитом щодо отримання інформації та матеріалів, необхідних для підготовки позову. У запиті після зазначення факту

порушення інтересів держави слід з'ясувати намір компетентного органу щодо звернення до суду, роз'яснити повноваження прокуратури з приводу цього та, залежно від того, буде позов пред'являтися відповідним органом чи ні, затребувати інформацію й документи, необхідні для пред'явлення позову.

3. Слід наголосити, що представництво прокурором інтересів певної категорії громадян у суді шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні є невід'ємною складовою їхнього суб'єктивного права на захист порушених прав, свобод і законних інтересів. При цьому, останні законодавчі зміни, внесені до Конституції України щодо здійснення правосуддя, переорієнтували увесь вектор розвитку кримінальної процесуальної діяльності органів прокуратури в частині представництва інтересів громадян у суді. Згідно з конституційними приписами, нині прокурори не можуть здійснювати представництво інтересів громадян у суді. Проте, до положень КПК України та Закону України «Про прокуратуру» відповідних змін із цього питання на цей час так і не внесено.

З'ясовано, що законодавчо закріплена правова дефініція «фізичний та матеріальний стан» є оцінною, тому й пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах такої категорії громадян може бути визнане судом обґрунтованим лише в разі підтвердження цього відповідними документами (копією посвідчення інваліда, медичного висновку, довідкою з місця роботи про заробітну плату чи перебування на обліку в центрі зайнятості, тощо), які долучаються до позову. Також обов'язково до позову долучається документ, що підтверджує надіслання повідомлення громадянину, в інтересах якого пред'являється цивільний позов.

Основні положення цього розділу було відображено в наукових роботах дисертанта: [67; 70; 72; 75].

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1 Поняття та система заходів забезпечення прокурором цивільного позову

Запроваджена в чинному КПК України 2012 року змагальна модель кримінального процесу передбачає певне коло заходів, за допомогою яких сторони кримінального провадження можуть реалізують свої повноваження. Прокурор, як сторона обвинувачення, має право в установленому законом порядку застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження, система яких закріплена в розділі II «Заходи забезпечення кримінального провадження» КПК України. Даний інститут є новим у кримінальному процесуальному законодавстві України, у зв'язку з чим у наукових джерелах висловлюються різні точки розу щодо його правової природи, сутності та значення для кримінального провадження, ототожнення із заходами примусового характеру та ін.

Беззаперечно, ефективна реалізація заходів забезпечення кримінального провадження відіграє значну роль і під час вирішення питань, пов'язаних із вирішенням цивільного позову в кримінальному провадженні. Саме тому в разі пред'явлення цивільного позову прокурор уповноважений застосовувати зазначені заходи, адже це в подальшому дозволить забезпечити більш повне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, сума якої безпосередньо і вказується у пред'явленому цивільному позові. Тож можна констатувати, що заходи забезпечення цивільного позову є різновидом заходів забезпечення кримінального провадження, й хоча безпосередньо не передбачені в їх системі, але впливають з них (наприклад, арешт майна допускається з метою відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення

(цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи неправомірно отриманої вигоди) [68, с. 148]. Отже, зважаючи на предмет дослідження даного підрозділу, більш детально розглянемо їх.

У першу чергу слід зазначити, що науковці, які досліджували ці заходи, зокрема, в порівнянні із заходами кримінального процесуального примусу, не однастайні у своїх висновках. Так, одні автори (В. Рожнова, Д. Савицький, С. Смоков, Л. Удалова, О. Хабло та ін.) ототожнюють ці заходи, при цьому зауважуючи, що заходи забезпечення кримінального провадження завжди пов'язані із застосуванням кримінального процесуального примусу [225, с. 118–119; 186, с. 629]. Натомість, інші (Г. Кожевніков, О. Гумін, Ю. Мирошниченко, А. Руденко та ін.) висловлюють сумніви щодо правильності ототожнення заходів забезпечення кримінального провадження та заходів кримінального процесуального примусу, а оскільки положення КПК України не сприяють вирішенню цього питання, вважають за доцільне це питання вирішувати на теоретичному рівні [79, с. 68–70; 40, с. 227].

Ураховуючи такі суперечки, в наукових джерелах наголошено на тому, що не сприяють формуванню правильного розуміння сутності процесуального примусу в кримінальному провадженні два взаємопов'язаних фактори: по-перше, відсутність достатньої кількості наукових розробок і практичних рекомендацій з цього питання; по-друге, спірність наявних нині наукових здобутків по окремим аспектах [68, с. 148–149]. З цього питання, не погоджуючись з ототожненням понять «заходи забезпечення кримінального провадження» і «заходи кримінально-процесуального примусу», Ю. М. Мирошниченко та А. Е. Руденко зазначають, що останнє з них є більш широким і, окрім забезпечувальних заходів, включає в себе окремі слідчі (розшукові) дії, які за певних обставин провадяться у примусовому порядку. Але самі по собі вони не є примусом, однак, є певним правозастосовчим комплексом, у межах якого можливий, але не обов'язковий примус [116, с. 310; 184, с. 21]. Наприклад, якщо особа перешкоджає проведенню огляду, ексгумації трупа, освідуванню, то до неї може бути застосований примус

[132, с. 233-234]. Аналогічну точку зору висловлює й О. М. Миколенко, вважаючи, що вони співвідносяться між собою як загальне та окреме [115, с. 83].

Беручи до уваги наведені позиції, по-перше, вважаємо помилковою позицію тих правників, які ототожнюють заходи забезпечення кримінального провадження із заходами кримінально-процесуального примусу. На нашу думку, останні за своїм змістом і обсягом є більш ширшими та можуть бути застосовані й під час здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, виключний перелік яких закріплений у ст. 131 КПК України і який не може бути розширений. По-друге, не погоджуємося і з тим твердженням, що заходи забезпечення кримінального провадження завжди пов'язані із застосуванням кримінального процесуального примусу. Поясненням цього є те, що виклик слідчим, прокурором, судовий виклик як різновиди заходів забезпечення кримінального провадження (ст.ст. 133, 134 КПК України) не супроводжуються жодним примусом. Лише при неявці за викликом до особи може бути застосований привід, сутність якого і полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час [68, с. 149].

Загалом, сучасний державний примус — це метод цивілізованої, процесуально оформленої, введеної в правові рамки об'єктивно репресивної діяльності, яка є реакцією на порушення чи загрозу порушення правових норм і зовнішнім впливом на поведінку конкретного суб'єкта [54, с. 7]. Натомість, кримінальний процесуальний примус визначається як сукупність заходів державно-владного характеру, що причиняють істотне, тимчасове обмеження прав і законних інтересів обвинуваченого, підозрюваного та інших учасників кримінального судочинства шляхом фізичної, психічної і моральної дії на них за наявності фактичних даних, які вказують на необхідність вживання цих заходів, на підставі винесеного компетентними посадовими особами рішення, з метою запобігання і припинення

кримінально-процесуальних порушень, відновлення процесуальних правовідносин у сфері судочинства для досягнення його завдань [114, с. 137].

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що в системі заходів державного примусу особливе місце займають заходи кримінального процесуального примусу, які у найбільш концентрованому вигляді визначаються як передбачені кримінальним процесуальним законом дії та рішення компетентних посадових осіб, що обмежують права і свободи інших учасників процесу поза їх волею [196, с. 288]. При цьому, як слушно зауважує Ю. М. Мирошниченко, з одного боку, вони є важливим елементом механізму забезпечення здійснення завдань кримінального провадження, а з іншого — фактором найбільш відчутного вторгнення до сфери прав і свобод особи [116, с. 310].

На думку О. М. Миколенко, заходи забезпечення кримінального провадження можна поділити на два види: 1) непримусові; 2) примусові, якими, власне, автор і вважає заходи кримінального процесуального примусу [115, с. 83]. Ми цілком погоджуємося з такою точкою зору, адже дійсно серед заходів забезпечення кримінального провадження є такі, що не пов'язані з обмеженням прав, свобод і законних інтересів особи, бо їх застосування не призводить до обмежень майнового, морального чи фізичного характеру [115, с. 83], на чому ми вже наголосили. Відтак, такі заходи по своїй суті не є заходами кримінального процесуального примусу, а відносяться до заходів забезпечення кримінального провадження.

З урахуванням викладеного вище можна зазначити, що заходи забезпечення цивільного позову, які є різновидом заходів кримінального процесуального примусу, згідно з наведеною класифікацією відносяться до примусових заходів забезпечення кримінального провадження. До них слід віднести тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна та арешт майна. Тобто це безпосередньо ті заходи, які спрямовані на забезпечення прокурором цивільного позову на стадії досудового розслідування. Адже саме від вмілого реагування та застосування

прокурором усіх можливих заходів для забезпечення цивільного позову буде залежати обсяг відшкодованої шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів є процесуальною дією, завдяки якій на стадії досудового розслідування можна розшукати майно або документи, що підтверджують право на володіння цим майном, яке належить підозрюваному, та забезпечити відшкодування шкоди на стадії судового розгляду [205, с. 69].

Звернемо увагу на те, що процесуальний інститут забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні має комплексний та міжгалузевий характер, оскільки врегульований положеннями КПК України (ст.ст. 127, 128, 167, 170 та ін.) та ЦПК України (ст.ст. 151–155), які мають застосовуватися з урахуванням рекомендацій, викладених у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову».

Так, у вступній частині цієї постанови визначено, що забезпечення позову — це сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Точне і неухильне додержання судами України норм чинного законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову є необхідною умовою здійснення завдань цивільного судочинства, які полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді й вирішенні цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [163].

Загалом інститут забезпечення цивільного позову спрямований на виконання майбутнього судового рішення та має свої специфічні ознаки в кримінальному провадженні. Так, способами захисту порушених злочином майнових і немайнових прав особи за чинним законодавством можуть бути, крім добровільного відшкодування заподіяної злочином шкоди особою, яка її завдала, відшкодування завданої злочином матеріальної шкоди за рахунок

держави та подання позову в порядку цивільного судочинства, а також пред'явлення позову в кримінальному провадженні [26, с. 370; 124, с. 188]. Відтак, погоджуємося із І. А. Воробійовою, яка наголошує, що подання, забезпечення та вирішення цивільного позову є складовим елементом інституту відшкодування (компенсації) шкоди, який є набагато ширшим від інституту цивільного позову [30, с. 33].

За дослідженням М. І. Соф'їна, найбільш ефективними заходами забезпечення кримінального провадження щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, слідчі вважають накладення грошового стягнення (16,1 %), тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (9 %), відсторонення від посади (10,4 %), тимчасовий доступ до речей і документів (19,4 %), тимчасове вилучення майна (28,4 %), арешт майна (80 %), затримання особи (13,3 %), особисте зобов'язання (8,6 %), заставу (25,3 %), тримання під вартою (15,7 %) [203, с. 9]. Тож найбільш питома вага, крізь призму ефективності, в системі заходів забезпечення цивільного позову й практичними працівниками віддається арешту майна, який може накладатися, зокрема, й на тимчасово вилучене майно, а цей захід так само забезпечує виконання цивільного позову.

Водночас, важко погодитися з тією позицією, що усі перераховані заходи забезпечення кримінального провадження сприяють забезпеченню та вирішенню цивільного позову у кримінальному провадженні, а отже, й відшкодуванню шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Насамперед, із урахуванням власного практичного досвіду, можемо констатувати, що забезпеченню прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні сприяють виключно тимчасовий доступ до речей і документів (лише способом вилучення), тимчасове вилучення майна та арешт майна. Пояснюється це тим, що тільки за рахунок проведення зазначених трьох заходів можливо встановити та вилучити матеріальні об'єкти (речі, гроші, цінні папери, тощо), які в подальшому за рішенням суду можуть бути спрямовані на відшкодування шкоди, завданої кримінальним

правопорушенням, за пред'явленням прокурором цивільним позовом. Відтак, підтримуємо точку зору І. А. Воробйової, яка зауважила, що не всі заходи забезпечення кримінального провадження за своїм змістом здатні забезпечити відшкодування шкоди в кримінальному провадженні [30, с. 87], оскільки усі вони різняться між собою за цілями застосування, серед яких окремо і виділяють заходи щодо забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна) [76, с. 165].

У контексті зазначеного слід зауважити, що не всі науковці одностайно вважають тимчасовий доступ до речей і документів заходом, що забезпечує відшкодування шкоди потерпілому, постраждалому від кримінального правопорушення, та підкреслюють його спрямування на отримання доказової бази. Ми, в свою чергу, поділяємо ту точку зору, що створення для сторін кримінального провадження процесуальної можливості збирати докази — один із численних аспектів мети такої процесуальної дії та є «допоміжною ланкою» виявлення необхідної доказової бази [205, с. 64, 66].

Згідно чинного законодавства, тимчасовий доступ до речей і документів — це захід забезпечення кримінального провадження, що полягає, у встановленому КПК України порядку, в наданні сторони кримінального провадження особою, яка володіє такими речами й документами: 1) ознайомитись із ними; 2) зробити їх копії; 3) вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тож для забезпечення потерпілому відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, під час проведення тимчасового доступу до речей і документів, що містять інформацію про окремі види майна підозрюваного з метою забезпечення, беззаперечно важливі всі три форми проведення цього заходу забезпечення кримінального провадження [205, с. 64].

У свою чергу, Д. О. Прасков'їн найбільш ефективним засобом забезпечення виконання вироку в частині цивільного позову називає арешт майна [140, с. 34], з чим ми погоджуємося. При цьому, вважаємо, що кожен захід забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні має свій

пріоритет у тій чи іншій ситуації, яка склалася на відповідному етапі досудового розслідування. Більш детально вказані заходи забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна) будуть розглянуті нами в наступних підрозділах.

Діяльність із забезпечення цивільного позову являє собою застосування передбачених законом заходів, що гарантують реальне виконання майбутнього судового рішення в кримінальному провадженні в тому випадку, якщо позов буде задоволений. Підставою для забезпечення цивільного позову є обґрунтоване припущення про те, що незастосування заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду в майбутньому [81].

Вбачається, що неоднозначне розуміння заходів забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні спричинено відсутністю законодавчого тлумачення цього поняття. Певні спроби їх визначення зроблено на доктринальному рівні. Так, на думку В. М. Тертишника, під заходами забезпечення цивільного позову слід розуміти здійснювані відповідно до передбачуваних законом підстав і у визначеній процесуальній формі дії слідчого, прокурора і суду щодо відшукування й вилучення цінностей та накладення арешту на майно з метою відшкодування завданої потерпілому та/або цивільному позивачеві матеріальної і моральної шкоди [217, с. 367].

На переконання І. Г. Процько, під забезпеченням позову необхідно розуміти всю сукупність процесуальних дій (заходів), які спрямовані на відшкодування шкоди, заподіяної злочином. Проте, автор констатує, що науковці по-різному визначають сукупність дій (заходів), що сприяють забезпеченню позову [169, с. 377].

З позиції Х. А. Тошева, за своєю сутністю забезпечення цивільного позову являє собою кримінально-процесуальну діяльність органів досудового розслідування і прокурорів, зміст якої становить сукупність їх дій і рішень (щодо встановлення на основі доказів усіх видів шкоди, заподіяної

безпосередньо злочином, встановлення характеру і розміру завданої шкоди, виявлення та накладення арешту на майно з метою забезпечення заявленого цивільного позову потерпілого та ін.), адресованих до обвинуваченого або осіб, які несуть матеріальну відповідальність за злочинні дії обвинуваченого, і спрямованих на примусове забезпечення відшкодування і компенсації заподіяної шкоди з метою виконання майбутнього судового рішення по заявленому цивільному позову, а також з метою застосування кримінально-процесуальних заходів, що забезпечують виплату компенсації за заподіяну шкоду [218].

В контексті дослідження процесуальної діяльності слідчого щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, М. І. Соф'їн на основі положень чинного кримінального процесуального законодавства під поняттям «забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням» запропонував розуміти систему дій уповноважених органів, спрямовану на встановлення та доказування виду і розміру матеріальної, фізичної та моральної шкоди, завданої потерпілому внаслідок вчинення злочину або кримінального проступку, а також вжиття заходів щодо її відшкодування [203, с. 4]. У певній мірі погоджуємося з таким тлумаченням наведеного поняття і висловимо свої зауваження. По-перше, на наш погляд, більш коректно вести мову про систему дій уповноважених осіб, а не органу. По-друге, якщо автор вказує на доказування виду шкоди, то їй немає сенсу далі її перераховувати, адже вона в цілому може бути трьох видів. По-третє, зазначено, що це шкода, завдана потерпілому, в той час як цивільний позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, може пред'явити й інша фізична або юридична особа, тобто цивільний позивач, або ж прокурор.

Схоже визначення заходів забезпечення цивільного позову надає й І. А. Воробйова, яка вважає, що ними необхідно визнавати сукупність процесуальних дій слідчого, прокурора, потерпілого, цивільного позивача та суду, спрямовану на встановлення розміру заподіяної шкоди, особи, яка її

заподіяла, та вжиття заходів, які гарантуватимуть виконання рішення суду в частині задоволення цивільного позову [30, с. 100].

Таким чином, беручи до уваги результати проведеного дослідження, *під заходами забезпечення цивільного позову*, на нашу думку, слід розуміти процесуальну діяльність уповноважених службових осіб, спрямовану на відшкодування визначеної в цивільному позові шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також виконання в установленому законом порядку процесуальних дій для його вирішення (задоволення). При цьому, на стадії досудового розслідування вжиття всіх необхідних заходів забезпечення цивільного позову покладено на слідчого, прокурора, а на судових стадіях — на суд [68, с. 151].

Далі звернемо увагу, що вченими наводиться різний перелік заходів забезпечення цивільного позову. Наприклад, В. М. Тертишник до таких заходів відніс: вилучення цінностей, незаконно відібраних у власника; вилучення майна, нажитого злочинним шляхом; вилучення інших матеріальних цінностей, які належать підозрюваному, обвинуваченому; накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого; накладення арешту на вклади підозрюваного, обвинуваченого [217, с. 368]. Разом з тим, слід уточнити, що арешт може бути накладений й на майно осіб, які за законом несуть матеріальну відповідальність за дії підозрюваного, обвинуваченого, третіх осіб, а також юридичної особи.

Коментуючи положення КПК України 1960 р., окремі вчені вважали, що зазначені заходи полягають у: а) здійсненні активних розшукових, слідчих і судових дій по виявленню майна обвинуваченого (підозрюваного), де б воно не знаходилось, або осіб, які за законом несуть матеріальну відповідальність за його дії; б) накладенні арешту, складанні опису і, за необхідності, вилученні або передачі на зберігання цього майна [117, с. 67].

Досліджуючи особливі відмінності цивільного позову в кримінальному та цивільному судочинстві, більш поширений перелік заходів забезпечення цивільного позову навела О. В. Літвінова, а саме включивши до них:

здійснення активних розшукових слідчих дій щодо виявлення майна; складання опису майна, на яке накладено арешт; у разі необхідності — передача майна на зберігання представникам підприємств, установ, організацій або членам родини обвинуваченого чи іншим особам [106, с. 161].

Дещо раніше з цього приводу С. О. Александров зауважував, що для забезпечення цивільного позову недостатньо виявити майно, в тому числі отримане злочинним шляхом, і накласти на нього арешт. І хоча виявлення майна та накладення на нього арешту є важливими заходами забезпечення цивільного позову, але без процесуальних дій, пов'язаних із збереженням арештованого майна, вони не є гарантією відшкодування заподіяної злочинном матеріальної шкоди. Саме тому автор визначає за необхідне віднесення до заходів забезпечення цивільного позову й таких процесуальних дій як вилучення майна, на яке накладено арешт, передання його на зберігання, тощо [5, с. 101].

У свою чергу, Ю. В. Циганюк з питань забезпечення цивільного позову виокремлює такі етапи:

- 1) виявлення майна і цінностей, що можуть бути звернені на відшкодування шкоди за цивільним позовом;
- 2) накладення арешту на майно;
- 3) забезпечення збереження арештованого майна [242, с. 16].

Досліджуючи актуальні питання цивільного позову у кримінальному процесі, О. Г. Дик указав на доцільність розширення переліку заходів забезпечення цивільного позову в кримінальному процесі. У якості останніх автор запропонував заставу, заборону обвинуваченому (цивільному відповідачеві) здійснювати певні дії, а також інші заходи забезпечення позову, невжиття яких може затрудняти чи зробити неможливим виконання рішення суду [49, с. 9]. При цьому, на нашу думку, не досить влучним є формулювання словосполучення «певні дії» та «інші заходи забезпечення цивільного позову», оскільки вони є оціночними категоріями, що в

практичній площині може призвести до зловживань та порушення прав і законних інтересів особи, у відношенні якої вони будуть застосовані.

Стосовно питання доказування підстав і розміру цивільного позову доцільно зазначити, що, на відміну від цивільного судочинства, в якому обов'язок доказування обставин, на які посилається сторона при доведенні своїх вимог або заперечень, покладається на неї (ст. 60 ЦПК України), у кримінальному провадженні доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, покладається саме на слідчого і прокурора. Зумовлено це тим, що вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є одним із елементів у структурі обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). При цьому, ми поділяємо наукову позицію тих дослідників, які вважають, що вид і розмір шкоди, виражений у майновому (грошовому) еквіваленті, становить предмет цивільного позову [31; 26, с. 369]. Безумовно, це має важливе значення насамперед для забезпечення відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: визнання осіб потерпілими, цивільними позивачами і цивільними відповідачами, вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні, визначення обсягу майна, на яке можливе накладення арешту [12, с. 79; 202, с. 258].

Натомість, існує й інша точка зору на позицію законодавця з приводу шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як окремого елемента в системі обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Зокрема, В. А. Банін не вважає шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, самостійним елементом предмета доказування, оскільки шкода є наслідком злочину, а відтак, елементом події злочину [11, с. 43].

Як зауважує Є. В. Віденко, доказування характеру (виду) та розміру майнової шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, що становитиме предмет цивільного позову, передбачає доказування самої події кримінального правопорушення, вчинення його підозрюваним (обвинуваченим), його вини та причинного зв'язку між кримінальним

діянням і його наслідками — заподіяною шкодою. Тож доказування підозри, обвинувачення нерозривно пов'язане з доказуванням виду й розміру заподіяної підозрюваним, обвинуваченим шкоди. Саме тому й обов'язок доказування майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню за цивільним позовом, покладається на слідчого, прокурора. Стосовно моральної шкоди та розміру її компенсації, заявленого в цивільному позові, то тягар (обов'язок) їх доказування здебільшого переходить на цивільного позивача в силу особистого (за змістом психічного) характеру цього виду шкоди та його оцінки самим потерпілим (цивільним позивачем). Адже саме він визначає ступінь моральних страждань (переживань), заподіяних йому кримінальними діяннями, оцінює їх у грошовому еквіваленті та підтверджує відповідними доказами [26, с. 369].

До того ж реалізацію механізму відшкодування шкоди забезпечують шляхом дії принципів і гарантій, а обов'язок доказування її виду та розміру покладено на слідчого та прокурора. Можливості інших учасників процесу, зокрема, осіб, які зазнали моральної, майнової та фізичної шкоди, значно вужчі. Здебільшого зазначені особи виконують пасивну роль у забезпеченні відшкодування шкоди, хоча з розширенням засади змагальності чинний КПК України дає змогу їм брати активну участь у цьому [204, с. 41].

Здійснювати доказування заявленого цивільного позову, тобто вчиняти процесуальні дії, спрямовані на встановлення його підстав, розміру, способу відшкодування, слідчий або прокурор зобов'язані згідно з принципом публічності. Покладаючи цей обов'язок на слідчого, держава певним чином прагне захистити особу, її права й охоронювані законом інтереси від суспільно небезпечних діянь, перелік яких вона встановлює. Як слушно зауважує В. К. Волошина у цьому аспекті, процесуально-правовий зміст принципу публічності виявляється в органічному поєднанні інтересів держави щодо охорони прав і свобод людини та громадянина, зокрема, потерпілого й обвинуваченого, із завданням запобігання злочинам і справедливого покарання винного та відшкодування завданих збитків [29, с. 513].

Із цього приводу М. Орлов зазначає, що процес відшкодування завданої злочинном матеріальної шкоди не лише складний сам собою, але й передбачає наявність належного законодавства і точне втілення його приписів у життя. Також цей процес найчастіше пов'язаний зі значним обмеженням демократичних прав і свобод, наданих громадянам Конституцією України, а будь-яке їх обмеження допустиме лише в межах закону [128, с. 70]. Разом із тим, М. І. Соф'їн додає, що забезпечення відшкодування шкоди слідчим, прокурором супроводжується заходами забезпечення кримінального провадження, безпосередньо пов'язане зі значним обмеженням демократичних прав і свобод осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу. Недотримання вимог закону під час застосування цих заходів призводить до визнання доказів недопустимими, а отже, унеможливорює здійснення доказування завданої шкоди й подальше її відшкодування. Аналізований принцип зобов'язує слідчого правильно визначити предмет доказування щодо цивільного позову, якщо його було заявлено, з'ясувати, у чому конкретно виявилася шкода, її розмір, тощо [202, с. 45].

На жаль, на практиці органи досудового розслідування не завжди виконують вимоги кримінального процесуального законодавства щодо з'ясування виду заподіяної шкоди та її розміру. Так, зустрічаються випадки переконання слідчими потерпілих не заявляти цивільний позов на досудовому розслідуванні, а робити це під час розгляду провадження в суді. Юридична необізнаність потерпілих та цивільних позивачів, а також вимога КПК України (статті 58, 63) щодо представництва зазначених суб'єктів тільки особами, які мають право бути захисником у кримінальному провадженні, в подальшому ускладнюють або роблять неможливим відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди [39, с. 216].

Здебільшого підстави та процесуальні засоби забезпечення цивільного позову за наслідками заподіяної шкоди особі, яка є потерпілою (цивільним позивачем) від кримінального правопорушення, перебувають на стику цілої низки галузей законодавства, а саме цивільного, кримінального,

кримінального процесуального, а також в окремих випадках можуть стосуватися трудового, господарського, сімейного або навіть інших галузей права [208, с. 137]. Тож певною мірою у тому числі й складність розглядуваного інституту права зумовлює байдужність до його застосування у слідчих, а також непринциповість позицій прокуратури та часткову суб'єктивність суду [30, с. 90].

Убачається за необхідне прямо передбачити у кримінальному процесуальному законодавстві обов'язок слідчого та прокурора по забезпеченню відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, що має важливе значення як для усунення наслідків учиненого кримінального правопорушення та поновлення порушених прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави, так і слугує важливою передумовою підвищення ефективності правосуддя. Тож погоджуємося із науковою думкою стосовно недостатності, відповідно до чинного КПК України, лише певних повноважень зазначених осіб по забезпеченню відшкодування шкоди [205, с. 61].

Аналізуючи історичний аспект розвитку інституту цивільного позову, Є. В. Віденко зазначає, що кримінально-процесуальна доктрина Російської імперії та СРСР переважно не визнавала можливим запровадження цивільного позову як способу захисту порушених злочином прав. Законодавство виключало такий вид позовних вимог, а тому поодинокі спроби їх задоволення судами у кримінальному процесі не визнавались легальними й відповідні судові рішення скасовувалися [26, с. 368].

Доречним також буде зазначити, що КПК України 1960 р. не передбачав можливості пред'явлення цивільного позову у кримінальних справах про застосування примусових заходів виховного та медичного характеру, визначаючи за можливе пред'явлення цивільного позову лише у справах про злочин. Натомість, чинний КПК України розширив межі реалізації такого способу захисту порушених прав потерпілих у кримінальному провадженні. Крім того, чинний КПК України передбачає

заходи кримінального процесуального примусу, які також можна вважати гарантіями, спрямованими на забезпечення відшкодування шкоди [204, с. 43].

Стосовно такого способу відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому як пред'явлення цивільного позову, то слід звернути увагу на існування таких можливих ситуацій виникнення в особи права на подання цивільного позову: 1) особа одночасно виступає як потерпілий та цивільний позивач; 2) особа потерпілого й цивільного позивача не збігається; 3) право прокурора самотійно подати цивільний позов для захисту інтересів держави або окремих громадян (ч. 3 ст. 128 КПК України).

Аналіз положень КПК України та ч. 1 ст. 1177 ЦК України дозволяє зробити висновок, що шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується такими учасниками кримінального провадження: а) безпосереднім її заподіювачем (підозрюваним (ч. 1 ст. 42 КПК України), обвинуваченим (підсудним) (ч. 2 ст. 42 КПК України), засудженим (ч. 2 ст. 43 КПК України); б) особою, на яку законам покладено обов'язок щодо її відшкодування (зокрема, опікун або заклад, який зобов'язаний здійснювати нагляд за недієздатною особою (якщо така особа визнана осудною під час вчинення злочину (ст. 41 та ст. 1184 ЦК України)), тощо) [228, с. 84]. Тому, відповідно, і можливі заходи забезпечення цивільного позову, які збирається застосувати слідчий, прокурор на стадії досудового розслідування, повинні враховувати процесуальний статус такої особи. Беззаперечно, що у такому випадку необхідним є спочатку надання особі відповідного статусу (підозрюваного, цивільного відповідача), а потім застосування обмеження її прав, зокрема, і на власність, до того ж виключно у судовому порядку [30, с. 90].

Під час визначення суб'єктного складу відповідних правовідносин (зокрема, зобов'язаної особи) слушно звертається увага на той факт, що в ч. 2 ст. 1177 ЦК України як джерело відшкодування називається Державний бюджет України. Диспозиція ч. 2 ст. 1177 ЦК України має бланкетний характер, оскільки, виходячи зі змісту цієї статті, випадки й порядок такого

відшкодування мають передбачатися законом. Тобто положення ч. 2 ст. 1177 ЦК України можуть бути реалізовані на практиці виключно на підставі спеціального закону, який, до речі, на сьогодні відсутній. Стаття 1207 ЦК України, яка присвячена відшкодуванню державою шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, називаючи підстави відшкодування (не встановлено особу, яка вчинила злочин, або така особа є неплатоспроможною), для визначення умов і порядку його здійснення так само відсилає до спеціального закону. Не підлягають застосуванню в цьому випадку також і норми Конституції України як норми прямої дії, оскільки Конституція України не передбачає права на відшкодування за рахунок держави шкоди потерпілому внаслідок кримінального правопорушення. Водночас, як зауважують науковці, незважаючи на відсутність спеціального закону, на практиці непоодинокими є випадки звернення до суду з вимогами про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за рахунок Державного бюджету України. Особливо це стосується ситуацій, коли особа, яка вчинила злочин, виявляється неплатоспроможною. Так, переглядаючи одну з таких справ у касаційному порядку, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму рішенні вказав, що ні на час розгляду справи в суді першої інстанції, ні під час перегляду судового рішення відповідного закону в Україні не прийнято. Оскільки державою не визначено умови та порядок відшкодування шкоди, висновок судів щодо відмови в задоволенні позову є законним та обґрунтованим [229; 228, с. 84; 30, с. 90–91].

Тож стосовно такого способу усунення негативних майнових наслідків кримінального правопорушення як відшкодування завданої потерпілому шкоди за рахунок Державного бюджету України, який, до речі, також передбачається ч. 3 ст. 127 КПК України, погоджуємося з тим, що оскільки на сьогоднішній день поки що не прийнято окремого закону, яким має визначатися, у яких випадках та в якому порядку повинно здійснюватися відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому, то цей спосіб

відшкодування завданої потерпілому шкоди залишається без практичної реалізації [30, с. 90–91; 183, с. 142]. Інакше кажучи, зазначені законодавчі норми наразі залишаються декларативними.

Необхідність запровадження зазначеного способу відшкодування шкоди підтверджується й низкою міжнародно-правових актів, зокрема, Декларацією основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою 1985 р.; Європейською конвенцією щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів, підписаною у Страсбурзі 1983 р.; Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи № Я (85) 11 від 28 червня 1985 р. державам–членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу; Директивою Ради Європейського Союзу про компенсацію жертвам злочинів, прийнятою 29 квітня 2004 р. [92, с. 350].

Резюмуючи викладене вище, можна ствердити:

– по-перше, заходи забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні застосовуються прокурором з метою гарантування можливості відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також виконання рішення суду в разі задоволення суми позовних вимог. Проте, такі заходи повинні застосовуватися лише у разі дійсної необхідності, оскільки необґрунтоване їх застосування може призвести до порушення прав, свобод та законних інтересів особи;

– по-друге, своєчасне вжиття прокурором усіх необхідних і можливих заходів забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні є запорукою дієвого його вирішення в судовому провадженні. Тому вже на перших етапах досудового розслідування прокурору слід прийняти необхідні міри та провести відповідні процесуальні дії, спрямовані на з'ясування наявності в особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, майна, грошових вкладів у банках або інших фінансових установах, цінних паперів, корпоративних прав, тощо. З цією метою слід направити відповідні запити до органів державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, банків,

фінансових установ, встановити його наявність, місцезнаходження. Це надасть можливість завчасно вилучити майно, грошові кошти, що знаходяться на банківських рахунках, тощо та накладти на них арешт.

Ураховуючи наведене та беручи до уваги необхідність конструктивність удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині заходів забезпечення цивільного позову, вважаємо за доцільне *КПК України доповнити новою статтею 128-1 «Забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, цивільного позову», яку викласти у такій редакції:*

«1. За наявності достатніх даних про те, що кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду, слідчий, прокурор зобов'язані вжити усіх заходів для її відшкодування. 2. З моменту пред'явлення цивільного позову слідчий, прокурор зобов'язані вжити усіх заходів, спрямованих на його забезпечення, за допомогою яких можна досягти неупередженого та своєчасного його розгляду і вирішення в кримінальному провадженні з метою захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, а також інтересів держави».

На наш погляд, введення такої статті підвищить ефективність та результативність використання заходів забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні, а також стане запорукою більш повного відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. З цією метою слідчий, прокурор зобов'язані застосувати усі можливі процесуальні заходи, спрямовані на своєчасне забезпечення цивільного позову. Одними з найбільш ефективних із них є тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, які детальніше розглянемо в наступних підрозділах дисертації.

3.2. Тимчасовий доступ до речей і документів у системі заходів забезпечення цивільного позову

З приводу визначення системи заходів забезпечення цивільного позову, то безперечно до одного з таких заходів можна віднести тимчасовий доступ до речей і документів, проведення якого можливо, як вже зазначалося у попередньому підрозділі, у три способи: 1) ознайомлення з речами і документами; 2) виготовлення їх копій; 3) їх вилучення (здійснення їх виїмки). І, як ми вже наголошували, останній спосіб є найбільш раціональним і дієвим стосовно забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні. Проте, не можна залишати поза увагою й інші способи тимчасового доступу, адже, зокрема, шляхом ознайомлення з певними речами та документами прокурор може отримати інформацію, що в подальшому сприятиме здійсненню належного їх вилучення та накладенню арешту. Тому, зважаючи на предмет дослідження даного підрозділу, більш детально розглянемо їх.

Згідно з приписом п. 5 ч. 2 ст. 131 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, який є новим для вітчизняного законодавства. Проте, незважаючи на новелізацію цього заходу, Г. І. Глобенко зауважив, що за результатами узагальнення судової практики серед клопотань, які розглядаються слідчими суддями під час досудового розслідування, близько 70 % від загальної їх кількості становлять саме клопотання про застосування тимчасового доступу до речей і документів. До того ж кожного року цей відсоток збільшується. Це обумовлюється тим, що речі та документи мають важливе доказове значення у кримінальному провадженні, а отже, отримання до них доступу є необхідним з метою встановлення як обставин вчиненого кримінального правопорушення, так і винних у його вчиненні осіб [32, с. 32], у тому числі й задля забезпечення цивільного позову.

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК України, тимчасовий доступ до речей полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити виїмку) [90]. Тож, як цілком слушно зауважила Т. О. Кузубова, у законодавчо закріпленій дефініції (ст. 159 КПК України) тимчасового доступу до речей і документів простежується поєднання таких слідчих дій як виїмка та огляд, які були передбачені в статтях 177–189, 190–192, 195 КПК України 1960 р. При цьому, на відміну від виїмки, огляд передбачено й чинним законодавством (ст.ст. 237–239 КПК України). Що ж стосується копіювання документів, то виготовлення їх копій передбачалося ст. 85 КПК України 1960 року, а в чинному КПК України це питання вже унормовано статтями 105, 159 КПК [97, с. 118].

На сьогодні у наукових джерелах звертається увага на той факт, що тимчасовий доступ не є аналогом виїмки за КПК України 1960 р. [206], проте, зважаючи на певну його спорідненість з виїмкою та враховуючи використання законодавцем цієї дефініції (виїмки) у сучасному визначенні тимчасового доступу до речей і документів як синоніму слова «вилучення», виникає необхідність звернення до порядку його проведення.

У першу чергу слід зазначити, що аналіз положень ч. 1 ст. 159 КПК України свідчить про те, що законодавець дає можливість здійснити тимчасовий доступ до речей і документів лише щодо особи, у володінні якої вони знаходяться. Однак, за слушним твердженням С. С. Чернявського та В. О. Фінагеєва, володіння не завжди передбачає одночасне користування (наприклад, ситуації, коли особа користується певним майном за згодою власника) [243, с. 184]. Тому в положенні ч. 1 ст. 159 КПК України доцільно передбачити не тільки володіння, але й користування та розпорядження речами і документами.

Порівнюючи тимчасовий доступ до речей і документів із виїмкою, М. Руденко стверджує, що ці процесуальні дії носять виключно

забезпечувальний характер. Тому, на його думку, тимчасовий доступ до речей і документів не можна відносити до кола слідчих дій, оскільки останні складаються із сукупності пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, проводяться уповноваженим особами у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їхні джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки цих доказів. Натомість, у результаті провадження тимчасового доступу до речей і документів слідчий тільки отримує об'єкти, які в подальшому підлягають огляду або експертному дослідженню [187, с. 144].

У свою чергу, Н. П. Кушнір обґрунтовує протилежну думку та зауважує, що як заходи забезпечення кримінального провадження, так і слідчі дії є засобами кримінально-процесуального примусу, тому мають забезпечувальний характер. Відмежування заходів забезпечення кримінального провадження від слідчих дій необхідно здійснювати, виходячи із сутності процесуальної дії, яка обумовлюється тією метою, що є пріоритетною під час її реалізації. Так, метою перших є забезпечення виконання сторонами та учасниками кримінального провадження обов'язків, покладених на них. Пріоритетною метою слідчих дій є отримання (збирання) або перевірка вже отриманих доказів. У зв'язку із цим, автор вважає, що тимчасовий доступ до речей і документів необхідно віднести до слідчих дій, оскільки його метою є отримання (збирання) або перевірка вже отриманих доказів. До того ж його віднесення до слідчих дій має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки надасть органу досудового розслідування можливість доручати його проведення оперативним підрозділам та іншим органам досудового розслідування в порядку ст. 40 КПК України [100, с. 81].

Ми цілком поділяємо наукову точку зору тих учених, які тимчасовий доступ до речей і документів вважають за доцільне віднести до слідчих (розшукових) дій, а не до заходів забезпечення кримінального провадження, як це зроблено законодавцем.

Відповідно до попереднього КПК України 1960 р., виїмка будь-яких предметів і документів за загальним правилом здійснювалася на підставі постанови слідчого, проте, передбачалися й певні винятки, зокрема, у зв'язку зі змінами, що вносилися до цього КПК впродовж періоду його дії. Так, в остаточній редакції КПК України 1960 р. виїмка документів, що становлять державну таємницю, проводилася за вмотивованою постановою судді [146], так само як і виїмка документів, що становлять банківську таємницю [144]. Також КПК України 1960 р. передбачався окремий порядок проведення виїмки в приміщеннях, що їх займають дипломатичні представництва, а також у приміщеннях, де проживають члени дипломатичних представництв та їх сім'ї, які користуються правом дипломатичної недоторканності, а саме за згодою дипломатичного представника з обов'язковою присутністю прокурора й представника Міністерства закордонних справ. Крім того, Законом України від 21.06.2001 р. «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» [152] було запроваджено судовий контроль при застосуванні примусової виїмки з житла чи іншого володіння особи, при накладенні арешту на кореспонденцію й знятті інформації з каналів зв'язку. Відтак, зазначені види виїмки здійснювалися лише за вмотивованою постановою судді, винесеною на підставі подання слідчого, погодженого з прокурором. Надалі у 2006 р. було запроваджено судовий контроль за вилученням документів виконавчого провадження [148], а згідно з останніми змінами, внесеними до КПК 1960 р., й вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських та/або бухгалтерських документів здійснювалося за вмотивованою постановою судді [145].

Натомість, відповідно до положень чинного КПК України 2012 р., тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів здійснюється не інакше як на підставі ухвали слідчого судді чи суду. При цьому, тимчасовий доступ до охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах та документах, до якої відносяться в тому числі відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій, банківську таємницю, державну таємницю та ін.,

може надаватися слідчим суддею чи судом виключно у разі, якщо сторона кримінального провадження, крім обставин, передбачених ч. 5 ст. 163 КПК, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів (ч. 6 ст. 163 КПК України).

У цьому аспекті слід зазначити, що в умовах практичної реалізації інституту тимчасового доступу до речей і документів неабияке значення має забезпечення балансу між засадами таємниці спілкування, недоторканності житла чи іншого володіння особи, недоторканності права власності та вимоги щодо швидкості, повноти та неупередженості проведення розслідування. Цей баланс, як доречно акцентує увагу Т. О. Кузубова, з чим ми погоджуємося, забезпечувала процесуальна форма виїмки за КПК 1960 р. в остаточній редакції, яка поєднала тривалу процедуру судового контролю при вилученні низки речей і документів, визначених законодавцем відповідно до напряму розвитку держави, та зберегла процесуальну самостійність слідчого щодо виїмки за його постановою всіх інших речей і документів. Відтак, розмежування речей і документів на ті, що вилучаються з дозволу слідчого судді, суду, та на ті, що вилучаються за постановою слідчого, може вирішити низку проблемних питань, виявлених практикою застосування тимчасового доступу до речей і документів [97, с. 121].

Стосовно права звернення із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (до слідчого судді під час досудового розслідування чи до суду під час судового провадження), то таке право, згідно з ч. 1 ст. 160 КПК України, надається сторонам кримінального провадження. При цьому, слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором. У зв'язку із цим, окремими науковцями справедливо ставиться питання: чому потерпілий, яким є фізична або юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, позбавлений подібного права. За загальним правилом (п. 19 ст. 3 КПК України), потерпілий, його

представник та законний представник відноситься до сторони кримінального провадження лише у випадках, установлених КПК, однак, такі випадки прямо не встановлені [34, с. 294]. Зокрема, це стосується приватного обвинувачення та відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. В цьому контексті вбачається явна нерівність у правах потерпілого та підозрюваного, а також порушення засади змагальності.

Особливої актуальності окреслена проблематика набуває у зв'язку із тим, що потерпілому завдається шкода, а здійснити певні дії з метою реалізації забезпечення відшкодування шкоди за пред'явленим цивільним позовом він не має можливості. З огляду на це, вченими пропонується задля виключення будь-яких непорозумінь прямо передбачити у ст. 160 КПК України право потерпілого звертатися до слідчого судді та суду із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Однак, на нашу думку, така пропозиція є дещо поспішною, оскільки виконувати процесуальні дії у кримінальному провадженні повинні лише особи, які його безпосередньо ведуть. Якщо ж потерпілий виявить бажання, щоб слідчий провів певну процесуальну дію, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 56 КПК України він має право звернутися до слідчого, прокурора з клопотанням про її проведення. У разі відмови у задоволенні такого клопотання потерпілий на підставі п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України має право звернутися до слідчого судді зі скаргою на таке рішення слідчого, прокурора.

З огляду на викладене, вважаємо, що з метою досягнення рівності у правах потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого в даному питанні *доцільно у главі 15 КПК України словосполучення «сторона кримінального провадження» заміни на слідчого, прокурора у відповідному відмінку.*

Далі звернемо увагу на вимоги до клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які визначені у ч. 2 ст. 160 КПК України. Зокрема, у клопотанні зазначаються: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини

статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати; 4) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 6) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою них, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; 7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження [90].

Стосовно вимог закону щодо змісту клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, то ст. 160 КПК України не передбачає необхідності зазначення в ньому даних про особу, яка має надати доступ до речей і документів. На практиці органи досудового розслідування нерідко такі відомості в клопотанні не надають, однак, в ухвалі слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів ці відомості мають бути зазначені обов'язково (п. 4 ч. 1 ст. 164 КПК), а ч. 1 ст. 163 КПК передбачає, що слідчий суддя має здійснити судовий виклик такої особи. Тому погоджуємося з тим, що необхідно визнати правильною практику слідчих суддів, які вимагають від прокурора або іншого учасника кримінального провадження, який звернувся із клопотанням, обов'язкового викладення цих відомостей у клопотанні, посилаючись на вказані норми закону, а в протилежному випадку відмовляють у задоволенні таких клопотань, оскільки по суті без вказівки на особу, яка має надати доступ до речей і документів, таке клопотання є безпредметним, тому не може бути визнане обґрунтованим [133, с. 236, 239]. До того ж, як справедливо додає О. Подковський, це унеможливило повідомлення належним чином слідчим суддею володільця речей чи документів про час та місце розгляду клопотання, чим порушуються його права. Автор пропонує доповнити ст. 160 КПК нормою щодо обов'язкового

зазначення адреси, де має виконуватися тимчасовий доступ, а не лише назви фірми, організації [136, с. 61], з чим теж слід погодитися.

Беручи до уваги викладене вище, вважаємо, що відомості, які повинні міститися в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів, необхідно привести у відповідність до вимог, що пред'являються до ухвали слідчого судді. З цією метою *пропонуємо ч. 2 ст. 160 КПК України викласти у новій редакції:*

«2. У разі необхідності провести тимчасовий доступ до речей і документів сторона кримінального провадження звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити такі відомості:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

3) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

4) прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи або назва (повна або скорочена відповідно до установчих документів), юридична адреса підприємства, організації чи установи, у володінні якої знаходяться речі і документи;

5) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати;

6) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;

б) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і

документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;

7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження.

Разом з тим, ст. 160 доцільно доповнити додатковою частиною 3, яку викласти в наступній редакції:

«3. Слідчий, прокурор або особа зі сторони захисту зобов'язані до клопотання додати оригінали документів або належним чином завірені їх копії та інші матеріали, якими обґрунтовується таке клопотання, а також витяг або копію витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання».

Що ж стосується розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів, необхідно зазначити, що КПК України не встановлює строк розгляду слідчим суддею, судом такого клопотання, на що вже неодноразово звертали увагу вчені [32, с. 32; 133, с. 236; 136, с. 62; 213, с. 20]. При цьому, як слушно зауважується окремими з них, оскільки існує два порядки розгляду слідчим суддею, судом клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, то й строки їх розгляду мають різнитися. Зокрема:

– перший порядок полягає в тому, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі та документи. У такому випадку доцільно призначити клопотання до розгляду у строк, необхідний для отримання такою особою повістки про судовий виклик;

– другий порядок застосовується, якщо стороною, яка звернулася з клопотанням, доведено наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. У такому випадку клопотання розглядається слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться, й, враховуючи реальну загрозу зміни або знищення речей і документів, має бути розглянуте невідкладно [133, с. 238; 220].

З приводу цього у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05.04.2013 р. зазначено, що клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів повинні почати розглядати не пізніше трьох днів із дня надходження їх до суду [153].

Зважаючи ж на те, що КПК України зобов'язує слідчого суддю, суд здійснити судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати для участі у розгляді відповідного клопотання, за винятком випадків, коли існує реальна загроза зміни або знищення речей і документів (ч.ч. 1, 2 ст. 163 КПК), а отримати повістку про виклик особа має завчасно, за загальним правилом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом (ч. 8 ст. 135 КПК), триденний строк, який встановлюється Вищим спеціалізованим судом для початку розгляду клопотання, вбачається недостатнім. Оптимальним, на наш погляд, з урахуванням у тому числі й часу на направлення та отримання особою повістки про судовий виклик, є п'ятиденний строк для початку розгляду клопотання. До речі, такий строк для початку розгляду клопотання пропонує й О. Подковський [136, с. 62].

Ураховуючи вищезазначене, а також необхідність вирішення цього питання на законодавчому рівні, *пропонуємо ч. 1 ст. 163 КПК України доповнити наступним положенням: «Клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів розглядається не пізніше п'яти днів із дня його надходження до слідчого судді, суду. У разі можливої зміни або знищення речей і документів, що обґрунтовується у клопотанні, його розгляд здійснюється без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться, невідкладно».* Тобто на слідчого, прокурора покладається обов'язок довести реальну загрозу того, що речі і документи можуть бути пошкоджені, сховані, знищені та ін. При цьому, за слушним зауваженням І. В. Гловюк та

С. В. Андрусенко, реальність загрози є оцінною категорією, що значно ускладнює її застосування на практиці [34, с. 294]. З цього питання О. Ю. Татаров зазначає, що можливість доведення наявності такої загрози є не завжди. Зокрема, це стосується проваджень, які щойно розпочаті і ще не проведено достатніх слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, результати яких могли б довести слідчому судді, що особа, яка не є підозрюваною та у володінні якої перебувають документи, важливі для розслідування, може свідомо їх замінити чи знищити з метою уникнення відповідальності (або сприяння у цьому іншим особам) [215, с. 184].

Крім того, в узагальненій судовій практиці звернено увагу на те, що чинним КПК України не врегульовано, яким чином сторона, яка звернулася із клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів, повинна доводити наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. Лише вказується, що підстави, на які у клопотанні посилається сторона кримінального провадження, повинні бути досліджені та оцінені за внутрішнім переконанням судді, у кожному конкретному випадку виходячи з належності, достатності та допустимості доказів, зібраних органом досудового розслідування на підтвердження вказаних обставин [227].

Щодо відсутності чіткої регламентації порядку доведення достатніх підстав, що існує реальна загроза знищення речей та документів, зазначають й М. А. Погорецький та О. І. Коровайко [133, с. 236]. У зв'язку з цим, погоджуємося з тією позицією, що для звернення з клопотанням до слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів достатньо розумної підозри про можливість зміни або знищення речей і документів особою, у володінні якої вони знаходяться. Насамперед, відповідь на це питання можливо знайти, враховуючи вчинення особою конкретного виду кримінального правопорушення, з чого і випливає значення речей і документів для встановлення обставин у провадженні. Тобто існування загрози, зокрема, її ступінь, повинно оцінюватися залежно від усієї

сукупності обґрунтованості клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, а також підтверджуватися відповідними матеріалами. Інакше кажучи, таке клопотання не повинно бути формальним, а підтверджуватися дійсними і наявними доказами, що надасть слідчому судді, суду змогу його задовільними без жодних сумнівів. У такому разі можна вести мову про законність та обґрунтованість прийнятого рішення.

За загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 163 КПК після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. Водночас, на практиці, наприклад, щоб отримати ухвалу слідчого судді про тимчасовий доступ до відомостей про відкриті банківські рахунки, рух коштів по них, кредитні справи, що зберігаються в банківських установах, необхідно дочекатись явки до суду представника банківської установи. При цьому, явка до органу досудового розслідування та суду такого представника установи, що не має представництва у регіоні, де здійснюється розслідування, виглядає сумнівною (ніяким чином не гарантованою) [215, с. 184]. Так само через відсутність у більшості регіонів держави представництв оператора мобільного зв'язку не може бути забезпечено участь представника оператора в судовому засіданні, на що теж звертається увага окремими науковцями [66, с. 187; 243, с. 182]. Тож, поділяємо думку з приводу того, що ця проблема може бути вирішена шляхом виключення із ч. 4 ст. 163 КПК України вказівки на неприбуття без поважних причин, оскільки в окремих випадків таке положення унеможливорює розгляду клопотання. При цьому, слід уточнити про неприбуття належним чином повідомленої особи, підтвердження чого має міститися у матеріалах, доданих до клопотання [34, с. 294].

До того ж, М. П. Климчук зауважує, що жодної процедури отримання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання, тощо, КПК

України не передбачає навіть для випадків невідкладності її отримання (терористичний акт, запобігання вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину, тощо). Тому з метою підвищення оперативності здобуття інформації про зв'язок автор пропонує виокремити особливості процедур у виняткових невідкладних випадках. У зазначених випадках, наприклад, пов'язаних із врятуванням життя людей, запобіганням, припиненням та розслідуванням тяжкого або особливо тяжкого злочину, тимчасовий доступ до визначеної в п. 7, 8 ч. 1 ст. 162 цього кодексу інформації, яка міститься в речах і документах, може бути проведений до постановлення ухвали слідчого судді з подальшим відповідним зверненням до суду за аналогією з порядком проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до ст. 250 КПК України [66, с. 187]. Аналогічний порядок запропонували й С. С. Чернявський та В. О. Фінагеев [243, с. 184].

Таким чином, зволікання з вилученням речей і документів може призвести до їх втрати, що негативно впливає на об'єктивність результатів досудового розслідування, встановлення усіх обставин вчинення кримінального правопорушення, а також забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Тому пропонуємо ст. 159 КПК України доповнити додатковою частиною 3 наступного змісту:*

«3. Слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді провести тимчасовий доступ до речей і документів у разі, коли затримка в його застосуванні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення, їх знищення, спотворення чи втрати. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після його застосування звернутися з клопотанням про проведення тимчасового доступу до речей і документів до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 160 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для його застосування без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого або слідчий суддя

відмовить у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, встановлені внаслідок його застосування докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу».

З урахуванням того, що тимчасовий доступ до речей і документів передбачає декілька форм або способів його реалізації, у клопотанні необхідно зазначити конкретну форму тимчасового доступу, особливо обґрунтовуючи необхідність вилучення речей чи документів. Адже як свідчить судова практика, відсутність такого обґрунтування є однією з підстав відмови у задоволенні клопотання [231; 221].

До того ж при обранні такої форми тимчасового доступу до речей і документів як їх вилучення необхідно враховувати її виключний характер, про який зазначається у ч. 7 ст. 163 КПК України та п. 18 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05.04.2013 р. [153].

В ухвалі про тимчасовий доступ до речей і документів також повинно бути чітко зазначено, на що дає дозвіл слідчий суддя чи суд — на ознайомлення з речами та документами, виготовлення їх копій чи вилучення речей і документів. Хоча судова практика з цього питання є неоднозначною, про що і зазначається в узагальненні судової практики [227]. На це також звертається увага в наукових джерелах, наприклад, наявні випадки, коли слідчим суддею, судом надається тимчасовий доступ у одній із форм без належного обґрунтування обрання форми або навіть без зазначення форми тимчасового доступу [176, с. 353–356]. Дійсно, така ситуація може призвести до порушення прав особи, а отримані докази будуть визнані судом недійсними.

Зважаючи на обмеженість певним строком дії ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, строк дії якої не може перевищувати одного місяця з дня постановлення (п. 7 ч. 1 ст. 164 КПК України), у науковій літературі слушно звертається увага на проблемні аспекти порядку його здійснення при направленні запиту про міжнародну правову допомогу. Оскільки, зважаючи на складність і тривалість процедури складання, погодження та направлення до відповідної іноземної країни відповідних документів і запиту про міжнародну правову допомогу, які в тому числі мають супроводжуватися засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою запитуваної сторони або визначеною відповідним міжнародним договором, строк дії ухвали слідчого судді на проведення тимчасового доступу до речей і документів може сплинути раніше, ніж запит дійде до безпосереднього виконавця в іноземній країні. Як діяти у таких випадках законом не передбачено [182, с. 63–64]. До того ж указану процедуру ускладнює й необхідність виклику особи, у володінні якої знаходяться речі й документи, в суд для її участі в розгляді клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 1 ст. 163 КПК України).

Крім того, згідно з ч. 1 ст. 165 КПК України, володілець речей або документів зобов'язаний надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, вказаній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду. У зв'язку з цим, виникає цілком закономірне питання: яким чином у клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів вказати прізвище, ім'я та по батькові особи, яка виконуватиме тимчасовий доступ до речей і документів у порядку міжнародного співробітництва? Тож правомірною можна вважати відмову володільця надати зазначені в ухвалі речі та документи іншій особі, яка не указана в ухвалі [100, с. 81].

Відтак, дієвість тимчасового доступу як заходу забезпечення цивільного позову, здійснюваного в межах міжнародного співробітництва, нівелюється законодавчою неврегульованістю окресленого питання та потребує відповідного окремого дослідження та якнайшвидшого вирішення.

У цьому сенсі, на думку Г. В. Рось, в КПК України доцільно було б передбачити або більш тривалі строки дії відповідної ухвали слідчого судді, або ж принаймні можливість їх продовження, чи взагалі в ухвалі слідчого судді не вказувати строк її дії, якщо така ухвала необхідна для проведення процесуальної дії в рамках міжнародного співробітництва [182, с. 64]. Однозначно не можна підтримати таку точку зору. Вважаємо, що строк дії такої ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів у межах міжнародного співробітництва повинен розпочинатися не з моменту її винесення, а з моменту отримання відповідним органом іноземної держави.

Наступною законодавчою прогалиною є те, що у КПК України не закріплено чіткого переліку об'єктів, щодо яких може бути надано тимчасовий доступ, а які мають отримуватися шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб (ч.ч. 2, 3 ст. 93 КПК). З цього питання, беручи до уваги зміст положень ч. 1 ст. 86, ч.ч. 2 та 3 ст. 93 КПК України, Вищий спеціалізований суд указує, що при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів слід враховувати застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК) під час отримання доступу до речей і документів, що може здійснюватися у випадках, якщо: 1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи; 2) речі та документи, згідно зі ст. 162 КПК, містять охоронювану законом таємницю, і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК України [153].

Важливим практичним аспектом є виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, адже право на тимчасовий доступ має лише особа, яка безпосередньо вказана у резолютивній частині ухвали (ч. 1 ст. 165 КПК України). Стосовно ж того, чи має право слідчий або прокурор доручити виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів працівникам оперативних підрозділів, однозначно можна констатувати, що ні. Така заборона прямо випливає з вимог п. 3 ч. 2 ст. 40 та ч. 2 ст. 41 КПК України. Проте, незважаючи на це, у п. 17.2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 05.04.2013 р. зазначено, що слідчий наділений повноваженнями надавати іншій особі доручення на здійснення тимчасового доступу до речей і документів. Тому беззаперечно погоджуємося з позицією С. Є. Абламського, який констатував, що таке положення Листа ВССУ явно суперечить вимогам КПК України й не може бути реалізоване на практиці [3, с. 242]. До того ж, відповідно до положень ст. 1 КПК України, листи ВССУ не мають статусу складової частини кримінального процесуального законодавства [206], а тому мають лише рекомендаційний характер.

У практичній площині належній реалізації такого заходу як тимчасовий доступ до речей і документів, а отже, і забезпеченню цивільного позову, сприяє й норма закону, що передбачає надання слідчим суддею, судом дозволу на проведення обшуку з метою відшукання та вилучення певних речей і документів у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ (ч. 1 ст. 166 КПК), що беззаперечно є позитивним надбанням чинного законодавства.

Резюмуючи проведені дослідження, можна стверджувати, що одноманітній та ефективній реалізації положень КПК України щодо

здійснення тимчасового доступу до речей і документів, у тому числі його проведення з метою забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні, сприятимуть запропоновані вище зміни та доповнення.

3.3 Тимчасове вилучення та арешт майна як захід забезпечення цивільного позову

У практичній площині в системі заходів забезпечення цивільного позову найбільш дієвим є арешт майна, який може накладатися, зокрема, й на тимчасово вилучене майно. Останній захід так само забезпечує виконання цивільного позову, принаймні на проміжному його етапі.

Відповідно до ч. 1 ст. 167 КПК України, тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене в частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення [90].

Тимчасове вилучення майна, як слушно зауважується в науковій літературі, є короткотривалим заходом забезпечення кримінального провадження, що й логічно обумовлює його назву. Його застосування розраховане на невідкладні випадки, коли у підозрюваного або осіб, у володінні яких воно перебуває, необхідно вилучити майно з метою подальшого вирішення слідчим суддею питання про його арешт. Сутність тимчасового вилучення майна полягає у здійсненні його фактичного вилучення з метою попередити його знищення, розпорядження ним, припинити кримінальне правопорушення, тощо, задля забезпечення можливості подальшого арешту майна, клопотання про що має бути подано слідчим, прокурором не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна [89, с. 287; 99, с. 302].

Таким чином, тимчасове вилучення майна, безумовно, можна вважати одним із дієвих заходів забезпечення подальшого відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, зокрема, й шляхом пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. Тому прокурору, як процесуальному керівнику досудового розслідування, необхідно приділяти увагу неухильному додержанню процесуальних вимог із питань регулювання інституту тимчасового вилучення майна.

Згідно з ч. 2 ст. 167 КПК України, тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей, тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майном, в яке їх було повністю або частково перетворено [99, с. 302].

Указані положення КПК України, за дослідженням А. В. Дрозд, діють зі змінами від 18.04.2013 р. і є більш практично значимими, адже до того часу законодавець передбачав можливість тимчасового вилучення майна лише підозрюваного, що на практиці не дозволяло в повній мірі досягти мети цього заходу, а саме запобігти протиправному відчуженню, знищенню, псуванню, приховуванню та іншому негативному впливу на майно. На сьогодні тимчасово вилучити можна майно незалежно від того, хто є його власником чи в користуванні або розпорядженні кого воно перебуває. У першу чергу таке майно повинно мати значення для кримінального провадження, по-друге, відповідати вимогам ч. 2 ст. 167 КПК України [46, с. 79].

Ще до внесення згаданих до КПК України змін від 18.04.2013 р. Ю. М. Мирошниченко зазначав, що буквальне тлумачення досліджуваних норм КПК у правозастосовчій практиці створило хибне уявлення про те, що майно, яке відповідає зазначеним критеріям, може вилучатися виключно у підозрюваного, в місці чи у особи, до яких він має особистий чи опосередкований доступ і реальну можливість розпорядитися певними речами з метою перешкоджання кримінальному провадженню. Зумовлювалося це тим, що на той час у ч. 1 ст. 167 КПК йшлося про позбавлення саме підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном. Проте, часто таке майно на час його вилучення знаходилося у володінні, зокрема, й правомірному, інших осіб, які нерідко гадки не мали про його походження, а сам підозрюваний міг бути позбавлений фактичної можливості розпорядження цим майном. Разом з тим, існувала вірогідність того, що особи, у яких воно знаходиться, могли вчинити певні дії з майном підозрюваного. З огляду на це, автором пропонувалося в ч. 1 ст. 167 КПК слово «підозрюваного» замінити словом «особи», оскільки майно, яке відповідає критеріям ч. 2 ст. 167 КПК, повинно вилучатися незалежно від того, хто є його власником [116, с. 311]. Чинна ж редакція норми ч. 1 ст. 167 КПК України вирішила аналізовану проблему, адже вона містить пряму вказівку на можливість позбавлення володіти, користуватися та розпоряджатися майном не лише підозрюваного, обвинуваченого, а й інших осіб, у володінні яких перебуває відповідне майно.

У контексті досліджуваного питання доречно буде зазначити, що необхідність внесення змін до ст. 167 КПК України пояснювалася необхідністю удосконалення чинного законодавства у сфері відповідальності за корупційні діяння. Автори відповідного законопроекту вказували на необхідність створення дієвого механізму мінімізації збитків, завданих державі унаслідок корупційних діянь, зокрема, шляхом запровадження конфіскації майна, отриманого внаслідок вчинення таких злочинів [150]. У той же час, на переконання А. Е. Руденко, зміни, внесені до КПК України

Законом України від 18.04.2013 р. № 222-VII [151], мали своїм наслідком виникнення цілої низки наукових проблем. Зокрема, викладене стосується процесуального статусу «особи, у володінні якої перебуває майно, зазначене у ч. 1 ст. 167 КПК України». Зумовлено це тим, що глава 3 КПК України «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» не містить згадки про таку особу, тому залишаються невизначеними її права та обов'язки [184, с. 30].

Тривалість часу, протягом якого майно вважається тимчасово вилученим, обмежено, оскільки в подальшому слідчий, прокурор зобов'язаний звернутися з клопотанням до слідчого судді про накладення арешту на вилучене майно. Тож необхідність запровадження в КПК України відповідних положень, якими врегульовано питання арешту майна, зумовлено тим, що він, будучи одним із заходів забезпечення кримінального провадження, покликаний сприяти посиленню захисту конституційних прав суб'єктів кримінально-процесуальних відносин як від наслідків злочину, так і від неправомірних дій у зв'язку з кримінальним провадженням [222, с. 38].

Із аналізу матеріалів кримінальних проваджень вбачається, що найбільш поширеними заходами щодо забезпечення цивільного позову є саме накладення арешту на майно або грошові кошти і заборона вчиняти певні дії. На жаль, як засвідчує практика, не завжди арешт грошових коштів є найбільш ефективним заходом забезпечення позовних вимог, оскільки грошові кошти на рахунках до моменту судового розгляду часто просто відсутні або перераховані на інші рахунки в інші банки [81; 140, с. 34].

Згідно з ч. 1 ст. 170 КПК, арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому КПК порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої

неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна до скасування арешту майна у встановленому КПК України порядку [90].

Відповідно до вимог КПК України, арешт майна може також передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його. Однак, таку заборону необхідно обґрунтувати, в протилежному випадку у відповідному клопотанні буде відмовлено. На підтвердження цього можна навести ухвалу колегії суддів Оболонського районного суду міста Києва, в якій суд дійшов висновку про недоведеність того, що заборона обвинуваченому та його довіреним особам здійснювати будь-які правочини, що стосуються відчуження рухомого, нерухомого та іншого майна і грошових коштів, може призвести до зникнення, втрати, знищення, перетворення, пересування, відчуження майна і такі дії можуть спричинити шкоду охоронюваним законом інтересам потерпілого, а відтак, в задоволенні цієї частини клопотання має бути відмовлено [234].

Слідчий суддя, суд під час судового провадження накладає арешт на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у частині другій ст. 167 КПК, а отже, поряд із забезпеченням цивільного позову або можливої конфіскації майна самостійною метою його арешту є збереження доказів [116, с. 311].

Відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК, арешт майна допускається з метою забезпечення:

- збереження речових доказів;
- спеціальної конфіскації;
- конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Тож аналіз наведеної законодавчої дефініції дає можливість відзначити, що однією з цілей арешту майна саме і є забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Про таку мету застосування арешту майна як забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна в кримінальному провадженні, що стосуються розслідування кримінальних правопорушень, за які може бути застосовано додаткове покарання у вигляді конфіскації майна (ст. 59 КК України), зазначається і в науковій літературі [89, с. 290; 92, с. 439]. Тож при відсутності коштів на рахунках можливим залишається накладення арешту на інше майно за відповідної наявності такого.

Відповідно до положень кримінального процесуального закону, арешт може бути накладено на:

а) рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна;

б) майно у вигляді речей, документів, грошей, якщо вони відповідають критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК, тобто є достатні підстави вважати, що вони:

– підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

– призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

– є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;

– одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та (або) є доходами від них або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

При цьому, згідно з ч. 10 ст. 170 КПК України, не може бути арештоване майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів [244].

До того ж не підлягають конфіскації, а тому і не підлягають з цією метою арешту, предмети першої необхідності, що використовуються особою і членами її родини. Перелік цих предметів визначено в додатку до Кримінального кодексу України.

Безперечно, позитивним у чинному законодавстві є те, що в КПК України чітко передбачено перелік майна, на яке може бути накладений арешт, на чому зауважують й інші автори [16, с. 379; 99, с. 303–304]. Проте, виходячи із розуміння дефініції арешту майна, С. М. Смоков вважає, що законодавець дуже широко тлумачить поняття «арешт майна», а саме що слід відносити до майна [199, с. 629].

У межах дослідження звернемо увагу на частини 11, 12 ст. 170 КПК України, в яких передбачено, що заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна, тобто настання наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню. При цьому, не допускається заборона використання житлового приміщення, в якому на законних підставах проживають будь-які особи [90]. Таким чином, Г. М. Куцкір акцентує увагу на те, що норма ч. 12 ст. 170 КПК України, яка закріплює неприпустимість заборони використання зазначених житлових приміщень, містить виняток із загального правила користування та розпорядження майном, передбаченого ч. 11 ст. 170 КПК України [99, с. 303].

З метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільного позову), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди арешт, відповідно до ч. 6 ст. 170 КПК України, накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження [90].

Необхідність арешту майна обумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу зумовить труднощі чи неможливість виконання вироку в частині забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову чи перешкоджатиме встановленню істини внаслідок того, що таке майно може бути приховане, відчужене чи пошкоджене [19, с. 377; 91, с. 387]. При цьому, припущення стосовно того, що майно, яке підлягає стягненню, може бути приховане або відчужене, повинно впливати з конкретних фактів (спроби приховати речі, оголошення про продаж нерухомості, відмова або ухилення від добровільного відшкодування шкоди за позовом, тощо) [197, с. 352]. Тим не менш, слід ураховувати й те, що матеріально-правові підстави застосування накладення арешту на майно залежать від виду майнових стягнень, для забезпечення яких застосовується цей захід примусу [222, с. 52].

Водночас, обсяг і вид майна, на яке може бути накладено арешт, перебувають у залежності від мети арешту. Так, під час забезпечення цивільного позову майно підлягає арешту залежно від грошового виразу розміру майнової та/або моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням. При цьому,

необхідно враховувати особливість визначення розміру арешту майна при вчиненні злочину декількома особами (повинен враховуватися ступінь вини кожного із співучасників). Солідарна ж відповідальність із відшкодування шкоди настає у тому випадку, коли особи, які вчинили кримінальне правопорушення, об'єднані спільним злочинним наміром, а заподіяна шкода стала наслідком їхніх спільних дій [82, с. 72–73].

З метою встановлення майна чи коштів, на які може бути накладено арешт, слідчий або прокурор може направити запити в Бюро технічної інвентаризації, нотаріальні контори, державне підприємство «Інформаційний центр», управління державного архітектурно-будівельного контролю місцевих держадміністрацій, банківські установи, органи Державної комісії з цінних паперів, Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України Держкомстату України, Український центр сертифікатних аукціонів та його регіональні відділення, Державну інспекцію судноплавного нагляду та її структурні підрозділи на місцях, страхові організації. Оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання, мають бути додані до клопотання [91, с. 388].

Доречно буде зазначити, що ч.1 ст.29 КПК України 1960 р. зобов'язувала орган дізнання, слідчого, прокурора і суд вжити заходів до забезпечення цивільного позову за наявності достатніх даних про те, що злочином завдана матеріальна шкода або понесені витрати закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочину. Також згідно з ч. 3 ст. 29 КПК України 1960 р. при провадженні в кримінальній справі про злочин, за який може бути застосована додаткова міра покарання у вигляді конфіскації майна, орган дізнання, слідчий, прокурор зобов'язані були вжити заходів до забезпечення можливої конфіскації майна обвинуваченого [96].

Натомість, чинний КПК України, до внесення до нього змін Законом № 772–VIII від 10.11.2015 р., такого прямого зобов'язання щодо забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна не містив. Однак, після внесення відповідних змін подібний до КПК України 1960 р.

обов'язок слідчого, прокурора все ж з'явився. Тож натепер, відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема, шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб [90].

До того ж у чинній редакції ст. 170 КПК України прописано й відповідне повноваження суду, а саме: «у разі задоволення цивільного позову або стягнення з юридичної особи розміру отриманої неправомірної вигоди суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про арешт майна для забезпечення цивільного позову або стягнення з юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, доведеного розміру отриманої неправомірної вигоди до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше» [90].

Щодо попереднього арешту майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах у порядку, передбаченому абзацом 2 частини 2 статті 170 КПК України, то дане положення було внесено до КПК України на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [147]. Зазначений закон був прийнятий з метою удосконалення антикорупційного законодавства в частині функціонування Національного антикорупційного бюро, Національного агентства з питань запобігання корупції, системи прокуратури України, а також усунення неузгодженостей в законах, прийнятих 14 жовтня 2014 року, які є перешкодою для реалізації антикорупційного пакету законів [184, с. 56–57].

Відповідно до ч. 9 ст. 170 КПК України, у невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої

конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погодженого прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна. Якщо у визначений цією частиною термін прокурор не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі [90].

У зв'язку з цим, окремими науковцями слушно ставиться питання, чому механізм попереднього характеру арешту майна, який натепер може застосовуватися у невідкладних випадках лише з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину, не може бути поширений, по-перше, на інші кримінальні провадження, а, по-друге, на випадки необхідності забезпечення цивільного позову? Це було б логічним, зокрема, у тих випадках, коли прокурор пред'являє позов в інтересах держави, а також в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, оскільки це більш оперативно перешкоджало б ризикам можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження майна [33, с. 158–159].

Доречно звернути увагу й на положення ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження», у якій передбачено, що арешт майна, який застосовується для забезпечення реального виконання рішення, зокрема, про

забезпечення цивільного позову, здійснюється шляхом винесення постанови про арешт майна або про опис та арешт майна, а в разі необхідності обмежується право користування майном, про що виноситься окрема постанова або зазначається про таке обмеження в постанові про арешт [143].

Оскільки метою застосування арешту майна є забезпечення можливості конфіскації майна або цивільного позову, слід пам'ятати, що сторона кримінального провадження, яка подає клопотання про арешт майна, зобов'язана навести підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна (правову кваліфікацію правопорушення, яке передбачає покарання у вигляді конфіскації майна; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди). У свою чергу, слідчий суддя, задовольняючи клопотання про накладення арешту на майно, зобов'язаний навести ці підстави у своєму рішенні. При цьому, слід враховувати те, що розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, встановлюється, виходячи з фактичної вартості викраденого чи пошкодженого майна. Вартість такого майна необхідно визначати з урахуванням його фактичного стану на момент вчинення кримінального правопорушення, а не на момент його набуття потерпілим. У провадженнях щодо кримінальних правопорушень економічної спрямованості визначення розміру шкоди здійснюється на підставі ревізії, інвентаризації, аудиту та бухгалтерської експертизи [31; 91, с. 388].

Враховуючи вищезазначену мету арешту майна, вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, має бути співмірною з розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, тобто має відповідати розміру цивільного позову. Якщо метою арешту майна є забезпечення конфіскації, то вартість арештованого майна має узгоджуватись із санкцією статті, яка передбачає покарання за злочин, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа [226].

Положення закону щодо співмірності вартості майна, яке належить арештувати, при пред'явленні цивільного позову з розміром шкоди, завданої

кримінальним правопорушенням (ч. 4 ст. 171 КПК), має важливе значення для забезпечення майнових прав та інтересів особи, на майно якої накладається арешт. Воно обумовлене принципом пропорційності втручання у права людини у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження, зміст якого розкрито у прецедентній практиці ЄСПЛ. Термін «співмірність» слід розуміти не як тотожність, а як однопорядковість розміру шкоди і вартості майна, їх відповідність. Згідно з практикою ЄСПЛ, для того, щоб втручання в право власності вважалось допустимим, воно повинно не лише служити законній меті в інтересах суспільства, а має бути розумна співмірність між використовуваними інструментами і тією метою, на яку спрямований будь-який захід, що позбавляє особу власності або обмежує її право. Розумна рівновага має зберігатися між загальними інтересами суспільства та вимогами дотримання основних прав людини (рішення ЄСПЛ у справі «АГОСІ проти Об'єднаного Королівства») [252, с. 73–76]. Іншими словами, заходи щодо обмеження права власності, у тому числі арешт майна при здійсненні кримінального провадження (тобто його конкретний спосіб), мають бути адекватними меті їх застосування. При цьому, слід звернути увагу на те, що вимога співмірності вартості арештованого майна і розміру шкоди розрахована лише на випадки накладення арешту на майно з метою забезпечення цивільного позову. При арешті майна з метою забезпечення можливої конфіскації чи майна, що відповідає критеріям, передбаченим ст. 167 КПК, така вимога не діє [89, с. 294].

У такому ж напрямі йде і судова практика. Так, ухвалою слідчого судді Миколаївського районного суду Львівської області від 21.06.2013 р. відмовлено в задоволенні клопотання заступника начальника СВ Миколаївського РВ ГУМВС України у Львівській області про накладення арешту на майно підозрюваної Ж., а саме на житловий будинок загальною площею_2, який знаходиться за адресою_1, оскільки згідно з витягом з Реєстру прав власності на нерухоме майно вартість даного майна у декілька разів перевищує розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Крім того, цей житловий будинок є єдиним житлом підозрюваної Ж., у якому проживають й інші члени сім'ї, що в подальшому може вплинути на їхні права. Також при накладенні арешту на майно Ж. потрібно врахувати розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження. Це рішення було залишено без змін за результатами його перегляду в апеляційному порядку. Також ухвалою слідчого судді Балаклавського районного суду м. Севастополя від 14.03.2013 р. було відмовлено в задоволенні клопотання слідчого Балаклавського РВ ГУ МВС України в м. Севастополі про арешт майна, вилученого під час огляду місця події, оскільки обмеження права власності на майно, а саме його арешт, не відповідає вимогам розумності та не є співрозмірним з огляду на завдання кримінального провадження [226].

Вирішуючи питання про забезпечення позову, суд повинен в тому числі встановити, чи заслуговують уваги побоювання з приводу можливих несумлінних дій з боку особи, на майно якої накладається арешт, або інших осіб, які можуть протидіяти виконанню майбутнього судового рішення, ускладнити його, а то і зовсім зробити неможливим [80, с. 13; 19, с. 100].

Аналіз судової практики застосування слідчими суддями арешту майна засвідчує найбільш розповсюджені причини скасування відповідної ухвали слідчого судді, серед яких, зокрема, такі як відсутність належних підстав для арешту майна, невстановлення розміру шкоди і питання щодо наявності цивільного позову, співрозмірність обмеження права власності, невідповідність клопотання слідчого вимогам ст. 171 КПК України, порушення слідчим, прокурором строків на звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, тощо. Так, наприклад, слідчий суддя Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя задовольнив клопотання слідчого з ОВС СУ ДПтС у Запорізькій області про арешт майна ТОВ «К.» на суму 260000 грн., вилучених під час обшуку приміщень ТОВ «К.». Мотивував своє рішення тим, що наявні правові підстави для арешту майна, а саме: з метою забезпечення цивільного позову на суму 1040000 грн. та

запобігання втраті і зникненню майна або настанню інших наслідків, які можуть перешкоджати належному здійсненню кримінального провадження. Ухвалою апеляційного суду Запорізької області від 18.02.2013 ухвалу слідчого судді скасовано, оскільки при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя не зазначив, яким саме із критеріїв, зазначених у ч. 2 ст. 167 КПК України, відповідають речі, на які накладений арешт, та не навів жодного мотиву на підтвердження цього висновку. Крім того, не звернув увагу на те, що клопотання слідчого не відповідає вимогам кримінального процесуального закону, до нього не додано жодного документу на підтвердження належності вилученого майна саме ТОВ «К.». Також слідчий суддя не звернув уваги на порушення слідчим строків на звернення з клопотанням про арешт майна [226].

Ще одним таким прикладом є ухвала слідчого судді Оболонського району м. Києва від 15 квітня 2013 р., якою відмовлено в задоволенні клопотання про накладення арешту на майно. Зазначена ухвала мотивована тим, що слідчий та прокурор у судовому засіданні жодним чином не довели підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна. Крім того, з документів та матеріалів, якими обґрунтовується клопотання, зрозуміло, що контейнери були вилучені та передані на зберігання ДП «Бест Альтернатива», що, на думку слідчого судді, унеможлиблювало їх знищення, втрату чи пошкодження. При цьому, надавалися лише копії протоколів допиту свідків, які жодним чином не доводили наявність підстав для арешту майна [82, с. 75].

Натомість, прикладом правомірного обмеження права власності є рішення Європейського суду з прав людини від 5 травня 1995 р. у справі авіакомпанії ««Ейр Канада» проти Великобританії». Британська влада виявила на борту літака цієї авіакомпанії велику партію наркотиків і згідно з національним законодавством затримала його, наклавши арешт на літак, до виплати штрафних санкцій його власником. Водночас, Євросуд не побачив порушень конвенції, оскільки заходи, що були застосовані, відповідали

загальним інтересам боротьби із незаконною міжнародною торгівлею наркотиками та відповідали вимогам пропорційності [251].

Тож зазначені вище причини, які слугують підставою для повернення, відмови в задоволенні клопотання про накладення арешту на майно та скасування ухвал слідчого судді про накладення арешту на майно, обов'язково слід враховувати прокурору під час вирішення питання про погодження клопотання слідчого про накладення арешту на майно або самостійного складання та звернення до суду з таким клопотанням. Це слід робити в тому числі й з метою виключення відмов у їх задоволенні, адже в протилежному випадку нівелюватиметься й дієвість цього заходу забезпечення кримінального провадження взагалі та заходу забезпечення цивільного позову зокрема. Хоча відмова в задоволенні клопотання і не позбавляє права звертатися до суду з ним повторно, але, як правило, час упущений і майна вже немає. Це банальний, але, як показує практика, досить поширений приклад [80].

У цілому ж можна ствердити, що арешт майна є примусовим заходом, що забезпечує дієвість кримінального провадження, зокрема, шляхом реалізації можливості відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Необхідність арешту майна зумовлюється обґрунтованою підозрою вважати, що незастосування цього заходу або ж зумовить певні труднощі в реалізації можливості відшкодування шкоди, або ж взагалі призведе до неможливості виконання судового рішення в частині майнових стягнень.

Висновки до розділу 3

1. Визначено, що заходи забезпечення цивільного позову є різновидом заходів забезпечення кримінального провадження, мають специфічні ознаки, спрямовані на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також виконання судового рішення в частині майнових

стягань за пред'явленим цивільним позовом. Такими заходами, які більш ефективно сприяють забезпеченню цивільного позову, слід вважати тимчасовий доступ до речей і документів (зокрема, шляхом їх вилучення), тимчасове вилучення майна та арешт майна. Саме за допомогою зазначених трьох заходів можна встановити та вилучити матеріальні об'єкти (речі, гроші, цінні папери, тощо), які в подальшому за рішенням суду можуть бути спрямовані на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, за пред'явленим прокурором цивільним позовом.

Наголошено на необхідності у положеннях КПК України передбачити обов'язок слідчого, прокурора щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, оскільки це має важливе значення для усунення наслідків учиненого кримінального правопорушення та поновлення порушених прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави, а також слугує важливою передумовою підвищення ефективності законності, здійснення правосуддя, тощо.

2. Встановлено, що такий спосіб тимчасового доступу до речей і документів як їх вилучення (здійснення їх виїмки) є найбільш раціональним і дієвим з погляду забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні. При цьому, з метою забезпечення засади змагальності, а також досягнення рівності прав потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого в даному питанні доцільно в главі 15 КПК України словосполучення «сторона кримінального провадження» заміни на «слідчого, прокурора» у відповідному відмінку. Крім того, задля одноманітного застосування положень КПК України в частині регламентації цього заходу необхідно, по-перше, відомості, які мають міститися в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів, привести у відповідність до вимог закону, що висуваються до ухвали слідчого судді; по-друге, у положенні ч. 1 ст. 163 КПК України визначити строк розгляду слідчим суддею такого клопотання.

3. З'ясовано, що до внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 167 КПК України передбачалась можливість тимчасового вилучення майна лише

підозрюваного, що на практиці не дозволяло повною мірою досягти мети цього заходу, а саме: запобігти протиправному відчуженню, знищенню, псуванню, приховуванню та іншому негативному впливу на майно. До того ж після внесення Законом № 772-VIII від 10.11.2015 р. до КПК України змін законодавець закріпив обов'язок слідчого, прокурора щодо забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна. Тож сьогодні слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема, шляхом витребування необхідної інформації в Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Визначено, що застосування арешту майна як заходу забезпечення цивільного позову зумовлене обґрунтованою підозрою вважати, що його незастосування спричинить певні труднощі в реалізації можливості відшкодування шкоди або ж взагалі призведе до неможливості виконання судового рішення в частині майнових стягнень за пред'явленим цивільним позовом.

Основні положення цього розділу було відображено в наукових роботах дисертанта: [68; 70; 74].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання – удосконалення процесуального порядку пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. У результаті дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети та виконання окреслених задач. Основні з них такі:

1. Визначено, що становлення і розвиток інституту пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні на українських землях доцільно розглядати в контексті виникнення органів прокуратури в першій чверті XVIII століття, що було зумовлено соціально-економічними чинниками, а також значним рівнем злочинності, особливо у сфері державного управління, зокрема крадіжок державних коштів та хабарництва. З'ясовано, що в законодавстві XVIII – початку XIX ст.ст. відбулися суттєві зміни в правовій регламентації правового інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні, а саме в напрямі деталізації його порядку. Даний інститут зазнав суттєвих змін – від фрагментарного унормування до закріплення в окремий процесуальний інститут, що зумовлено трансформацією його правового регулювання. Встановлено, що еволюція даного інституту охоплює такі основні історичні періоди: 1) Петровський (1722 – 1755 рр.); 2) Катерининський (1775 – 1864 рр.); 3) Олександрійський (1864 – 1917 рр.); 4) радянський (1917 – 1991 рр.); 5) пострадянський (1991 – 2012 рр.); 6) сучасний (з 20 листопада 2012 р. – до цього часу).

2. З'ясовано, що процесуальна діяльність прокурора під час пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні реалізується шляхом: а) з'ясування законодавчо передбачених підстав для пред'явлення цивільного позову; б) складання цивільного позову; в) звернення до суду з цивільним позовом; г) участі в справі за позовом. У такому разі недоцільно прокурора вважати цивільним позивачем, оскільки він не може мати

подвійного статусу, а також це суперечить змісту положень ст. 61 КПК України.

Аргументовано, що сьогодні першочерговим завданням у напрямі його вдосконалення є узгодження законодавчих положень з урахуванням зазначених недоліків. По-перше, необхідно вказати на захист як прав, так і законних інтересів; по-друге, слід розширити перелік суб'єктів, стосовно яких прокурор матиме право пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, зокрема внести до нього представників уповноважених державних органів та органів місцевого самоврядування. В іншому разі їх неузгодженість лише призведе до розмиття меж реалізації представницької функції прокуратури та спричинить неоднозначність у правозастосовній практиці.

3. Обґрунтовано, що правові гарантії пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні становлять собою систему (сукупність) норм, засад і засобів, за допомогою яких можна досягти неупередженого та своєчасного розгляду та вирішення цивільного позову з метою захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, а також інтересів держави. Зазначено також, що під підставами пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні слід розуміти сукупність умов, передбачених законодавством, які свідчать про правомірність процесуальної діяльності прокурора щодо висування вимог про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Їх можна класифікувати на фактичні та юридичні. Фактичною підставою є вчинення кримінального правопорушення, яким заподіяно шкоду (матеріальну, моральну, фізичну), що підлягає відшкодуванню шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. Юридичну підставу становить сукупність законодавчих норм, які надають прокурору право пред'явити в кримінальному провадженні цивільний позов в інтересах громадян або держави.

Встановлено, що одним із недоліків при пред'явленні прокурором цивільного позову є непідтвердження підстав представництва, що унеможлиблює його пред'явлення в кримінальному провадженні. Наголошено, що підстави для представництва прокурором інтересів держави або громадян у суді слід зазначати в тексті самого цивільного позову, оскільки в положеннях КПК України та Закону України «Про прокуратуру» прямо не передбачено такої форми звернення до суду, як заява про наявність підстав для представництва. При цьому підстави для пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні та наявність порушень інтересів держави чи громадян не можуть бути ототожені. Тому окремим блоком у позові має бути зазначено, в чому полягають інтереси та як саме вони порушуються.

4. Визначено, що пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави в кримінальному провадженні є одним із пріоритетних напрямів його процесуальної діяльності, що здійснюється з метою, по-перше, повернення до державного і місцевого бюджету збитків, понесених унаслідок вчинення кримінального правопорушення; по-друге, додержання законності й правопорядку в державі; по-третє, зміцнення економічної складової, соціальних цінностей та інших правовідносин. У цьому разі відшкодування шкоди шляхом пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави цілком логічно корелюється із засадою публічності, законності, недоторканності права власності, доступу до правосуддя та ін. Крім того, досягається й виконання першочергового завдання кримінального провадження – захист суспільства та держави від кримінальних правопорушень. З цією метою прокурор зобов'язаний звернутися до відповідного органу із запитом щодо отримання інформації та матеріалів, необхідних для підготовки позову. У запиті після зазначення факту порушення інтересів держави слід з'ясувати намір компетентного органу щодо звернення до суду, роз'яснити повноваження прокуратури з приводу

цього та, залежно від того, буде позов пред'являтися відповідним органом чи ні, затребувати інформацію й документи, необхідні для пред'явлення позову.

5. Наголошено, що представництво прокурором інтересів певної категорії громадян у суді шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні є невід'ємною складовою їхнього суб'єктивного права на захист порушених прав, свобод і законних інтересів. При цьому останні законодавчі зміни, внесені до Конституції України щодо здійснення правосуддя, переорієнтували увесь вектор розвитку кримінальної процесуальної діяльності органів прокуратури в частині представництва інтересів громадян у суді. Згідно з конституційними приписами нині прокурори не можуть здійснювати представництво інтересів громадян у суді. Проте до положень КПК України та Закону України «Про прокуратуру» відповідних змін із цього питання на цей час так і не внесено.

З'ясовано, що законодавчо закріплена правова дефініція «фізичний та матеріальний стан» є оцінною, тому й пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах такої категорії громадян може бути визнане судом обґрунтованим лише в разі підтвердження цього відповідними документами (копією посвідчення інваліда, медичного висновку, довідкою з місця роботи про заробітну плату чи перебування на обліку в центрі зайнятості тощо), які долучаються до позову. Також обов'язково до позову долучається документ, що підтверджує надіслання повідомлення громадянину, в інтересах якого пред'являється цивільний позов.

6. Визначено, що заходи забезпечення цивільного позову є різновидом заходів забезпечення кримінального провадження, мають специфічні ознаки, спрямовані на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також виконання судового рішення в частині майнових стягнень за пред'явленим цивільним позовом. Такими заходами, які більш ефективно сприяють забезпеченню цивільного позову, слід вважати тимчасовий доступ до речей і документів (зокрема, шляхом їх вилучення), тимчасове вилучення майна та арешт майна. Саме з допомогою зазначених

трьох заходів можна встановити та вилучити матеріальні об'єкти (речі, гроші, цінні папери тощо), які в подальшому за рішенням суду можуть бути спрямовані на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, за пред'явленим прокурором цивільним позовом.

Наголошено на необхідності в положеннях КПК України передбачити обов'язок слідчого, прокурора щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, оскільки це має важливе значення для усунення наслідків учиненого кримінального правопорушення та поновлення порушених прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави, а також слугує важливою передумовою підвищення ефективності законності, здійснення правосуддя тощо.

7. Встановлено, що такий спосіб тимчасового доступу до речей і документів, як їх вилучення (здійснення їх виїмки), є найбільш раціональним і дієвим з погляду забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні. При цьому з метою забезпечення засади змагальності, а також досягнення рівності прав потерпілого та підозрюваного, обвинуваченого в даному питанні доцільно в главі 15 КПК України словосполучення «сторона кримінального провадження» заміни на «слідчого, прокурора» у відповідному відмінку. Крім того, задля одноманітного застосування положень КПК України в частині регламентації цього заходу необхідно, по-перше, відомості, які мають міститися в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів, привести у відповідність до вимог закону, що висуваються до ухвали слідчого судді; по-друге, у положенні ч. 1 ст. 163 КПК України визначити строк розгляду слідчим суддею такого клопотання.

8. З'ясовано, що до внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 167 КПК України передбачалась можливість тимчасового вилучення майна лише підозрюваного, що на практиці не дозволяло повною мірою досягти мети цього заходу, а саме запобігти протиправному відчуженню, знищенню, псуванню, приховуванню та іншому негативному впливу на майно. До того ж після внесення Законом від 10.11.2015 р. № 772-VIII до КПК України змін

законодавець закріпив обов'язок слідчого, прокурора щодо забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна. Тож сьогодні слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Визначено, що застосування арешту майна як заходу забезпечення цивільного позову зумовлене обґрунтованою підозрою вважати, що його незастосування спричинить певні труднощі в реалізації можливості відшкодування шкоди або ж взагалі призведе до неможливості виконання судового рішення в частині майнових стягнень за пред'явленим цивільним позовом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абабков А. В. Процессуальное положение потерпевшего в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1998. 191 с.
2. Абламський С. Є. Окремі аспекти відшкодування шкоди, завданої злочином потерпілому, у кримінальному судочинстві. *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 154–159.
3. Абламський С. Є. Особливості здійснення тимчасового доступу до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 239–245.
4. Абламський С. Є. Щодо ефективності застосування процесуальних норм під час відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 13 лист. 2015 року. Одеса: ОДУВС, 2015. С. 4–5.
5. Александров С. А. Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе (досудебные стадии). Горький: Изд-во Горьковской высшей школы МВД СССР, 1976. 124 с.
6. Алексеев Н. С., Даев В. Г., Кокорев Л. Д. Очерки развития науки советского уголовного процесса. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1980. 252 с.
7. Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе: учеб. пособие. Х.: Юрид. ин-т, 1974. 38 с.
8. Ахтирська Н. М., Васильєва М. О., Закревський А. С. та ін. Конфіскація в справах про торгівлю людьми в Україні: фінансування допомоги потерпілим та боротьби зі злочином. К.: Тамподек ХХІ, 2007. 225 с.
9. Бабенко В. Вплив положень Кримінального процесуального кодексу України на реформування органів прокуратури. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3 (27). С. 62–67.

10. Байжанов О. А. До питання реалізації функції прокуратури з представництва інтересів держави в суді відповідно до нового Закону України «Про прокуратуру». *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 244–248.

11. Банин В. А. Проблемы предмета доказывания и истины в советском уголовном процессе. *Доказывание по уголовным делам*. Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1986. 43 с.

12. Барабаш Т. М. Предмет доказування у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 210 с.

13. Бірюкова А. М. Забезпечення адвокатурою конституційного права обвинуваченого на захист у кримінальному процесі України: дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 208 с.

14. Боков Д. К. Гражданский иск прокурора в уголовном процессе в защиту интересов государства: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2012. 30 с.

15. Боковня В. М. Органи попереднього слідства у 1953–1964 рр. *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 280–283.

16. Бондаренко О. М. Арешт майна як одна з форм процесуального забезпечення участі осіб під час досудового розслідування. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-2. С. 375–381.

17. Бородін І. Функціональні обов'язки прокуратури у сфері забезпечення прав людини і громадянина (загальний нагляд, представництво інтересів громадян). *Право України*. 2000. № 7. С. 46–48.

18. Братановский С. Н., Урываев А. В. Прокуратура Российской Федерации в механизме защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина: монография. М.: Директ-Медиа, 2012. 235 с.

19. Буга Г. С. Забезпечення позову в цивільному процесуальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 198 с.

20. Ващук Б. М. Предмет доказування в цивільному позові у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2007. 20 с.

21. Вернидубов І. В., Белікова С. О. Захист прокурором інтересів держави у кримінальному провадженні та поза його межами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2017 № 25. С. 106–109.

22. Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу: дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2011. 220 с.

23. Викторов И. С., Корневский Ю. В., Прокудина Л. А. и др. Прокурорский надзор: учебник для вузов / под общ. ред. А. Я. Сухарева. Москва: Норма, 2003. 465 с.

24. Висновок № 667/2012 щодо проекту Закону України «Про прокуратуру» (підготовлений українською Комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права), схвалений Венеціанською Комісією на її 92-ому пленарному засіданні (12–13 жовтня 2012). URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/__.pdf.

25. Висновок щодо проекту Закону України «Про прокуратуру», затверджений на 79-ому пленарному засіданні Венеціанської комісії (Венеція, 12-13 червня 2009 р.): Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). URL: https://minjust.gov.ua/m/str_23374.

26. Віденко Є. В. Цивільний позов у кримінальному провадженні України як «інструмент» захисту прав потерпілого. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 368–370.

27. Вітрук О. В. Підстави пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 228–231.

28. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. 640 с.

29. Волошина В. К. Визначення принципу публічності та його зміст на досудових стадіях. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 511–516.

30. Воробйова І. А. Забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 231 с.

31. Гаюр І. Й. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2010. 200 с.

32. Глобенко Г. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квіт. 2016 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 32–33.

33. Гловюк І. В. Арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження: аналіз новел. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8. С. 155–160.

34. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 293–297.

35. Говоруха М. Цивільний позов прокурора у кримінальному провадженні: питання теорії та практики. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 56–60.

36. Говоруха М. М. Цивільний позов прокурора у кримінальному провадженні: деякі законодавчі новації, проблеми, шляхи оптимізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1082. Серія «ПРАВО»*. 2013. Випуск № 16. С. 239–243.

37. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. та ін. Історія держави і права України: підручник: у 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Том 1. 656 с.

38. Горгуль Н. В. Реалізація прокурором представницької функції відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Випуск 5-2. Том 3. С. 26–28.

39. Гринюк В. О. Виконання вироку суду в частині цивільного позову в кримінальному провадженні. *Філософія і права*. 2013. № 1. С. 215–220.

40. Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 226–231.

41. Гуреев П. П. Гражданский иск в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1961. 95 с.

42. Даев В. Г. Современные проблемы гражданского иска в уголовном процессе. Ленинград: Изд. Ленинградского ун-та. 70 с.

43. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 31. Ст. 429.

44. Декрет о суде № 2 от 15 февраля 1918 года. URL: http://www.hist.msu.ru/ER/Text/DEKRET/o_sude2.htm.

45. Долежан В. Проблеми визначення статусу прокуратури у діяльності конституційної асамблеї. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 16–21.

46. Дрозд А. В. Окремі питання правозастосування тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 77–84.

47. Дубровин В. В. Из развития правового регулирования гражданского иска в уголовном процессе России. *История государства и права*. 2009. № 4. С. 20–22.

48. Дубровин В. В. Становление, развитие и современное состояние правового регулирования института гражданского иска в уголовном процессе

России. *Вестник Московского Государственного Областного Университета*. 2009. № 1. С. 24–38.

49. Дык А. Г. Актуальные вопросы гражданского иска в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2007. 247 с.

50. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 20–28.

51. Жеребятьев И. В. Личность потерпевшего в современном уголовном судопроизводстве России: монография. Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. 220 с.

52. Жуковский В. И. Субъект преступления в уголовном праве России. дисс. ... канд. юрид. наук. М.: РГБ, 2003. 168 с.

53. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. / Законодавство України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

54. Задерако К. В. Иные меры процессуального принуждения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2005. 25 с.

55. Закон Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 р. №1000-05 / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000-05/ed19601228>.

56. Звіт про роботу прокурора / Офіц. веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

57. Згонников П. П. Возмещение экологического вреда и его предупреждение в уголовном процессе (Теоретические и правовые основы): дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2000. 216 с.

58. Зимин А. А. Правда Русская. М.: Древлехранилище, 1999. 421 с.

59. Иванченко Е. А., Гулакова В.Ю. Гражданский иск в уголовном процессе: проблемы исполнения. *Вестник Северо-кавказского гуманитарного института*. 2014. № 1. С. 45–49.

60. Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе: дисс. ... док-ра юрид. наук. М., 2001. 547 с.

61. Кахнич Х. Р. З'єднаний процес як спосіб захисту прав потерпілого від злочину у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Львів:, 2013. 234 с.

62. Кистяковский А. Ф. О значении судебной реформы в деле улучшения уголовного правосудия. К.: Университетская типография, 1870. 62 с.

63. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Часть общая. К.: изд. Ф. А. Иогансона, 1882. 972 с.

64. Кіріяк О. В та ін. Цивільне процесуальне право України: підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. М. М. Ясинка. — К.: Алерта, 2016. 576 с.

65. Клейментов А. Кто является гражданским ответчиком по делам о налоговых преступлениях? URL: <https://www.lawmix.ru/comm/5870>.

66. Климчук М. П. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 185–189.

67. Коваленко А. А. Проблемные вопросы предъявления прокурором гражданского иска в интересах государства в уголовном производстве. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 5/1. С. 82–87.

68. Коваленко А. О. Заходи забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 147–152.

69. Коваленко А. О. Історичні передумови становлення інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні. *Нове міжнародне право та національне законодавство — нові завдання юридичної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11–12 листопада 2016 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2016. С. 138–140.

70. Коваленко А. О. Окремі питання пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 543–546.

71. Коваленко А. О. Правове регулювання інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі до судової реформи 1864 року. *Наше право*. 2016. № 5. С. 138–143.

72. Коваленко А. О. Правове регулювання повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Наука і правоохоронна*. 2015. № 1 (28). Ч. 2. С. 143–148.

73. Коваленко А. О. Сучасний стан реалізації прокурором повноважень щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 30 березня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 147–152.

74. Коваленко А. О. Тимчасовий доступ до речей і документів у системі заходів забезпечення цивільного позову. *Вісник Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 78–85.

75. Коваленко А. О. Щодо підстав пред'явлення прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 280–281.

76. Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. та ін. Кримінальний процес: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

77. Коваленко І. А. Деякі особливості цивільного позову в кримінальному процесі. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 490–495.

78. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

79. Кожевніков Г. К. Заходи забезпечення кримінального провадження. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 3. С. 68–70.

80. Коляда А. Арест имущества как обеспечение иска. Об аспектах обеспечения исковых требований в гражданском процессе: теория и практика. *Юридическая практика*. 2008. № 12. С. 13.

81. Коляда А. Арешт майна як засіб забезпечення позову / Правовий портал. URL: http://ukr-pravo.at.ua/news/aresht_majna_jak_zasib_zabezpechennja_pozovu/2012-02-05-104.

82. Комарницька О., Дем'янчук І. Арешт на тимчасово вилучене майно під час досудового розслідування через повноваження прокурора. *Вісник прокуратури*. 2016. № 1. С. 65–77.

83. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 р. (ратифікована Законом України № 475/97–ВР від 17.07.1997 р.). *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 270.

84. Конституція України — основа реформування суспільства. Х.: Право, 1996. 96 с.

85. Конституція України від 28.06.1996 р. / Законодавство України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

86. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затв. Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008 р. / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

87. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве: дисс. ... д-ра юрид. наук. Х., 1988. 410 с.

88. Кравченко Н. С. Діяльність суду, прокурора та слідчого щодо доказування цивільного позову у кримінальному провадженні. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 25. С. 254–258.

89. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

90. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Законодавство України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

91. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

92. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін., за заг. ред. В. Я. Тація. Х.: Право, 2012. Т. 1. 768 с.

93. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. А. Гетьман. Харків: Право, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, 2012. 716 с.

94. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, Х.: Одиссей, 2013. 1104 с.

95. Кримінально-процесуальний кодекс // Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 1922. № 41. Ст. 98.

96. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. № 1001-05 (втратив чинність на підставі Кодексу № 4651-VI від 13.04.2012 р.) / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

97. Кузубова Т. О. Розвиток законодавчих положень, що регламентують тимчасовий доступ до речей і документів в Україні *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 2. С. 117–123.

98. Куц В. Прокуратура України: реформування чи ребрендинг. *Юридичний вісник України*. 2016. № 20–21. — 20 травня — 2 червня. С. 6–7.

99. Куцкір Г. М. Заходи забезпечення кримінального провадження, які обмежують майнові права громадян. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 301–305.

100. Кушнір Н. П. Тимчасовий доступ до речей і документів: дискусійні питання правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія «Право». Вип. 28. Том 3. С. 79–82.

101. Ланге Н. Древнее русское уголовное судопроизводство (XIV, XV, XVI и половины XVII веков). М.: С.-Пб.: Тип. и хромолит. А. Траншеля, 1884. 253 с.

102. Ласкина Н. В. Прокурорский надзор: учебник. М.: Юстицинформ, 2012. 264 с. (Серия «Образование»).

103. Лепей М. В. Арешт майна у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 200 с.

104. Лепей М. В. Мета арешту майна у кримінальному процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 4. С. 249–264.

105. Литвак О., Шумський П. Становлення та розвиток прокуратури України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3 (27). С. 10–15.

106. Літвінова О. В. Особливі відмінності цивільного позову у кримінальному та цивільному судочинстві. *Право і Безпека*. 2009. № 4. С. 158–162.

107. Лобойко Л. М. Кримінально-правові гарантії реалізації імперативного методу правового регулювання в практиці кримінально-процесуальної діяльності. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2005. № 1. С. 276–288.

108. Мазалов А. Г. Гражданский иск в уголовном процессе. Изд. 2-е, исп. и допол. М.: «Юрид. лит.», 1977. 176 с.

109. Мала О. Р. Підстави представницької діяльності прокурора в кримінальному судочинстві. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2010. № 2. С. 193–196.

110. Мала О. Р. Цивільний позов прокурора у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2014. 20 с.

111. Маляренко В. А. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: дис. док-ра юрид. наук. К., 2004. 430 с.

112. Маляренко В. Т., Вернидубов І. В. Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми та шляхи їх вирішення. К.: Юрінком Інтер, 2001. 240 с.

113. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: учебник. В 2 т. Т. 1. Государство. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ТК Велби; М.: Проспект, 2008. 752 с.

114. Мельников В. Ю. Понятие мер уголовно-процессуального принуждения и его виды. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2006. № 2. С. 126–138.

115. Миколенко О. М. Критерії класифікації заходів забезпечення кримінального провадження та їх співвідношення з заходами кримінального процесуального примусу. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 81–84.

116. Мирошніченко Ю. М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 310–312.

117. Михеєнко М. М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 року / М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко, А. Я. Дубинський [відп. ред. В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко]. К.: Юрінком Інтер, 1997. 624 с.

118. Михлин А. С. Последствия преступления. М.: Юрид. лит., 1969. 104 с.

119. Назаров В. В. Актуальні проблеми відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні. *Процесуальні аспекти досудового розслідування*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 07 квітня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 159–161.

120. Назарук О. Прокурорський нагляд за дотриманням вимог закону щодо відшкодування шкоди, заподіяної злочином. *Вісник прокуратури*. 2010. № 3. С. 19–26.

121. Наливайко Л. Р., Мала О. Р. Інтерес держави як предмет у структурі позовної діяльності прокуратури у кримінальному провадженні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2 (160). С. 110–118.

122. Наливайко Л. Р., Мала О. Р. Особливості позовної діяльності прокурора у кримінальному провадженні як засобу реалізації конституційних функцій прокуратури: актуальні питання у світі прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 156–163.

123. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України / Навчальні матеріали онлайн. URL: http://pidruchniki.com/1670090849015/pravo/pogushennya_sprav_gospodarskomu_sudi.

124. Нескороджена Л. Л., Щербак С. В., Сіроткіна М. В. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві: теорія і практика: науково-практичний посібник / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2008. 416 с.

125. Никоненко М. Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2007. 261 с.

126. Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. К.: Вища школа, 1989, 273с.

127. Омельченко Т. В. Конституційне право особи на правову допомогу і його реалізація на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 212 с.

128. Орлов К. Кримінально-процесуальні гарантії відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином. *Право України*. 2004. № 5. С. 68–71.

129. Паршак С. А. Процесуальний порядок забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування: монографія / за заг. ред. док-ра юрид. наук, професора О. О. Юхна. Харків: Панов, 2016. 204 с.

130. Перший протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами, внесеними Протоколом № 1) від 20.03.1952 р. / Законодавство України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_535.

131. Петрухин И. Л. Правосудие: время реформ. М.: Наука, 1991. 208 с.

132. Петрухин И. Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). Москва: Юристъ, 1999. 392 с.

133. Погорецький М. А., Коровайко О. І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочини, учинені організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 234–241.

134. Погорецький М.А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Право. 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_2_27.

135. Погорілко В. Ф. Гарантії правові: в 6 т. / ред.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Укр. енциклопедія, 1998. Т. 1: А –Г. 672 с.

136. Подковський О. С. Тимчасовий доступ до речей і документів за новим КПК: проблеми і шляхи їх вирішення. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 58–63.

137. Поляков М. П. Федулов А. В. Прокурорский надзор: краткий курс лекций 6-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2014. 171 с.

138. Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Бацанина против России» от 26.05.2009 г. *Прецеденты европейского суда по правам человека по России*. 2009. № 9. С. 356–363.

139. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH2PW00A.html.

140. Прасковьян Д. А. Обеспечение гражданского иска на досудебных стадиях по УПК РФ: дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2004. 266 с.

141. Приходько Т. М. Відображення суб'єкта злочину у пам'ятках давньоруської держави X–XVII століть. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 155–165.

142. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

143. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

144. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність»: Закон України від 10.01.2002 № 2922-III / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2922-14/ed20020110>.

145. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2756-VI / Законодавство України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/275617/ed20101202>.

146. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять банківську таємницю, та за розголошення банківської таємниці: Закон України від 16.12.2004 № 2252-IV

/ Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2252-15/ed20050113>.

147. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 198-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 17. С. 118.

148. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо примусового проникнення до житла, виїмки та вилучення документів виконавчого провадження: Закон України від 15.03.2006 № 3538-IV / Законодавство України / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3538-15/ed20060315>.

149. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII / Законодавство України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

150. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: пояснювальна записка до Проекту Закону України / Законодавство України. URL: www.rada.gov.ua.

151. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 р. № 222-VII. *Офіційний вісник України*. 2013. № 46. С. 11.

152. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України: Закон України від 21.06.2001 р. № 2533-III / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2533-14>.

153. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Лист

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-559/0/4-13 / Законодавство України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

154. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV / Законодавство України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

155. Про затвердження Порядку обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнених з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 1993 р. № 545 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 868 від 19.09.2012 р.) / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/545-93-%D0%BF>.

156. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

157. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

158. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України від 19.12.2012 р. № 4гн (зі змінами, внесеними наказом Генерального прокурора України від 26.07.2013 № 4гн-1) / Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/polstr.html>.

159. Про організацію представницької діяльності в умовах законодавчих змін щодо повноважень органів прокуратури: лист-орієнтування Генеральної прокуратури України 04.08.2015 р. (№ 05/2-250 вих-382 окв-15).

160. Про організацію роботи з кадрами в органах прокуратури України: Наказ Генерального прокурора України від 12.10.2016 р. № 357 / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1450-16>.

161. Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень: Наказ Генеральної прокуратури України від 28.05.2015 р. № 6гн / Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/polstr.html>.

162. Про організацію роботи управлінь представництва, захисту інтересів громадян та держави в суді прокуратур обласного рівня: Лист-орієнтування Генеральної прокуратури України від 20.01.2015 р.

163. Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 9 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду № 2 від 12.06.2009 р.) / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06>.

164. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697–VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 2, 3. Ст. 12.

165. Про стан представницької діяльності в умовах законодавчих змін: Інформаційний лист Генеральної прокуратури України від 04.03.2016 № 05/1 — 178 вих — 107 окв — 16.

166. Про судовий збір: Закон України 08.07.2011 р. № 3674-VI / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.

167. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.

168. Прокурорский надзор: экзаменационные ответы / ред. С. П. Сергеев. Москва: Ответ, 2007 (М.: Щербинская типография). 97 с.

169. Процько І. Г. Забезпечення прав і законних інтересів цивільного позивача та цивільного відповідача органами досудового слідства. *Митна справа*. 2011. № 1 (73). Частина 2. С. 375–380.

170. Радянський кримінальний процес: підручник / за ред. А. Л. Ривліна. К.: Вища школа, 1971. 348 с.

171. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. М.: Госюриздат, 1961. 277 с.

172. Рекомендация R (85) 11 Комитета министров государствам-членам относительно положения потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса от 28 июня 1985 года / Законодавство України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_127.

173. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Федоренко проти України» від 01.06.2006 р. / Законодавство України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_041.

174. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 29.05.2013 р. № 2-рп/2013 у справі № 1-11/2013 / Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-13>.

175. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) від 08.04.1999 р. № 3-рп/99 / Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99>.

176. Рожнова В. В. Про форми тимчасового доступу до речей і документів. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19–20 верес. 2013 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 352–356.

177. Российское законодательство X–XX века: в 9 т. Законодательство первой половины XIX века. М.: Юрид. лит-ра. Т. 6. 1991. 432 с.

178. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Законодательство Древней Руси / под общей ред. док. юрид. наук, профессора И. О. Чистякова. М.: Юрид. лит-ра. Т. 1. 1984. 432 с.

179. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства / под общей ред. док. юрид. наук, профессора И. О. Чистякова. М.: Юрид. лит-ра. Т. 2. 1985. 432 с.

180. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Акты земских соборов / под общей ред. док. юрид. наук, профессора И. О. Чистякова. М.: Юрид. лит-ра. Т. 3. 1985. 512 с.

181. Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Судебная реформа / под общей ред. док. юрид. наук, профессора И. О. Чистякова. М.: Юрид. лит-ра. Т. 8. 1991. 496 с.

182. Рось Г. В. Окремі питання відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 5 квіт. 2013 р.). Х.: ХНУВС, 2013. С. 141–144.

183. Рось Г. В. Окремі питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Проблеми кримінального процесуального законодавства та шляхи їх розв'язання*: зб. матеріалів 1 Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2016 р.). Ч. I. Харків, 2016. С. 62–64.

184. Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 212 с.

185. Руденко М. Модель представницької функції прокуратури у контексті нових конституційних змін (щодо правосуддя). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4 (46). С. 30–35.

186. Руденко М. Представництво прокурора в адміністративному суді: поняття, сутність і проблеми. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 1. С. 112–117.

187. Руденко М. С. Тимчасовий доступ до речей і документів: правове регулювання провадження за новим КПК України. *Історико-правовий часопис*. 2013. Розділ V. С. 143–148.

188. Святоцкий А. Д. Создание советской адвокатуры. *Проблемы правоведения*. К.: Изд-во при Киевском государственном университете, 1986. Вып. 47. С. 48–57.

189. Сенин Н. Н. Возмещение вреда, причиненного преступлением, в уголовном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2004. 221 с.

190. Сергієнко В. Відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка постраждала від злочинного діяння, в разі відмови у порушенні кримінальної справи. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 10. С. 108–109.

191. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник: Пер. з рос. Х.: Консум, 2001. 656 с.

192. Сліпченко О. Особливості розгляду цивільних позовів про відшкодування моральної (немайнової) шкоди в кримінальних справах. *Вісник прокуратури*. 2007. № 12. С. 91–95.

193. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной и др. М., 1964. 784 с.

194. Словарь иностранных слов. 16-е изд. / испр. ред. В. В. Пчелкина. М.: Рус. Яз., 1988. 624 с.

195. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой; АН СССР; Ин-т рус. яз. М., 1981. Т. 1: А–Й.

196. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Уголовный процесс: учебник / под общ. ред. А. В. Смирнова. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2012. 768 с.

197. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный / под общ. ред. А. В. Смирнова. 3-е изд., перераб. и доп. М.: КноРУС, 2007. 992 с.

198. Смоков С. Загальна характеристика процесуальних гарантій. *Юридична Україна*. 2010. № 10. С. 89–95.

199. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 628–632.

200. Смоков С. М., Горелкіна К. Г. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві. Одеса: Астропринт, 2012. 152 с.

201. Смоленский М. Б., Жильцова И. А. Прокурорский надзор: учеб. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко»; Академцентр, 2011. — 240.

202. Соф'їн М. І. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як обов'язковий елемент предмета доказування слідчим у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 253–262.

203. Соф'їн М. І. Процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

204. Соф'їн М. І. Процесуальні принципи і гарантії забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 40–49.

205. Соф'їн М. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 60–72.

206. Співак О., Чередніченко В. Як захистити права, дотримуючись законної процедури. *Юридична Газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/yak-zahistiti-prava-dotrimuyuchis-zakonnoyi-proceduri.html>.

207. Стебелєв А. М. Деякі аспекти примусового відшкодування (компенсації) шкоди в кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 1(10). С. 265–269.

208. Столітній А. Цивільний позов прокурора на досудовому провадженні та його місце в єдиному реєстрі досудових розслідувань. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. № 9 (серпень). С. 136–139.

209. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Том 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. М.: Наука, 1968. 468 с.

210. Строгович М. С. Правовые гарантии законности в РФ. М.: Госюриздат, 1995. 475 с.

211. Суслин А. В. Уголовно-правовые средства обеспечения возмещения вреда потерпевшим: дисс. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2005. 218 с.

212. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: лекции в 2-х т. / сост. и отв. ред. Н. И. Загородников. М.: Наука, 1994. Т. 1. Часть общая. 1994. 380 с.

213. Тагієв С. С. Тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, у кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 2. С. 13–24.

214. Гальберг Д. Г. Гражданский иск в уголовном суде или соединенный процесс. К.: Типография В. И. Завадского, 1888. 224 с.

215. Татаров О. Ю. Застосування деяких положень нового КПК України потребує унормування. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. Кн. 1. С. 182–187.

216. Терещук Г. А. Представництво прокуратурою інтересів дітей в цивільному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 202 с.

217. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному провадженні: монографія. Дніпропетровськ: Юр. акад. МВС України, Арт-прес, 2002. 432 с.

218. Томсинов В. А. Развитие русского права в XV — первой половине XVII в. М.: Наука, 1986. 288 с.

219. Тошев Х. А. Уголовно-процессуальные меры обеспечения возмещения материального ущерба. *Ученые записки*. 2014. № 4 (41). С. 240–246.

220. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2014. 200 с.

221. Трофименко В. М. Уголовно-процессуальные гарантии личности в стадии судебного разбирательства: дисс. ... канд. юрид. наук. Х., 2000. 223 с.

222. Тутынин И. Б. Наложение ареста на имущество как мера уголовно-процессуального принуждения: дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2005. 213 с.

223. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР. К.: Государственное издательство политической литературы УССР, 1961. 214 с.

224. Уголовный процесс: учебник / под ред. проф. М. А. Чельцова. М.: Юрид. лит-ра, 1969. 464 с.

225. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. Кримінальний процес: навчальний посібник у питаннях і відповідях. 3-е вид., перероб. і допов. К.: Видавець, 2012. 275 с.

226. Узагальнення Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального

провадження від 07.02.2014 р. / Законодавство України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/print1445345970621024>.

227. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20.11.2012 р. / Судова влада України. Апеляційний суд Херсонської області. URL: http://www.court.gov.ua/sud2190/science_work/rozdil2/doc_22_23/8.

228. Ус О. В., Ус М. В. Відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. *Право і суспільство*. 2015. Ч. 3. С. 82–87.

229. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.09.2012 р. (справі № 6-13591св12) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26425360>.

230. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 05.01.2016 р. (справа №127/27471/15-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54844502>.

231. Ухвала Городоцького районного суду Хмельницької області від 19.08.2013 р. (справа № 672/1240/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33050195>.

232. Ухвала Ізяславського районного суду Хмельницької області від 21.05.2013 р. (справа № 675/941/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31299872>.

233. Ухвала Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 11.10.2016 р. (справа № 157/671/16-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61959177>.

234. Ухвала колегії суддів Оболонського районного суду міста Києва від 26.04.2016 р. (справа №756/4442/16-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57439699>.

235. Ухвала Красноокнянського районного суду Одеської області від 11.02.2016 р. (справа № 506/94/16-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55718514>.

236. Ухвала Підгаєцького районного суду Тернопільської області від 30.08.2013 р. (справа № 605/670/13-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33387229>.

237. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 11.01.2017 р. (справа № 585/3952/16-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63991133>.
Ухвала Сихівського районного суду м. Львова від 16.11.2016 р. (справа № 464/6000/16-к) / Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62805796>.

238. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. В. Д. Гончаренка. 3-є вид., перероб. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 350 с.

239. Цивільний процес України: підручник / за ред. М. М. Ясинка. К.: Правова єдність: Алерта, 2014. 743 с.

240. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

241. Циганюк Ю. В. Цивільний позов у кримінальному процесі України та країн континентальної правової системи: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис.... канд. юрид. наук. К., 2008. 20 с.

242. Чернявський С. С., Фінагеев В. О. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 179–185.

243. Шатарська Т. Н. Заходи забезпечення кримінального провадження, їх види, загальні правила застосування. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід. Загальні положення тимчасового доступу до речей і документів. Тимчасове вилучення майна. Арешт майна. Затримання особи

без ухвали слідчого судді, суду. URL: <http://www.shatarska.in.ua/10-zaxodi-zabezpechennya-kriminalnogo-provadhennya-%D1%97x-vidi-zagalni-pravila-zastosuvannya-viklik-slidchim-prokurorom-sudovij-viklik-i-privid-zagalni-polozhennya-timchasovogo-dostupu-do-rec/>.

244. Шемшученко Ю. Мурашин Г. Прокуратура України: шляхи реформування в аспекті входження у європейський правовий простір. *Вісник Академії прокуратури України*. 2006. № 4. С. 5–11.

245. Шпилев В. М. Участники уголовного процесса. Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1970. 176 с.

246. Шумський П. Прокуратура — її місце та роль в державі. *Право України*. 1997. № 8. С. 40–43

247. Шхагапсоев З. Л. Механизм правового регулирования охранительных отношений в уголовном судопроизводстве: дисс. ... док-ра юрид. наук. Санкт-Петербург, 2006. 430 с.

248. Шхагапсоев З. Л. Основания предъявления гражданского иска в уголовном судопроизводстве. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2005. № 3 (27). С. 218–222.

249. Щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами: інформаційний лист Верховного Суду України від 26.12.2005 р. № 3.2.-2005. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v3-2-700-05>.

250. Эйр Канада против Великобритании (Air Canada v. the United Kingdom): Постановление Европейского Суда по правам человека от 05.05.1995 г. (жалоба № 18465/91). URL: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Air_Canada_v_the_United_Kingdom_05_05_1995.pdf.

251. Яковлєв А. А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи: дис ... канд. юрид. наук. Харків., 2009. 180 с.

252. Якуб М. Л. О понятии процессуальной функции в советском уголовном судопроизводстве. *Правоведение*. 1973. № 5. С. 83–89.

253. Яновська О.Г. Правові гарантії діяльності адвоката-захисника в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. К., 1998. 160 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список публікацій здобувача:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Коваленко А. О. Правове регулювання повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона*. 2015. № 1 (28). Ч. 2. С. 143–148.

2. Коваленко А. А. Проблемные вопросы предъявления прокурором гражданского иска в интересах государства в уголовном производстве. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 5/1. С. 82–87.

3. Коваленко А. О. Правове регулювання інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі до судової реформи 1864 року. *Наше право*. 2016. № 5. С. 138–143.

4. Коваленко А. О. Заходи забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 147–152.

5. Коваленко А. О. Тимчасовий доступ до речей і документів у системі заходів забезпечення цивільного позову. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 78–85.

6. Коваленко А. А. Процессуальная характеристика предъявления прокурорам гражданского иска в уголовном производстве в интересах граждан. *Leges si viata*. 2017. № 11/2 (311). С. 64–67.

7. Коваленко А. О. Историчні передумови становлення інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні. *Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11–12 листоп. 2016 р.)*. К.: Центр прав. наук. дослідж., 2016. С. 138–140.

8. Коваленко А. О. Правові гарантії забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.)* /

МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, М-во юстиції України; Харківський НДІ суд. експертиз засл. проф. М. С. Бокаріуса. Х.: ХНУВС, 2016. С. 105–109.

9. Коваленко А. О. Окремі питання пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 543–546.

10. Коваленко А. О. Сучасний стан реалізації прокурором повноважень щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 30 берез. 2017 р.). О.: ОДУВС, 2017. С. 129–131.

11. Коваленко А. О. Щодо підстав пред'явлення прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2017. С. 280–281.

12. Коваленко А. О. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення цивільного позову. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави*: матеріали Х міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 30 березня 2018 р. Одеса: ОДУВС, 2018. С.171–172.

АНКЕТА

опитування прокурорів Харківської, Сумської, Херсонської, Львівської та Одеської областей

Шановні колеги!

У зв'язку з проведенням дисертаційного дослідження на тему **«Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні»** виникає нагальна необхідність з'ясування існуючих недоліків слідчо-судової практики, а також визначення можливих шляхів оптимізації практичної діяльності під час забезпечення та вирішення цивільного позову. Таке дослідження потребує активної допомоги практичних працівників.

Просимо Вас ознайомитися з питаннями і висловити свою думку. Обведіть, будь-ласка, номер певного варіанту запропонованої відповіді. Якщо жоден із запропонованих варіантів відповідей не відповідає Вашому переконанню, можете зазначити свою точку зору.

Ваші думки і пропозиції обов'язково будуть опрацьовані й використані під час внесення відповідних пропозицій з удосконалення чинного законодавства в частині піднятого питання.

Результати анонімного анкетування буде використано винятково для наукових досліджень. Від точності та розгорнутості Ваших відповідей залежить обґрунтованість одержаних результатів анкетування.

Щиро вдячні Вам за надану допомогу.

УЗАГАЛЬНЕННЯ
результатів анкетування прокурорів щодо дослідження проблем щодо
пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні

Загальна кількість респондентів – 300.

Регіон опитування: Харківська, Сумська, Херсонська, Львівська, Одеська області.

1. Який, на Вашу думку, з перерахованих нижче заходів забезпечення кримінального провадження є найбільш ефективним для забезпечення цивільного позову?

- 1) тимчасовий доступ до речей и документів — 40 (13%)
- 2) тимчасовий арешт майна — 79(26%)
- 3) арешт майна — 181 (61%)
- 4) Свій варіант відповіді

2. Чи вважаєте Ви за доцільне передбачити законодавчу можливість пред'явлення цивільного позову до виходу суду до нарадчої кімнати, а не лише до початку судового розгляду?

- 1) так — 155 (52%)
- 2) ні — 38 (13%)
- 3) це питання повинно вирішуватися у підготовчому судовому засіданні — 107 (35%)

3. Чи доцільно, на Вашу думку, надати слідчому, прокурору, цивільному позивачеві можливість подавати клопотання про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову?

- 1) так — 148 (49%)
- 2) ні — 35 (12%)
- 3) вагаюсь відповісти — 117 (39%)

4. Чи доцільно, на Ваш погляд, обмежувати громадян у праві на пред'явлення прокурором в їх інтересах цивільного позову у кримінальному провадженні?

- 1) так — 13 (4%)
- 2) ні — 109 (36%)
- 3) слід урахувати їх думку — 83 (28%)
- 4) це повинен робити інший компетентний орган — 65 (22%)
- 5) вагаюсь відповісти — 30 (10%)

5. Що Ви вважаєте причиною ускладнення пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні?

- 1) неякісну роботу слідчого прокурора — 15 (5%)
- 2) недосконалість законодавства — 178 (59%)
- 3) бюрократичні процедури пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні — 48 (16%)
- 4) небажання особи співпрацювати у цьому питанні — 47 (16%)
- 5) вагаюсь відповісти — 12 (4%)
- 6) Свій варіант відповіді

6. Чи вважаєте Ви доцільним закріплення в КПК положення, в якому передбачити обов'язок слідчого, прокурора, суду вжити усіх заходів щодо забезпечення цивільного позову?

- 1) так — 68 (22%)
- 2) ні — 45 (15%)
- 3) закріплення такого обов'язку не забезпечить ефективність відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням — 179 (60%)
- 4) вагаюсь відповісти — 8 (3%)

7. Як Ви оцінюєте сучасний стан пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні в інтересах громадян ?

- 1) відмінно — 59 (20%)
- 2) добре — 136 (45%)
- 3) задовільно — 80 (27%)
- 4) незадовільно — 25 (8%)
- 5) свій варіант відповіді

8. Які на практиці найбільш розповсюджені шляхи повернення викраденого (зіпсованого) майна потерпілого?

- 1) вартість майна відшкодовується в порядку пред'явлення цивільного позову — 107 (36%)
- 2) підозрюваний, обвинувачений добровільно відшкодовує шкоду — 67 (22%)
- 3) повернення потерпілому майна, яке було викрадено в наслідок злочину — 47 (16%)
- 4) за рішенням суду — 79 (26%)

9. Чи виникають складності під час пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах закладу охорони здоров'я щодо відшкодування збитків, понесених на лікування потерпілого?

- 1) так — 157 (51%)
- 2) ні — 17 (7%)
- 3) судді це питання вирішують по різному — 115 (38%)
- 4) вагаюсь відповісти — 11 (4%)
- 5) залежить від конкретного закладу — 0

10. Чи доцільно передбачити строк розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів?

- 1) так — 229 (76%)
- 2) ні — 71 (24%)
- 3) свій варіант відповіді

11. Як Ви вважаєте, чи доцільним є створення у межах прокуратури спеціалізованого відділення для надання допомоги з питань пред'явлення цивільного позову?

- 1) так — 29 (9,7 %)
- 2) ні — 167 (55,7 %)
- 3) достатньо прокурорам пройти спеціалізацію — 104 (34,6 %)

Пропозиції
щодо внесення змін і доповнень до чинного законодавства України в частині повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні

До Кримінального процесуального кодексу України пропонується внести такі зміни і доповнення

1. Пункт 12 частини 2 статті 36 КПК України викласти в наступній редакції:

«12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян (громадянина України, іноземця або особи без громадянства), які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самостійно захистити свої права та законні інтереси або реалізувати процесуальні повноваження, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом».

2. У частині 1 статті 127 КПК України словосполучення «територіальній громаді» замінити на «органам місцевого самоврядування».

3. Частину 1 статті 128 КПК України викласти у такій редакції:

«Прокурор, а також особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право до виходу суду до нарадчої кімнати пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння».

4. Частину 3 статті 128 КПК України викласти у такій редакції:

«3. Цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. Цивільний позов може бути поданий прокурором в інтересах громадян (громадянина України, іноземця або особи без громадянства), які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий

вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права та законні інтереси або реалізувати процесуальні повноваження, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом.

Кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від кримінального правопорушення, за винятком випадку завдання шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого, стягуються судом при постановленні вироку за позовом закладу охорони здоров'я або прокурора в порядку, передбаченому чинним законодавством».

5. Доповнити КПК України новою статтею 128-1 «Забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, цивільного позову», яку викласти у такій редакції:

«1. За наявності достатніх даних про те, що кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду, слідчий, прокурор зобов'язані вжити усіх заходів для її відшкодування.

2. З моменту пред'явлення цивільного позову слідчий, прокурор зобов'язані вжити усіх заходів, спрямованих на його забезпечення, за допомогою яких можна досягти неупередженого та своєчасного його розгляду і вирішення в кримінальному провадженні з метою захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, а також інтересів держави».

6. Статтю 159 КПК України доповнити додатковою частиною 3 наступного змісту:

«3. Слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді провести тимчасовий доступ до речей і документів у разі, коли затримка в його застосуванні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення, їх знищення, спотворення чи втрати. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після його застосування звернутися з клопотанням про проведення

тимчасового доступу до речей і документів до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 160 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для його застосування без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, встановлені внаслідок його застосування докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу».

7. У главі 15 КПК України словосполучення «сторона кримінального провадження» заміни на слідчого, прокурора у відповідному відмінку.

8. Частину 2 статті 160 КПК України викласти у новій редакції:

«2. У разі необхідності провести тимчасовий доступ до речей і документів сторона кримінального провадження звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, яке повинно містити такі відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 3) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи або назва (повна або скорочена відповідно до установчих документів), юридична адреса підприємства, організації чи установи, у володінні якої знаходяться речі і документи;
- 5) речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати;
- 6) підстави вважати, що речі і документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;
- 5) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;

б) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;

7) обґрунтування необхідності вилучення речей і документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження.

9. Статтю 160 КПК України доповнити додатковою частиною 3, яку викласти в наступній редакції:

«3. Слідчий, прокурор або особа зі сторони захисту зобов'язані до клопотання додати оригінали документів або належним чином завірені їх копії та інші матеріали, якими обґрунтовується таке клопотання, а також витяг або копію витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання».

10. Частина 1 статті 163 КПК України доповнити наступним положенням:

«Клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів розглядається не пізніше п'яти днів із дня його надходження до слідчого судді, суду. У разі можливої зміни або знищення речей і документів, що обґрунтовується у клопотанні, його розгляд здійснюється без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться, невідкладно».

11. Останній абзац частини 4 статті 291 КПК України викласти у такій редакції:

«Надання суду інших документів, за виключенням тих, що підтверджуються підстави пред'явлення прокурором цивільного позову, до початку судового розгляду забороняється».

До Закону України «Про прокуратуру» пропонується внести такі зміни і доповнення

1. Частину 2 статті 23 Закону України «Про прокуратуру» викласти в наступній редакції:

«2. Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Наявність таких обставин обґрунтовується прокурором у порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті».

До Закону України «Про судовий збір» пропонується внести такі зміни і доповнення

1. Частину 1 статті 5 «Про судовий збір» доповнити додатковим пунктом 21, який викласти у такій редакції:

«21) прокурор — у разі пред'явлення цивільного позову в інтересах громадян або держави».

Акти впровадженнь

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

О.М. Музичук

«23» червня 2017 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Комісія у складі:

начальника відділу організації освітнього процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук **Рязанцевої І. М.** (голова);

заступника декана з навчально-методичної роботи факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника **Голубова А. Є.**;

завідувача кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Юхна О. О.**;

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Коваленка Андрія Олександровича «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність використовуються в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес» і «Судові та правоохоронні органи».

Внесені автором до зазначених лекційних матеріалів доповнення підготовлені на достатньому теоретичному та методичному рівні та ґрунтуються на результатах проведеного автором глибокого дослідження чинного законодавства, практики діяльності органів прокуратури, у зв'язку з чим можуть бути впроваджені в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ, а також використані у науково-дослідній роботі слухачів, студентів та курсантів.

В якості наукових джерел в лекціях рекомендовано такі *публікації*:

1. Коваленко А. О. Правове регулювання повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона*. 2015. № 1 (28). Ч. 2. С. 143–148.

2. Коваленко А. А. Проблемные вопросы предъявления прокурором гражданского иска в интересах государства в уголовном производстве. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 5/1. С. 82–87.

3. Коваленко А. О. Правове регулювання інституту цивільного позову прокурора в кримінальному процесі до судової реформи 1864 року. *Наше право*. 2016. № 5. С. 138–143.

4. Коваленко А. О. Заходи забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 147–152.

5. Коваленко А. О. Тимчасовий доступ до речей і документів у системі заходів забезпечення цивільного позову. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 78–85.

6. Коваленко А. А. Процессуальная характеристика предъявления прокурором гражданского иска в уголовном производстве в интересах граждан. *Legea si viata*. 2017. № 11-2 (Noiembrie). С. 64–67.

7. Коваленко А. О. Историчні передумови становлення інституту цивільного позову прокурора в кримінальному провадженні. *Нове міжнародне право та національне законодавство – нові завдання юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11–12 листоп. 2016 р.)*. К.: Центр прав. наук. дослідж., 2016. С. 138–140.

8. Коваленко А. О. Правові гарантії забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики: тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, М-во юстиції України; Харківський НДІ суд. експертиз засл. проф. М. С. Бокаріуса. Х.: ХНУВС, 2016. С. 105–109.*

9. Коваленко А. О. Окремі питання пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 берез. 2017 р.)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 543–546.

Члени комісії:

І.М. Рязанцева

А.Є. Голубов

О.О. Юхно

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Відповідальний секретар
 Кримінологічної асоціації України
 доктор юридичних наук, професор

О. М. Литвинов
 23 червня 2017 року

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Коваленка Андрія Олександровича «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

1. **Яценка А. М.** – доктора юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України
2. **Васильєва А. А.** – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України
3. **Кондратова Д. Ю.** – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України.

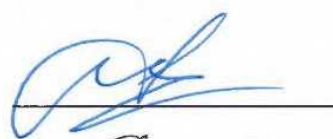
цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Коваленка Андрія Олександровича «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно – розшукова діяльність, використовуються у наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

Зокрема при: 1) визначенні повноважень прокурора як суб'єкта реалізації права на пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні; 2) узагальненні правових гарантій та підстав пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні; 3) розробленні системи заходів забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні; 4) окресленні процесуального порядку пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян; 5) наданні консультативно-дорадчої допомоги щодо супроводження правотворчого процесу правоохоронних органів; 6) розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства, яке визначає повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Коваленка Андрія Олександровича «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні» у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію експертно-кримінологічного дослідження нормативно-правових актів і їх проектів з питань правоохоронної діяльності.

Члени комісії

_____ (А. М. Ященко)

_____ (А. А. Васильєв)

_____ (Д. Ю. Кондратов)

23 червня 2017 року

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права
доктор юридичних наук, професор

В.В. Галуцько
20.11.2015

АКТ

впровадження результатів дисертації аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Коваленка Андрія Олександровича на тему «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні» у наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права

Комісія у складі: директора Інституту, доктора юридичних наук, професора Галуцька В.В., завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, кандидата юридичних наук Куркової К.М., завідувача відділу проблем виробничого підприємництва та міжнародної торгівлі, кандидата юридичних наук Оксін В.Ю. склала цей акт про те, що матеріали дисертації **Коваленка Андрія Олександровича** на тему **«Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні»** мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, а також під час внесення змін і доповнень до законодавства, що регламентує правоохоронну діяльність та використовуються Інститутом в межах реалізації теми наукових досліджень «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації № 0115U005495).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності аспірантів, докторантів та наукових співробітників Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації **Коваленка Андрія Олександровича** на тему **«Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні»** вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час розробки пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань правоохоронної діяльності.

**Завідувач відділу науково-правових експертиз
та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук**

Куркова К.М.

**Завідувач відділу проблем виробничого підприємництва
та міжнародної торгівлі
Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук**

Оксін В.Ю.

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

вул. Г.Кірпи, 2 А, м.Київ, 03035
Тел. 044 228-1031
E-mail: sipl@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**

2 a, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel. +38 044 228-1031
E-mail: sipi@email.ua
sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

20.07.2018 № 5/110-12

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертації аспіранта Харківського національного університету внутрішніх справ Коваленка Андрія Олександровича «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність під час внесення змін і доповнень до законодавства, що регламентує правоохоронну діяльність

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Коваленка Андрія Олександровича «Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні» спрямовані на: узагальнення правових гарантій та підстав пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні; розкриття процесуального порядку пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах держави; окресленні процесуального порядку пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян; розроблення системи заходів забезпечення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні використовуються Науково-дослідним інститутом публічного права під час розробки пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства та розроблення нових нормативно-правових актів з питань правоохоронної діяльності в межах реалізації теми наукового дослідження «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Директор Інституту

Галуцько В.В.